

ПЛУР

5

1929

Ціна 50 коп.

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ
ЧИТАЙТЕ
ПОШИРЮЙТЕ

МІСЯЧНИЙ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНИЙ
ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ
СПІЛКИ СЕЛЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ПЛУГ

ВИХОДИТЬ ЗА РЕДАКЦІЄЮ:
А. Головка, В. Мисика, А. Панова,
С. Пилипенка, Ю. Савченка і Т. Сте-
пового.

В журналі: оповідання, повісті,
романи, поезії, гуморески; нариси,
подорожі; статті з літературного й ми-
стецького життя; переклади з інших
мов; літературно-мистецька хроніка;
рецензії на нові книжки і журнали;
пародії, сатири, гумор; листування
з читачами

В журналі багато ілюстрацій і фотографій
Виходить книжками в 80 сторінок

ПЕРЕДПЛАТА:

На рік — 4 крб. 50 коп., на 6 міс.—
2 крб. 50 коп., на 3 міс.—1 крб. 35 коп.,
на 1 міс.—45 коп.

Окреме число — 50 коп.

Річні передплатники за пільгову до-
плату 1 крб. (замість 1 крб. 80 коп.)
мають додатки: 12 випусків із серії
„Весела книжка“ в-ва „Плужанин“

Отже, з додатками „Плуг“ на рік
коштує 5 крб. 50 коп.

Крім того, всі річні передплатники мають
знижку 20%, на всі видання в-ва „ПЛУЖАНИН“,
якщо надсилають замовлення безпосередньо до
видавництва

ПЕРЕДПЛАТУ СЛІД НАДСИЛАТИ:
Харків, вул. Караа Лібкнехта, 31, „ПЛУЖАНИН“

З 1-го ЖОВТНЯ ВИДАЄ

ПЛУГ

КООПЕРАТИВ. ВИДАВНИЧЕ
Т-ВО ПИСЬМЕННИКІВ
ПЛУЖАНИН

ХАРКІВ вул. К-Лібкнехта 33

ред. жур. "ПРАПЕР МАРСИЙМУ"

"Плуг" на обмін 1 пр.

Зміст № 5

	Стор.
Бруно Ясеяський. Ідіть — поезія	3
В. Чапля. Пригода в печу — оповідання	5
Ол. Ведміцький. Пороги — поезія	11
В. Нефелін. Тимофій Сребак — оповідання	12
С. Бен. * — поезія	17
М. Годованець. Плуги й плужки — байка	18
С. Добровольський. Залізний кінь — повість	19
П. Нечай. Триста кілометрів Уманщини — нарис	44
А. Ярмоленко. Факти кризи — стаття	65
О. Гільовий. Лессяг — стаття	71
Бібліографія: А. Г.—Ф. Ладухів. Загор'яні. Д. Гуменна—І. Сеченко. Дубові гряди. А. Ярмоленко—Григорій Епик. Облога	74
Хроніка	79

ВІД РЕДАКЦІЇ ТА ВИДАВНИЦТВА

Рукописи, що надсилаються до редакції, мають бути передруковані на машині або чисто й виразно переписані на одному боці паперу.

Неухвалені до друку рукописи редакція авторам не повертає. Доплатних листів редакція не викупав.

Річними передплатникам, що передплатили „Плуг“ з додатками, з цим числом розсилається додаток з серії „Весела книжка“ — Юрій Вухналь „Радість поета Козолупенка“.

Про неодержання журналу й додатків прохання негайно сповіщати контору журналу на адресу: Харків, вул. К. Лібкнехта, 31.

На запитання багатьох читачів, чи можна передплатити „Плуг“ з номера першого (тобто з 1 січня 1929 року), видавництво повідомляє, що комплекти журналу з № 1 на складі в-ва ще в й передплату з № 1 в-во приймає, але прохав поспішити з передплатою, зважаючи на обмежену кількість таких комплектів.

СПІЛКА СЕЛЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ПЛУГ

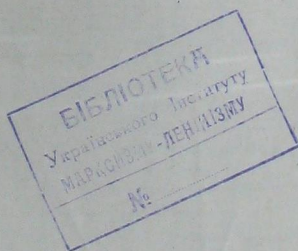
ПЛУГ

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ
МІСЯЧНИК

ЗА РЕДАКЦІЄЮ

А. ГОЛОВКА, В. МИСИКА, А. ПАНОВА,
С. ПИЛИПЕНКА, Ю. САВЧЕНКА
і Т. СТЕПОВОГО

РІК П'ЯТИЙ

1929

ТРАВЕНЬ

№ 5

КООПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЧЕ Т-ВО ПИСЬМЕННИКІВ
ПЛУЖАНИН

[89179 (05), 1929*]

*Читачу! Просимо, прочитавши це
число журналу, повідомити нас про
свої враження на адресу: Харків, вул.
К. Лібкнехта, 31, „ПЛУГ“*

ІДІТЬ ¹⁾

Бруно Ясенський

Хлопи! Словом вас не втішу,
слова небагато значать.
Є правда від слів всіх
і прощань миліша:
знаєте куди йдете і нащо.
Перемінили ви дахи далекі
на те патиччя,
з вісткою йдете в світ, як ті
лелеки,
весни форпочта мужича.
Нім паморозь вкриє вітку
навислу,
Поки дошкулить мороз їй,—
будете всі ви вже там, за
Вислою,
ходить по Польщі руській.
Піде з вас кожний з села в селище,
скаже в кожній господі,
що, мов, з Галичини, їх на
поміч кличе
хлоп, вільного краю господар!
Що хлоп по селах з дворів всіх
панів геть прогнав кием,
що цісар сильно на хлопа сів
і з військом його воюем.
Що не дамо їм ні груди
землі, на котрій стоїм ми,
та треба щоб хлопи з панами
всюди
зробили те, що ми зі своїми.

¹⁾ Уривок з новонаписаного твору сценічного. Сцена: промова Шелі до емісарів
хлопських, що йдуть до Королівства Конгресового.

Хай тільки вхоплять за заступ,
замість, щоб гній ним згрібати,
тоді вже жодному панству
більш на землі не бувати!
Хай лиш встають злидарі,
Хлопи, від грабель і рала,
немає таких цісарів,
щоб перед нами не впали!
Правда від вас бо закрита,
які сили в вас тліють!
Тяжка доля, як нитка невита,
обмотала петлею вам шию.
Уже вам досить всім горло
тисла.

Скидайте ярма, припони!
Через всі землі польські,
як Висла,
Потече струмись червоний!
Щоніч їм в небо кричимо:
Слава!

Загравами шлемо їм вісті.
Пора, вогнями дворів
шляхетських,
нам відповісти!
Досить чинили вози до звозу!
зерно у полі їм мокло!
Понесіть хлопам руської Польщі
Наші вітання і поклик.
Одна недоля разом
спрягла нас.

Ввірвалась нині та нить.
Землі кругляста димиться миска,—
буде в ній страва...
Ідіть!

Перекл. з польської В. Гжицький

ПРИГОДА В ЦЕХУ

В. Чапля

Тра-ах-тах-тах. Тра-ах-тах-тах...

Це працював велетень-завод, стрясаючи могутнім двиготом усі свої будівлі, цехи, сзії й піраміди матеріялів — себе самого стрясав і далеко навкруг околиці. В невпинному русі завод ішов назустріч осінньому вечорові.

— Діду-діду! Діду-діду! — Чув у вухах старий сторож терпугонарубного цеху Мирін Скиба: — Діду-діду...

Це „дражнився“ низьким баском якийсь віддалений мотор. І дід поспішив сховатися в цех, у свій терпугонарубний, де мав стати на ніч — на чергування, бо цех цей працював на одну переміну.

Закрите з усіх боків приміщення цеху являло тепер собою якесь відлюдне місце тиші та безруху у справжнім пеклі гарячого клекоту, двиготу, дзвеніння, безугавного руху. Старий прищекнув усе це — гармидер цей — дверми, зачинивши їх за собою, і звуки раптом химерно віддалились, чути їх стало так, як із-під води.

— Який він дід?! Не дід ще...

— Діду Мироне! Скибо! Здоров!

— Сам ти дід... Здоров!

У приміщенні було ще декілька робітників, і, як котрий виходив, знову впускав цілі вибухи, прориви отієї надвірної коломотні. Ще до Скиби здоровкалися, сміючися білими зубами та блиском очей, робітники, а як хто, то й вилається йому в вічі, відпльовуючи густу іржаву пилюку, що стояла в повітрі після роботи.

Денне світло освітлювало всім засмальцьовані спини і приплескані масні кепі.

Старий на лайку не звертав уваги: вона була, здавалось, нерозривно зв'язана зі згорбленою робітничою постаттю, з самою утомною роботою. Тим більше не звернув він уваги на чудне лайливе поведіння цехового майстра Веркмана.

Веркмана він побачив у цеху останнім. Тоді побачив, коли, здавалося, вже всі вийшли були. Але прихиливши для зручності голову і роздивившись знадвору краще, збачив старий у глибу приміщення його притемнену постать.

Веркман — це постеріг дід — покрадьки, рухом назад себе кинув щось у чорний закапелок, що був там у кутку.

— Ви тут іще? — запитав мирно старий. — Всі вже пішли... Драстуйте! — І ще раз, не діждавши від того зразу відповіді, сказав:

— Всі вже пішли, еге...

Веркман за одну мить опинився біля діда, став перед ним — ніби стрибнув. Покарбоване шрами, голене його обличчя перетяла згори до половини носа, як маска, тінь від поблизької трансмісії і зробила його ще хмуришим. Крізь маску тую свівун недобрий погляд, і Веркман прикро скинув ним на діда, вилаявся неподобними словами.

І — як ногу вломив — подався геть.

Не добираючи, чого той лихої волі на нього, чого раптово огнівився так, старий стояв і дивився образникові услід. Потім низько недомисленно плечима і плюнув... на таку людину.

— Так - перетак, — промовив уголос, — а за віщо? Спритний лихословити! Куди ж пак!

І ще раз плюнув. Проте в вічу йому був уже не гнів, а добра м'яка усмішка.

Переждавши отак поки всі вийдуть, старий став „приймати“ приміщення, цех, що простигав уже після цілоденної праці, руху й гомону.

Цехові речі слух'яно отовпили свого нічного господаря, запобігаючи його ласки. Важкі залізні варстати стали півколом і один з - поперед одного намагалися першими впасти дідові в око; їхні ножі блищали ясною крицею, а важезні тіла були геть чисто, на палець, притрушені мокрою й масною залізною тирсою. Схрещені паси - трансмісії нерухомо звисали згори до нерухомих машин і клали хрестаті смуги тінів на поміст і на протилежну стіну. Холодні, згаслі печі - горна ждали на діда у протилежному кутку приміщення; пів години тому їхні огнедишні міхи - легені зітхнули востаннє і стояли тепер опущені, ослаблені, немов підбиті крила.

І дід звичним оком обкинув усіх на - гурт. Добра м'яка усмішка стояла йому на устах і в вічу. Він міг тільки бурчати тепер, нарікаючи на непорядки. От він нахилився і підняв з - під ніг забутого чи покинутого терпуга. Але — хоч і не дід — нахилився довго та обережно, немов би хотів присісти, а ноги не гнулись, і він через те намагався видовжити руку, як найдужче. Поклав важку залізяку терпуга на найближчий холодний та нерухомих варстат:

— Де застав гудок там і кинув. Народ!

Торкнув чоботом цілу купу терпугів, що лежали біля варстатів. Але важкий метал ані поворухнувся, немов був прилютований до помосту.

Пройшов потім дід далі в куток, де в затіненім чорнім закапелку лежав іржавий та порохний, високими моташками накопичений дріт. В кутку повно було і пилу і павутиння, що густими пасмами лежало та висіло на дровові і по стіні, бралось до рук.

Старий зачепив головою і труснув на себе пилуку та набрав на шапку павутини.

— Ач яке! Пху... Народ!

Це останнє відносилося до великої кількості бракованого дроту, складеного в гулящій кутку терпугонарубного цеху. Потім обтрусив плече й рукав. Вийшовши на видне і знявши з голови свою сплескану та масну кепку, обібрав і на ній дбайливо чіпкі нитки павоті своїми твердими пучками, пальцями, що вже помітно трусились.

А він усе думав, що він не дід!..

Потім того повернувся старий до цехової контори, малої прибудови при виході з цеху, де він мав улаштуватися вже на ніч, на

всю ніч, аж поки вранці робітники, прийшовши на роботу, не розгонять нічних дрімот бадьорим гомоном, ранковим рухом, запахом свіжого надвірнього повітря.

В конторці горіла кругла залізна грубка. Старий підкинув вугілля і потер потім над нею руки, гріючи. Постояв отак, витягнувши руки вперед і не відчуючи тепла.

На дворі був місяць листопад і холод. Десь там, по надвір'ю ішла над гомінким та іскрометним заводом осінь, загрожувала снігом і вітрами. Про це сказав Миронові Скибі, самотньому сторожеві біля грубки у припишклом приміщенні, начальник завідської охорони, молодий чоловік у зеленому одязі з перепаскою через плече. Він спочатку прочинив двері до конторки, роздивився, чи є хто.

— Чи все в тебе, старий, гаразд тут?

А потім увійшов усередину. Потер і собі теж руки над грубкою, закурив.

— Холодно на дворі, сніг буде...

— Холодно,— сказав дід Мирін.— А за мене не турбуйся: не первина...

Потоптавшись у конторці кілька хвилин, охоронник вийшов. Поніс із собою густу смугу диму, що помалу танув у вечіркових сутінках приміщення.

Це була остання людина, що її бачив старий, зустрічаючи ніч. Більше нікого не сподівався. Сів своїм негнучким, справді старечим, тілом на лавку, що стояла біля грубки, і тихо поплив уплинь за своїми думками, які потроху, укупі із гойдливым дріманням, почали його опановувати.

„Годі... е, годі. Дарма, що зменшив роки у документах — збоку видно, що вже старий. Та й бороду голю все для того ж. Не люблять старих, ні“.

І він лапнувся мимохіль рукою за своє колюче, поморщене і бугрувате лице.

Безбородий та безвусий у кепці дід — дід, що змалку був робітник і до смерті хотів бути ним...

Через те він, Мирін Скиба, і боявся старости. Але вона йшла і наступала на нього з неблаганною упертістю. І кінцем таки прийшла остаточно. Це старий Скиба зрозумів, коли його одного дня перевели несподівано на сторожування в терпугонарубний цех. Було це послідує вже діло, далі за ним, цим сторожуванням, заводилася на очі вже сама - одна інвалідність, рівна смерті.

Його перевели з складу мастильних матеріялів, що в ньому він дванадцять років сторожував, а тепер туди поставили молодшого.

— Йди, старий,— сказано йому,— там легше буде...

— Спатимеш собі,— додав його наступник у складі.

Спатимеш! А з його ж був колись досвідчений слюсар, іскри метав він на варстаті! Залізо боялося його!.. З слюсаря він став коморник, видавав струмент іншим, з коморника — сторож...

А далі інвалідність, рівна смерті! Не заробіток сам по собі його турбував (він одержуватиме пенсію, і сини працюють), а безробіття, смерть за життя...

Тихим смутком озвалася в ньому колишня сила й молодість. Крізь сон бачив її...

Старий похитнувся, сидячи, і лупнув очима: грубка була вже червона, і її гарячі відсвіти лазили по стінах, по шкарубкому дідовому кожусі, по руках. У вікні чорніла чорнява ніч... В конторці було вже зовсім тепло і це тепло остаточно було заколихало старого.

Знадвору чутише тепер доходив двигіт цехів, дзвеніння заліза — ритмічні удари. Попервах дідові, як прокинувся, показалося було, що він у вагоні, і що двигіт цехів — це мірна хода коліс, стукіт на рейках... Злякався дід сну. Щоб не заснути, звівся на ноги, боляче розминаючи їх, і вийшов у цех.

Цех спав. Було тихо, як у забитому з усіх боків короби, і непривітно. Незвиклій людині показалося б, може, навіть моторошно серед сонних машин, мовчазного та важкого заліза, мовчущих стін та бездіяльних горен.

Світло бліде кількох лямп не оживляло картини. Та й дідові цим разом показалося неохвотно: нерухомі варстати нагадали йому часи, коли за революції увесь завод стояв.

Машина ж живе тільки в рухові.

Постояв, похитуваний сном, і, хитаючи тінню своєю на стіні, кліпав очима. І вже наставився був йти назад, бо й ноги не витримували стояння, як раптом почув дух горілого, ба навіть показалося йому, що в приміщенні стоїть якийсь димок: тоненькі струмочки його ніби стояли нарівні з його обличчям. Знаючи, що в такій справі жарту нема, кинувся старий до печей, бо звідки ж, як не від них, взятись тому димові!

Але в горнах тепер був самий попіл. Печі були холодні.

Тоді, подумавши, що чад — це звичайна заводська чмар (в заводі ж завжди чмарить), а димок — не димок, а світло від лямп — повернувся до контори. Знову сів до грубки, підсунувши ноги до вогню...

Було вже, либонь, по півночі, коли дід Мирін почув таки справжній дим. І дим цей ішов із цеху!

Де й ділися гойдливі дрімоти:

— Дим! — стріпнувся всім тілом старий. — Горить!..

Думка, що це пожежа, зірвала його на ноги, тільки не приміг він зразу бігти. Порвався був до вихідних дверей, а тоді знов назад вернувся. Старе тіло тремтіло, ноги підгинались у колінах... Як же нарешті штовхнув двері в цех, звідти на нього вдарила така сила густого диму, що він на мить задихнувся...

Дим тягся в двері з того кутка приміщення, де був складений дріт, і де була дерев'яна стінка, а за стінкою склад із мастильними

матеріялами. О, це буде жах, якщо зайнялися барила з нафтою, олеонафтом, газом! Це був би жах!

А тимчасом огонь був у самім цеховім приміщенні; з-під диму на помості повзли і коливалися жовті гадюки полум'я — звідти, з того кутка повзли...

Дід вибіг на двір. Його вдарив шум заводу, стріла ніч.

— Тра-ах-тах-тах. Тра-ах-тах-тах...

— Діду-діду...

В темряві яскріли спокійно, безтурботно лихтарі. Так само безтурботно, турботний тільки своїм регулярним рухом, двигтів і увесь завод, ідучи кудись у темряву ночі. Ніщо не хотіло знати про жах; що починався допіру у мовчазнім терпугонарубнім цеху; ніхто не хотів знати переляканого старого Мирона, бідолашного сторожа. Тільки черговий пожежник, що до нього добувся старий, умить догадався, що таке. Хоч і спитав, б'ючи тимчасом у пожежний дзвін:

— Пожежа? де?

— Пожежа! — зойкнув дід, — в цеху... в цеху...

І подався назад, по-старечому тюпаючи, ойкав:

— Ой боже, ой бо...

Прикусив язика, виплутуючи недолугі ноги з пожежної кишки, що зненацька перегородила йому дорогу: це пожежники випередили його з своїми пристроями.

У відчинені двері цехового приміщення кинута пожежу кишку, і вона, звиваючись гадюкою в руках ясношоломих людей, освітлених уночішніми вогнями, почала кидати воду. Люди, скидаючись своїми голов'яними убраннями на давніх римських вояків, брали твердиню. На шоломах їхніх грав вогонь...

Лунала команда, гомін.

В середині приміщення було повнісінько диму, він гарячими клубками брався в двері, бився в очі, за ним не можна було побачити, де, власне, горить.

Але пожежники один за одним зникали в димовій заслоні. І пожежу знайдено: горів покищо самий поміст у приміщенні — дерев'яний, насичений різними горючими мастиями. Всі зітхнули легше: до складу вогонь не дійшов!.. А поміст кинулись обрубувати, брєніли дошки під меткими сокирами пожежників.

Кілька чоловіка їх уже уможувалися і гойдалися в диму там, де лежали моташки дроту, пильнуючи не допустити до дерев'яного простінка. Один провалився був і знову поліз, вимахуючи сокирою, як томагавком...

А тим часом у помості вигоряла дедалі більша яма — як вогняна рана, і до неї, раптом, захитавшись усією своєю залізною вагою, звалився варстат. Іскри жакливим вихором знялися вгору і закрили все...

Тільки команда лунала:

— Раз! Е-ей...

Луск і бахкання вогню. Метушня людей у диму.

Але по якімсь часі вогонь, обрубаний, і таким чином затриманий, но одному місці, став потроху зменшуватись.

Сумну картину пожежі освітили згодом спокійні з-під стелі лампи. Тепер уже справді стояла в приміщенні чмар, густо пахло горілим. Дотлівали недогорілі, політі водою, дошки у прогорілій ямі...

В прочинені тепер двері вільно й могутньо били звуки заводу: він ішов далі, не спинявся, він не мав права спинятися ані на хвилинку, хоч би тут що...

До діда Мирона, що стояв одвір, підійшов помішник баранда-майстра і потис йому руку. Старий не зрозумів і нічого не сказав. А пожежник був радий, що зумів ліквідувати таку велику загрозу...

А вранці діда покликано до директора заводу. Директор, високий чоловік, ходив по кабінеті і потирав руки:

— Ну щастя ваше, товаришу Скибо... й наше, що не допустили до нафти!.. Ви догадуєтесь, що б це було? Мені ще й тепер терпне тіло від самої уяви...

А потім посадив старого і став розпитувати:

— Може хто заходив до цеху? Може хто був?

Але дід нікого не міг пригадати:

— Нікого не було.

Та директор уперто повторював:

— Може хто був? Ви ж знаєте, що почало горіти не там, де печі, а там, де ніякого вогню не могло бути? Може пригадаєте? Га?

— Свої звечора були. З охорони. Начальник...

— У цех заходив?

— Ні, до контори. Закурив і пішов.

— Ну, а вчора хто останній вийшов із цеху після роботи?

Це старий дуже добре пам'ятав: останній вийшов Веркман, цеховий майстер... теж свій...

— Був... Веркман?

— Був.

— Так його ж учора звільнено!..

Звільнено? Цього дід не знав, але в цеху бачив Веркмана на власні очі. І старий розповів з усіма подробицями—і про те, як Веркман щось кинув був у куток.

Після цього директор відпустив діда. А за кілька день його (діда) покликав голова завідського комітету і сказав:

— Знаєте, хто підпалив цех? Веркман. Хотів помститися за звільнення...

— Га? — сказав дід, не дочувши.

— Веркман, кажу, хотів помститися... підкинув незагаслу головешку...

Дід махнув рукою назад себе, мовляв, минуло лихо. І вийшов. А в серці грала радість.

ПОРОГИ

Ол. Ведміцький

Наш дуб, як ластівка,— на хвилі,
Де пінить, сердиться вода...
І вже позаду зграї білі
Знімають крила на Кодак.

А далі Сурський сурмить знову
І десь видзвонює Звонець...
Летить, як соняшна полова,
Наш дуб під зойк і стук сердець...

Ми — птах на мент... Блакитний ситець
Вже пестить висхнуле весло...
Та знаєм: скоро Ненаситець —
І вже порогом гонить кров.

Ось чорториєм вие пекло,
А ми стрілою — у канал.
У грудях зоряно і тепло,
А вколо — камінь — гуркіт — вал...

Так ось, він грізний і жорстокий,
В граніт роздроблений поріг!
Ну що ж, труби ще кілька років,
А там Кічкас залле твій біг.

Ну що ж... нехай тепло гіпербол
На час голубить сивий чуб...
Юнак - Дніпро встає... Тепер бо —
Твій шум потушить, як свічу.

Він заговорить Дніпрельстаном,
Підніме сотні тисяч сил,
І гук індустрії устане
Серед розкиданих могил.

Юнак - Дніпро встає, як велет,
Гонити в степ електро-кров...
А десь у плавнях плачем стелить:
В порогах мре старий Дніпро.

ТИМОФІЙ СРЕБАК

В. Нефелін

Вже друге літо свою відпустку я проводив у малому містечку Полісся, що лежало на гористій березі багатоводної Сни. Містечко це подобалося своєю тишою, незайманістю і мальовничістю. Древні товстобурі ліси оточували його з двох боків і літнього вечора по-дих їхній заливав пахощами тихі вулички; виліста, дзеркальна Сна з двох інших боків протікала аж до міського парку, обмивала ноги дерев і губилася в безвісті. По ній раз на тиждень приходили невеличкі пароплави — єдиний зв'язок з цивілізованим світом; вони привозили пошту, інколи пасажирів-дачників, стояли декілька годин, навантажували до трюму силу кошиків з ягодами, що збиралися тубільцями в лісі, дзвінками гудками віддавали салву і зникали за рогом Сни. Дні приходу пароплавів були для містечка за святя.

А в інші дні воно жило спокійно й тихо, вдень ховаючись од доброго сонця під кронистими деревами, а перед вечором все населення виходило на вулиці, шпацеруючи вздовж чистих будинків і милуючися з залитих світлим морем гір, лісів і блискучої поверхні Сни.

Одного такого вечора, коли повітря було налляте лісовими пахощами, коли оживали від спеки жовті й рожеві троянди за низенькими тинами — я стояв на березі серед святково вдягнутого натовпу. За декілька хвилин мав прийти пароплав; цілком приєднавшись до тубільного життя, я чекав на нього так же нетерпляче, як і інші, хоч і знав, що нічого несподіваного він мені не дасть.

Проте, коли мудрий твір Фультона тихо підплив і перекинув на берег вузькі містки, підхоплений людським потоком я посу-нувся до них і жадібно став ловити кожен рух, що там відбувався.

Пасажирів було мало: дві студентки, що приїхали додому на вакації, якась сувора тонка дама і літній чоловік у сірім костюмі з невеличким дорожнім мішком у руках. Він спокійно зійшов з пароплаву, мовчки пройшов серед людей і так само мовчки й спокійно десь зник. Обличчя його мені було знайоме; та віддавшись читанню привезених листів і писанню на одного, термінового, відповіді, — я забув за людину в сірім костюмі і згадав за ню тоді вже, як ішов додому в морі холоднуватого місячного світла.

Я зустрічав цього чоловіка вже вдруге. Минулого літа він приїхав пізніше за мене днів на десять і поселився на краю містечка, в будинкові старої суддихи. Ніхто не міг похвалитися близьким знайомством із ним: він майже весь час сидів дома, на шпацер виходив не часто, а коли й виходив, то тримався осторонь і ходив здебільшого до парку. Суддиха, жінка не говорлива, на запити цікавих відповідала тільки, що її мешканець — Тимофій Сребак, з Ленінграду, журналіст. Більше довідатися від неї нікому не пощастило, і запитання: — що він за людина? чому сюди їздить? — так і залишалися нерозв'язані.

Мене особисто Сребак зацікавив. Містечко було невеличке, важко одчиняло двері своїх будинків для чужих; коло моїх знайомих складалося лише з людей, що в них я кватерував — і, звичайно, приїзд Сребака не міг не зацікавити мене.

Проте, зазнайомитись того літа не довелося. Після річної роботи в суворих стінах інституту над „Дерманськими Бджолами“¹⁾ я всі дні своєї відпустки проводив у лісі, серед цвітучих гилок горобини і синіх лісових озер, де хвилини бездумного споглядання і спокою давали міні найбільшу насолоду. Потім, за несподіваним викликом інституту, я мусів скоротити відпустку й виїхати до столиці.

Все це мені пригадалося, коли морем холоднуватого місячного світла я йшов од берега Сні.

Через декілька сонячних тихих днів над містечком пронеслися з-за гір хмари і впав теплий дощ. Він не дав мені вирушити в звичайну, на весь день, мандрівку по лісах і я мусів задовольнитися лише з того, що ввечері, коли дощ перестав, пішов до парку.

Холодні гилки з блискучим од краплин листям, вечірня подорожна вогкість мене не злякали; я навмисне обминув кльомби й газони горішньої частини й зійшов униз, де за гостроверхою травою й поодинокими деревами мінилася, мерехтіла сріблом багатоводна Сна. Перевернутий старий човен, у корму якого тихо хлюпала вода — це було найкраще місце, щоб на самоті віддатися льотові думок і мрій.

Та нараз я переконався, що був у паркові не сам: недалеко біля густолистого дерева загорівся якийсь вогник. Мені здалося, що скоріше це був світ од електричного лихтарика, м'який і рівний, який не кидався на всі боки, а просто й спокійно, як напевно спокійний був і його господар, освітлював щось на землі, за високою травою невидне для мене. Потім він погас так само раптово, як і з'явився.

Через це світло потік мрій моїх одступив у ніч. Даремно я прислухався до нічної тиші, дивився туди, де блискуча Сна зходилася з небом, наче хотів повернути мрії — пробуджена світлом цікавість не кидала мене і врешті безшумними кроками повела до дерева. Під його великим шатром було темно, тихо і... порожньо. А в тім я з хвилину послухав, прихилився до стовбура, та натягнуте, як струна моє вуха не вчуло нічого. Охлявши, дорікаючи самому собі за нерозумну цікавість, я запалив цигарку і хотів йти назад.

В цю ж мить переді мною виросла темна постать.

— Ви маєте цигарки? — сказала вона.

Замість відповіді я добув портсигара.

— Будь ласка й сірника, бо я свої загубив десь у цьому паркові.

Сірник вибухнув синім вогником і двома світлими крапками одбився в очах Сребакові: трохи прищулившись, вони дивилися просто

¹⁾ Збірник виразів і прислів'їв, набраних з псалмів, учителів церкви і стародавніх авторів (Сирах, Менадр), видрукований 1599 року в Дерманській монастирі на Волині.

на мене, дивилися так, наче хотіли вивчити й надовго запам'ятати. Потім сірник погас, я почув м'ярко сказане „дякую“ і Сребак зник.

Старий човен мене знову прийняв на свою посірілу спину. Але ні мінлива Сна, ні тиша місячної ночі вже не могли одвернути моїх думок од загадкової людини в сірім. Я намагався не думати за нею — і почував, що людина ця володіє якоюсь гіпнотичною силою, бо думки мої проважали її між деревами, виводили з парку, зазирали в обличчя й ніяковіли перед її мовчазністю.

Пройшло декілька хвилин. За ці хвилини я спокійно визнав, що Сребак зробився мені близький, знайомий і коли він — не дух, а фізично-цілий чоловік — підійшов до мене, — я по-дружньому підвів очі й спокійно дав йому місце на човні.

— Хороша ніч, так же? — сказав він.

Я погодився.

— А нам кращої ночі для знайомства й не треба. Проте, така ніч не тільки несподіваними знайомствами налята, а й ще чимсь, що мимоволі з людини робить поета, з думок музику, і кдає їх на шукання незвичайного... матеріалу, — додав він і в голосі йому забренів сміх.

— Бажання знайти щось незнане, приємне — ось головний мотив пісень, що збуджує у людей гарна ніч. Ви не належите до винятку, — зауважив я.

— Ви вгадали, — спокійно відповів Сребак. — Та на кожну річ я дивлюся оком своєї професії і двохгодинне блукання в паркові дало мені новий твір. Хочете, я коротенько розповім його?

Я здивувався, що він так легко говорить за свою працю. Ще в юнацтві я вважав літераторів за доброхитних офірувачів найкращих своїх сил — і такий погляд говорив у мені часом і тепер. Та саме простота й легкість тону Сребака за мить примусила мене здивування розтанути.

— Я слухаю.

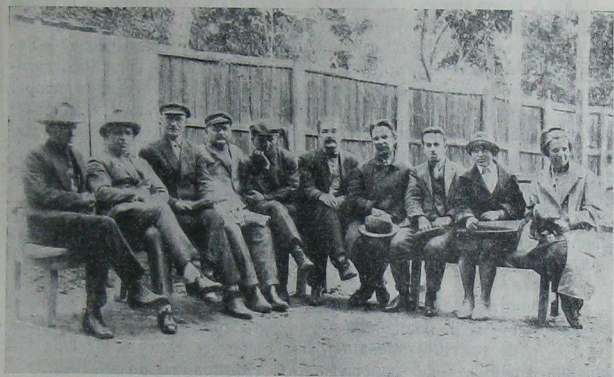
Сребак не відповідав. Очі його дивилися на поверхню Сни, а може й далі. Я зрозумів, що він відновлює, чи в останнє проглядає, свіжовироблений плян твору — і мовчав.

— Історія нехай досить давня — знавці говорять, що старе вино краще. Почнемо з героя. Звичайно, герой молодий. Для більшої зацікавленості читачів наділимо його сильною мрійністю, навіть до хоробливості сильною. Дикунки вважають таку мрійність близькою до бога, ну, а наші люди — за непрактичне глупство. Герой живе в наші часи і тому мрійність його не часто виходить з глибоких тайників душі. Все ж, вона є вирашаний матеріал для автора. Ви не заперечуєте?

— Прошу!

— Початок твору застає героя в розквіті сил і молодості під час війни на фронті, нехай у такому ж глухому містечкові, як і це наше. Дія відбувається влітку. Прекрасні вечори й ранки серед пре-

ДЕЛЕГАЦІЯ ПЛУГУ НА ВСЕРОСІЙСЬКОМУ З'ЇЗДОВІ ВОКП

Зліва праворуч — С. Добровольський, В. Гжицький, В. Чапля, В. Алешко, С. Бен, С. Пилипенко, В. Таль, Ю. Савченко, О. Свекла і Д. Гуменна

красної природи, наповнені гарматними пострілами й стогоном, були для нашого героя за музику, в звуках якої народжувалася його свідомість. Часом герой був ягням, що в його невинних очах одбився блиск різницького ножа... Та даруйте, на нас наріктимуть, що читачева добра увага з перших же рядків стикнеться з не для всіх приступним психологізмом. Краще зразу почуймо той постріл, який тяжко поранив нашого героя. Вірні товариші перенесли його з поля бою до будинку старого, заляклого армійськими піснями, але чесного й доброго чиновника. У його чиновника була дочка.

Я поворухнувся. Мені здалося, що я вже бачу, як герой зливається в поцілункові з тією дочкою. Звичайний кінець незвичайного початку!

— Коли поранений полюбить дочку, — всміхнувся Сребак, мабуть догадавшись за мою думку, — тоді великі можливості є для старих літами сюжетних дотепів. Автор повинен тут виявити якнайбільше стриманості й реальності. Ми зробимо простіше: нехай дочка полюбить пораненого. Жінки з природи мають сильно розвинене почуття піклування, а ця дівчина зібрала в собі ще й усю людяність своїх чесних предків. Володіючи великими духовними скарбами, вона думала, що бідна на них і ховалася од людей за гордою мовчанкою. Та полежав поранений у їхній хаті кілька днів, дівчина дізналася, що в його особі має такого ж, як сама, і вирішила, що непоборний фатум глянув блискучими очима й на її долю. Але й тут вона

визнала за потрібне бути собою до кінця: за її любов до пораненого сторонньому можна було тільки гадати.

— А герой же? — перебив я. — Для сюжетної рівноваги треба щось і за нього сказати.

— Ви так думаете? — трішки повернувся до мене Сребак. — Героя краще поки залишити. Можна тільки сказати, що рана його запалилася й серйозно загрожувала життю. А все інше — секрет автора.

— О, тоді це було прекрасний твір! — з'їронізував і я, зачеплений іронічною безапеляційністю автора. — Та слухайте, як не кривулятиме сюжетна лінія, вона повинна закінчитися тим, що вашим голубам укупі жити не доведеться і вони розійдуться з ранами в душах. Все одно, чи обоє любитимуться, чи тільки одна любитиме.

— Таке передбачення робить вам честь. Але запам'ятайте дрібницю: вашому мирному розгортанню сюжету раптом перешкоджає чисто стороннє явище.

— Яке?

— Фронт! Фронт, що до нього належить герой, зазнав поразки і мусив відступити. Звичайно, пораненого товариші не покинули ж.

— А, це те, що в древній трагедії зветься „Deus ex machina“! — блиснув я очима. — Тут нарешті карти душ повинні розкритися.

— Так, та не зовсім. Герой був хворий; а ви ж знаєте, що, за словами вашого геніяльного земляка, „всі безкінечно-різноманітні види мізкової діяльності зводяться до мускульного руху“. Саме цього мускульного руху, вчинків і дій нашому героєві й бракувало: він же хворий був.

— Нехай же тоді це місце твору буде однобічним та налитим динамікою. Дівчина тут повинна зробити щось зверхзвичайне.

— Воно так і було, — стримано відповів на мою неспокійну репліку Сребак. — Перед фактом розлуки з милим душа її розкрилась. Вона ходила до фронтових частин, благала взяти її з собою хоч за куховарку, обіцяла належати тому, хто влаштує її при війську. І, — сухо додав Сребак, — навіть відбула обіцяне. В такому ж паркові, як цей. Але її не взяли з військом. Обманули.

— Я на того вашого мрійника кинув би всі громи письменницькі за знущання з дівчини, повісив би весь камінь відповідальності за нерозумну поведінку, за неприємне чуття, дане твором читачеві! — обурився я.

— Коли герой був дужий, то часто згадував слова Агура, сина Іакс: „я найдурніший, розум і чуття людські не при мені“. Та до діла: герой був хворий, не знав про драму дівчини і не міг нічого зробити, — холодно відповів Сребак. — До того ж твір незакінчений.

— Як?

— Дівчина через рік заспокоїлась і вийшла заміж, полюбивши іншого. У неї тепер дитина.

— І це ви називаєте незакінченим твором. Вам, що дивиться зором своєї професії, дасть насолоду уявляти й важити її згадки — страждання, нехай часові, але важкі.

— Ви забуваєте героя, — незвичайно спокійно перебив мене Сребак.

Я глянув йому в вічі. Вони світилися, проходили в мое серце, як шкляне вістря, хотіли передати тайну, що не може сказати словами людина, не може почути вухами, — треба чутливішого, тоншого органу.

І нараз у моїм мозкові вибухнула сліпуча думка:

— Герой щоліта їздить до цього містечка, щоночі ходить до парку!

— Тихше, ви надто голосно. Проте, я розумію ваше хвилювання: іспита на культурного читача ви склали!

Сребак доторкнувся до капелюха, всміхнувся й зник за кущами.

* * *

С. Бен

Уже дзвенять і ніжно врунять,
Шумлять березові гаї.
А журавлі летять і струнять,
Пливуть у вишині.

Глибоке небо сине-сине.
В тонкім мережеві гілля
Хмарки, неначе ластовиння,
Чи перламутрова луска.

І кожне серце, ніби брунька,
Рожевим кільчиться листком...
А журавлі летять і струнять,
Пливуть понад селом.

ПЛУГИ Й ПЛУЖКИ

(байка)

М. Годованець

Тук - том - том! Тук - том - том!
попід вагоном
бадьорим цокотом
напружено гуло:
Лигав веселий потяг гони
І віз товари на село...
В кутку в вагоні причаїлися плужки —
І нульчики й п'ятерички, —
дзвінкі,
живкі
балакуни.

Вони
поміж собою жваво гомоніли,
у другий кут косили зір злосливо:
— „Пхе-пхе! Чого б то ми паніли!
Надулися. Дивись — заморське диво!
Мабуть гордують, що штирнадцятицальові,
і мовчки очі дуплять.
А леміші у них напевне не сталеві.
Та ж їх не купить
ні один
і найбагатший селянин.
Лиш ми, — плужки кричать, —
Лиш ми під силу для селянських конячат!
А ці здоровані
і непотрібні, і дурні!“

Здоровані як дзенькнуть десь на перегоні,
аж одлоском пішло в вагоні:
— „Не хвастайте, базікуни злосливі, —
ми працюватимем у колективі!
А от небавом прийде час
(пізніше чи раніше, а це стане),
коли зійдуться в колектив селяни, —
тоді, немов непотреб, викинуть геть вас,
бо в колективі не конячку клишового,
а трактора кладуть в основу!“

ЗАЛІЗНИЙ КІНЬ

Повість

С. Добровольський

Закінчення ¹⁾

4. НА БАРИКАДАХ

I

У понеділок, здається, сонце сходило раніше, ніж йому належало. Неохоче прокидався табір. Задиміли кабиці, заворушилися люди. Білогрудий ставок соромливо запинався сизим туманом і дихав вогкістю. На зорівському току логодилися пускати машину. Лишилося добити кілька кіп Бабієвої пашні, а потім Юхимову пшеницю й десятину ячменю. Троянам та Панькові вже помолотили, а в Мотрі не було з зернового нічого, бо хоч вона дістала до переділу дві десятини на фондї, але нічого не спромоглася посіяти, тільки що посадила картоплю та соняхи. За сьогорішню роботу на полі Трояни їй обіцяли дати по два мішка пшениці з кожного, а дядько Бабій — один. Думала так, що з ними вона дотягне до весни, а восени вже засіють якось гуртом.

Андрій щось вицокував біля фордзона, а Денис давно вже вештався, розпоряджуючися, на току.

— Ну, ставайте, ставайте, а гей, дівчата! — підгейкував він.

Зібравшись купою, гомоніли мужики — Корній, Терешко та Юхим:

— Що ж це не видко Панька? — якось підморгуючи кинув Корній крізь навислі вуса. — Запанів, що обмолотився?

— Ага, нащо циганові шатро, як на піч заліз, — пожартував Юхим і захитався на міцних ногах. — Мабуть сердега учора сьорбонув?

— Та вже куди там!.. — погодився Корній.

— Ти б його розбудив, Юхиме, — це Бабій.

— Розбудить? Це факт — можна.

Юхим подався до Денисової гарби, на якій, скрючившись довгим сухорлявим тілом, вилежувався Панько.

— Ей, винтресте, вставай, до монопольки приїхали, — струсонув він за клуба Панька. — Машину зараз пускаємо.

Панько спроквола розтулив заспані очі й нерішуче підвів голову. Впізнавши Юхима, він мотнувся як коняка, що потрапила в борозну і не може сама встати, й плюхнувся знов в соломку, кинув сердито:

— Тобі яке діло? Прийде пора — без вас, гавкунів, устану.

— Та ти не гавкай!.. — підвищив голос Юхим. — Я тобі діло кажу, робота жде.

— Гляди, щоб не перестарався, мабуть своє пускатимеш? Я як молотив, то не підхльостував нікого.

¹⁾ Див. №№ 3 і 4 "Пугу"

— Не підхльоскував, бо не треба було.

— Ну то й чвалай, ізвідкіль прийшов.

— Ех, ти, рептух п'яний, а не колективщик! — не здержався Юхим.

Панька мов хтось стросонував і витрусив із нього всю непротверезену важкість. Він западавав довгими ногами і, схопившись рукою за полудрабок, знову підвівся. Очі йому гнівно блукали, а товсті губи задріжали сизими шнурками й оголили щербатий рід.

— Пшов к такій матері! — крикнув.

— Та ти не пішовкай! — посміхнувся Юхим, — бо лежні нам не дуже то потрібні. — І все його тіло гнівно напружилось, викликаючи на сучичку.

— Руша - а - а - ю!.. — пролунав над током Андріїв голос.

На току заметушилися люди, поспішаючи до своїх місць.

— Та годі бо вже вам!.. — наблизився до них Бабій. — Диви, найшли годину... Ай, Панько, як тобі не сором! Хіба ж це діло?

Юхим із пересердя плюнув і подався до барабана, на столі коло якого була вже звалена купою пашня.

Зачахкав трактор, заджеркотіла молотарка, вали й триби заджахкотіли в розміреному русі. Панько хвилину подлубався в соломі і в його руці блиснула пляшка з казенною етикеткою. Шльопнувши вправним рухом долоні по дну пляшки, Сиволоб кинув здалека до Юхима:

— Жаль, що тепер ваше право, а то я тобі показав би де раки зимують, гамсельня голопуза.

Денис, що вештався біля молотарки, почувши Панькову погрозу сварливо звів угору руку й голосно застеріг:

— Панько, осядься, ай - я - яй!.. — І зневажливо покрутив головою. Потім підійшов до Юхима і вибачливим тоном заговорив:

— Тверезий — людина як людина, а вип'є, без натації не обійдеться.

— Та він же ще не пив, — сердито стросонував у барабан пашню Юхим.

— Ну, з перепую.

— Ох, мабуть злодієві одна ціна, що на весіллі, що на похороні. Тросян ніяково замовк.

Панько не скривився, а скоріше облизнувся, вихиливши півпляшки одним духом. Крякнув. Замерехтіло в очах, засвербіли до бійки руки.

— Я йому покажу, хто я... Забув? — Гепнув з гарби й побрів хисткою ходою до Юхима. По дорозі наступив на граблі, вайлувато згріб у руки.

— Ррразтуди!.. Ти мною коверзувати?..

— Юхиме!.. Юхиме!.. — боязко гукнув Андрій, — дядьку Панько, що з вами?!

А Постолака не звертав уваги, аж поки не побачив занесені над ним граблі.

— Розчавлю, бісова душа!..— розлючено заревів Панько.

— Ай!..— скрикнула Мотря, заверещали дівчата.

Юхим рвучко сіпонував за граблі так, що Панько скрючився довгим сухорлявим тілом і шелеснувся біля гарби з пашнею, глухо застогнав. Юхим із силою пожбував граблі осторонь і кинувся до барабану. Але Андрій спинив фордзона. Прибіг Денис, Бабій, Мотря, дівчата. Отетерілий стояв на гарбі Терешко. Лише один Корній бай-дуже споглядав із скирти сутичку, й не рухався з місця.

— Та що це ви, господь з вами!— заклопотано й злякано забігав Бабій. Метушився Денис, не знаючи на яку ступити, зніяковілий стояв Андрій.

Панько спробував був підвестися й кинутися до Юхима, але його чоловіки схопили й силоміць потягнули під солому. Юхимові дрижали кулаки.

Невесело йшла молоча. Не чулося на пісень, ні жартів. Бабій, заступивши Панька, крутив віялку і все розмахував довгими руками та бубонів до Мотрі: „І не прийнять його було жаль, пропаде ж людина, коли ж і капосний до безчисла. Ох, поганий із його супрягач“!..

Мотря поквалливо нагортала зерно, а як підтрушувала мішки, то почувала, що слабнуть руки й дріжать у колінах ноги. Так чомусь неприємно зворушила пригода з Паньком. Відтягнула мішок на сторону й почала досипати відром.— „Та держи ж як слід!— штовхнула хлопця, що держав мішка, й висипала пшеницю мимо,— тьху на тебе!“ До Бабія мовила:

— Хіба не могли найти кращого супрягача? Хіба Денис Васильович не знають?

— Ех, Мотре, жаль же людину!

На обід Панько не прийшов. Після обіду Денис і Корній щось довгенько гомоніли з ним— чи то сперечалися, чи то прохали. Робота йшла жвавіше. Здавалося, своєю старанністю кожен намагався надолужити неприємну незгоду, що виникла так безглуздо між двома членами їхнього гурту, незгоду, що багатьом зіпсувала настій. Але як зупинилися полуднувати,— знов трапилася пригода. Батька, як то кажуть, важко бити лише першого разу, а на другий, рука сама зведеться. Так і незгода. Заманута раз у двір, вона вдруге сама його не мине: протоптана стежка не колеться.

Кинувши барабана, Юхим узяв довгі граблі й почав огрібати в невеличкому своєму ожереді задню кульшу, що дуже випнулася.

— Дуже випнув кульшу,— гукнув він до Корнія, що стояв на соломі,— гляди ще осунеться.

Корній підійшов на самий край скирти, погицав, погицав, пробуючи як держиться солома, шморгнув гострим носом, і голосом, що в ньому чулося неприховане кепкування, кинув:

— Не твого поля я переклав ожередів, а слава богу ще не валилися. Упрочім, діло хазайське. Якщо невгодно, я можу й злізти.

Клади сам, як тобі наравиться.

Юхима це роздратовало. Він опустил граблі й не знав що робити далі. Сьогодні всі ніби змовилися проти нього. Стало прикро й боляче. Невже не можна сказати слово потовариському? Невже треба тут у гурті підлабузнюватися, підсміхуватися дурником і вибачливо запобігати? Хіба для цього гуртувалася артіль? Йому щось смикнуло всередині. На обличчі засоталися дрижливі павутинки.

— Та чого ж „не наравиться“. На що такий, ні з того ні з сього, гнів? Ти міг не бачити тай годі, а знизу видніше.

— Мені не повилазило!

— Корнію,— промовив твердо Юхим,— не комизися, не викаблучуй коників. Уклонятися не буду...

— Де там уклонятися... Хе-хе-хе!— уїдливо зареготав Корній.— Всі бачуть, що ти за командира тут лагодишся стати!

— Хто? Я?

— Нуда.

Юхимові очі забігали гнівно й на вилицях здулися жилі пруги:

— Та в тебе всі клепки на місці?

— Ах, клепки! Так я дурень?! Дурень?!

Корній завзято замахав руками, вигукуючи нестриманим потоком лайку й плигнув зі скирти. Перебігаючи через тік, він зупинився перед здивованим народом і посварився на Юхима:

— Підчиненія потребує?! Брешеш, парінь— ще не доріс!..

— Що? що таке?— загомоніли голоси. І знову стривожився артільний вулик. Погано ото не по характеру люди. Юхим, охолонувши трохи, спокійно розповів нову сутичку,— з Корнієм. Не бажаючи стати за причину незгоди, він після полудня сам пішов до Корнія, що сидів коло свого куреня й сказав:

— Не карьожся, Корнію. Ображати тебе я не думав. Ходімо дороблять: не будь проханий,— мало що в запалі не наговориш.

Але Корній не повернувся. Домолочували без нього. Час тягся нудно. Робота йшла, як мокро горить. Закінчили пізно ввечорі. Це був кінець молотьби.

— От і обмолотилися,— якомсь важко видавив Денис, коли чоловіки зібралися в гурт, закінчивши прибирати тік.

— Обмолотилися...— зідхнув дядько Бабій.

Стояли понурі, скупі на слова. Юхим ніби почував за собою якусь провину. Спробував розвіяти загальну мовчазність:

— Ну що ж, молочу закінчили, тепер треба порадитися, що робити далі?

— Да, треба б,— хтось озвався з гурту, але далі ніхто більше не підтримував.

Сонце спускалося над обрієм. Над ставком залягали довгі тіні. У затуманілому сізому надвечір'ї курявилися шляхи. На токах зрідка гупали катки. Десь за горою залунала пісня, обірвалася. Як лагодилися вечеряти, Панько відкликав на сторону Дениса й щось дов-

генько з ним говорив, дивлячись кудись на бік, а той стояв такий понурий, що всі мимохить звертали на його увагу.

— Знову якась неприємність,— почухав лисину Бабій, сідаючи до вечері.

По розмові Панько попростував ген до вершини ставка, мимо сусідніх балаганів і куренів. А Денис якусь хвилину дивився йому вслід і стояв на тому самому місці. Потім підшов до гурту, що розташувався коло мисок із гарячою затіркою, зупинився осторонь.

— Панько виступає з нашої артілі,— тихо проговорив він.

— Як?..

— Що?..

— Чи він з ума не зійшов? — зірвалися здивовані голоси.

Троян немічно розвів руками, а губи йому випнулися вперед, ніби він хотів щось сказати, й не міг.

— Туди к сучій матері!.. От так ваканція! — оглядаючи всіх кинув Бабій і поклав на ряднину ложку.

— Та може ви шуткуєте, Васильовичу?

— Е, які там шутки,— прикро махнув рукою Денис.

Юхим сидів мовчки, мов [прибитий]. „Починається“— креснуло в голову. Про дальші пляни роботи ніхто вже не заїкнувся. Лиш один Андрій, дивлячись услід Панькові, що широко крокував і розмахував руками, мовив:

— Біжи, біжи, ніхто доганяти не буде!

Корнія за вечерею не було.

II

Другого дня Юхима розбудив тривожний Бабіїв голос:

— Юхиме, гей, Юхиме, вставай!..

Постолака після вчорашнього нещасливого, багатого на події, дня довго вночі не міг заснути. Майже цілу ніч виходив за конем, намагаючись здрімнути, та так і не міг.

Учорашня сутичка з Паньком і Корнієм осіла на довго запліснявілою гіркістю: неспроста так ізбіглося. Перед світом, пригнавши коняку до табору, Юхим улігся на возі і в досвітній прохолоді голова йому проважніла втомою. Міцно заснув. Як розбудив його Бабій, вже сонце било блискучим, хоч і негарячим, промінням. Обважнілі повіки важко розтулилися. Скинув шинелю, поправив сіру шапчину, що здавила міцно скроні.

— Погана наша ваканція,— проговорив Бабій. Кудись в одну точку дивилися йому очі й губи криво посміхалися.

— Як? Що? Погана, кажете? — закидав питаннями Юхим. — Передчував щось недобре.

— Розлазиться наша артіль, розлазиться...

Юхимові розпружинилися зморшки навколо 'очей, а зіниці стали нерухомі:

— Що ви, дядьку? Як розлазиться?..

— Та Панько ж вийшов.

Юхим здорово зареготав. Чудний дядько Бабій! Яка небезпека, що непотрібний нікому п'яниця виходить із колективу? Баба з возу, коневі легше.

— Та ні, ти далі слухай...

— Ну?

— І Корній, і Терешко виходять. Вже заявили...

— А?... Та що ви? Відкіля?

Юхим, як ужалений, схопився з воза й тупо вставився на дядька Бабія, в очах якого прочитав неприхований докір, тривогу й насто-
роженість.

— Як же це сталося?

Бабій зрушив плечима, широко розвівши довгі жилаві руки.
Потім розповів.

.....
— А трактор же як? — спитав наприкінці Юхим Бабія. — Нащот трактора ви говорили?

Аж тепер схопився старий Бабій, він зовсім забув за долю фордзона.

— Ви ж розумієте, дядьку, чим це пахне? Завдаток за нас він же давав, Денис, та й за вас частку. Виходить, ми до трактора ніякого діла не маємо! Розписки ж він одібрав і в мене, і в Мотрі...

— О-ох!.. ой, господи!.. — застогнав Бабій, ударивши руками об поли.

— От який факт!..

— Він так і присвоїти може, Юхиме! Нуда... Ой... Що ж ми наробили, Юхиме? Та це ж грабіж!

Дядько Бабій затупцявся, замахав руками, а губи йому беззвучно ловили повітря, як у людини, що виринула з глибокої води.

Юхим погордо-рішуче струснув руками, на яких напнулися пружними смугами жили, стиснув кулаки. Він дуже ляпнув Бабія по плечі, що аж самому ніяково стало:

— Руки їм короткі, дядьку, нащот фордзона!.. — і вилаявся неподобним словом. — Не їхне тепер право!.. Чуєте?... — По тому майже бігом кинувся за конякою. За кілька хвилин він уже сидів на возі, і, стьобнувши рижого батогом, подався слідом за Трояновими курами.

Бабій ще довго тупцював на місці, не знаючи в який бік йому йти й тільки шепотів: „господи, боже мій. Охе-хо-хо“...

III

.....
Скорик саме лагодився чаювати, як заявився до нього Постолака.

— Сідай, — присогласив він, — чайком побалуємось.

— Куди там!.. — одмахнувся заклопотано Юхим. — Тут такі діла, що не до чаю.

— Як?

— Розсипається наша комуна...

— Це хороше діло, — серйозно, без тіні посміху, промовив Скорик. — Давно пора, а що скоріше, то краще.

Юхим ховав зніяковілий погляд, не знаючи куди себе подіти. Тепер візьме його в роботу Скорик. Тепер розпаплюжить він його за легковажну спілку з Трояном: застерігав, так не вірилося. Юхим розповів події останніх днів і годин у їхньому колективі й підготувався слухати довгу уїдливу Скорикову нотацію. Але, диво, той — нічого.

Не те що не гримає, навіть не згадує про їхню попередню розмову. Немає ні докору, ні кепкування в його словах. Обмірковував справу з усіх боків. Що виступають Корній і Терешко — це брехня. Вийдуть вони, як дітиса їм уже буде нікуди. А поки що ясно: вони на терпуг беруть неспроможних: Юхима, Мотрю, дядька Бабія. Закидають вудку, витягнути їх із колективу першими, а самим прибрати трактора, взяти ковівський млин в оренду (довідався Скорик про це раніш од Юхима) і заробляти грошики. Виришили так: з колективу не виступати ні за яку ціну. Нехай усі Трояни вийдуть і тоді держатися купи.

— А чим же ми трактора виплатимо та борги Троянові? — трівожно запитав Юхим.

— Я вам замість Троянів найду таких хлопців, що викопають гроші з-під землі, і ви вдержитесь, — не вагаючися залевнив Юхима Скорик. — Тільки не поступайся ні за що! Чуєш?

Юхим ішов від Скорика й дивувався. Ізвідки в його така впевненість: скаже, як рубоне. І так тобі смирно, не кваплячись, без шуму, без крику. „З його був би добрий командир на фронті“ — зробив висновок Юхим. І соромно було за власну гарячковість і хвилювання.

А Скорик, зоставшись один, міркував: „Шутка сказать „найду“... Який же дідько полізе тягатися з Трояном, що в кожен закапелок може пролізти? Хто стане ризикувати своїм добром?“

І він довго ходив із кутка в куток і не міг придумати, на кому можна зупинитися. Проте, вирішення його було тверде — колектив треба врятувати, бо Троянова перемога була б його, Скориковою, поразкою, й поразкою тої ідеї, якій він слугує.

IV

Біля Сухого ставка токи обгорнулися високими ожередами солами й довгастими присадкуватими загатами полови. Зрідка гупали катки на гарманах. На полі копиць порідшало, а ті, що зоставалися, самотньо поприсідали до землі й чекали на своїх хазяїв. Збита стерня почала ховатися в зарунений отаві мишію. Запорохнявілими шляхами котилися до станиці вози, навантажені зерном, половою,

усяким збіжжям. Хлібороб поспішав зібрати додому дари родючої землі — нагороду за важку працю.

Вже обидва Троянові половники були насипані горою. Андрій підгорнув кучу збоїв і викинув п'ятерики на гарбу. Нерішуче підійшов до Трояна, що на розстеленій ряднині різав жовту пахучу диню.

— Що ви собі думаєте, тату?

Скинувши з руки покращу диню, Троян підвів голову.

— Що? — „Знову допитуватиме“ — подумав, а сам прикинувся незнайком. Дістав із мішка білу пухку паляницю, одрізав окраєць і потягнувся за скибкою дині.

Андрій присів на землю:

— Та про оцю катавасію, що в нас почалася. — Карі парубкові очі блиснули сторожким роздратованим огнем, вилиці нервово за-смикалися.

— Ми не повинні вийти з колективу...

На рідких Денисових вусах звисли цукроваті крупинки м'якишу дині, ліве око вичикує примружилось:

— А тобі що, печінка болить?

— Понятно, болить, бо люди ж вам нічим не винні.

— Хе-хе-хе... „Невинні“... А хто ж винен, що Троянові дихати не дають?

— Хто ж не дає?

— Ге... Ти ще питаєш? Хіба це життя на їхніх нормах? Нам треба волі, слободи, горілки за 20 копійок півпляшки, і щоб моя рука була владика на своїй землі, — ось чого нам треба!.. Я не хочу щоб мій розум вихолощували, як паскудного, нікуди нездатного жеребця, бо я почуваю, що я розумніший за десяткох Скориків і двадцятьох Юхимів, і повинен мати право прикласти на свою користь свій розум.

— Чудні ж ви, тату. Воля... свобода... Вони не на те, щоб верхи на комусь їздити... для того й норми, понятно... Проте вам ніхто не забороняє направити свій розум на власну користь, аби тільки іншим від цього не було шкоди.

— Я не хочу, — жбурнув обгризену скибку дині Троян, — думати про інших. Я — сам для себе. Всяка голова повинна служити тільки тим ногам, що її носять, і наплювати мені на когось!..

— Ну, це дарма! — рішуче глянувши на вітчима Андрій, — з вашої задержуватості нічого не вийде.

— Як то? — не зрозумів Троян.

— Трактора ви однак не дістанете.

— Хто ж то не дасть?

— Люди не дадуть...

— Які люди?

— Юхим... Бабій...

— Ну, ну кажи: Юхим, Бабій... Андрій, еге ж? Чи не думаєш, буває, ти в кумпанію до них?

— Може й думаю...

— Як ??!..

— Може й думаю...

— Ах!..

Жилавий Денисів кулак зафурчав у повітрі, й Андрій упав го-
рилиць, випроставши ноги. Троян ухопив ножа, люто застукотів ко-
лодочкою об коліно:

— Шкуру здеру!.. Розчавлю, як голоцуцвенка!..

В Андрія хлинула з носа кров і полилася буряковою цівкою
через губи. Очутившись від удару, він схопився, затуляючи носа
рукою, й одбіг осторонь.

— Не дуже, батьку!.. Чуєте, не дуже!..

— Ти страхати?!

Троян схопився з місця й погнався за пасинком, але тут же
побачив, що йому не догнати Андрія,—зупинився. Здала сваривсь:

— Так ти он що викаблучуєш?! Підожди, я тебе ще провчу!
Я тобі, латрижнику, нагадаю, що батьком верховодити ще рано.
Йому добра хочеш. Для його дбаєш, а він... мерзотник, поганий!..—
прохрипів Денис і повернувся назад.

Денис довго не міг заспокоїтись.—„Яка чорна невдячність“—
думав.—„Я його за рідного сина мав... із чорного тіла витягнув,
а він“...

Троян почував, як йому голова запаморчується й наливається
важкою гарячою втомою. Він передчував, що зроблений, крок при-
зведе до чогось страшного, до чорної глибокої прірви, переплигнути
яку в його не вистачить сили. Може зупинитись, не йти? Ні, він не
з таких! Невже в його не лишилося більше сили? Брехня! Троян
знає, як треба жити. І коли на свіжій поросі нового життя видно
його злодійські кроки, то він знає як ходити, щоб заплутати сліди.

Андрій більше не вернувся до батька. Обійшовши тік, він запряг
коні в гарбу й повіз полову в станицю, зничений і розбитий.

Шумливо торохкотіли вози, наздоганяли й зустрічалися з Андрієм,
а він нікого не помічав. На околиці станиці йому трапився Юхим,
що вимушений був zostатися тут від учорашнього дня. Не довго
думаючи, він накрив парубка мокрим рядном:

— Ех, сволоч, ти, сволоч, та й більше нічого!.. Я тебе за путню
людину мав,—суворо процідив він,—а ти...

Андрієві від образи залоскотало в очах гарячою росю. Він за-
ворушився на полові, зажестикюлював руками, знесилено, втомлено.
Уривчастим голосом просив:

— Що ти, Юхиме... Як тобі... не совісно... Я ж... я...

— Не який! Бачу вас, супчиків, наскрізь! Що твій батько вико-
марює, ти не знаєш? Такий ти комсомол?!

Андрієві важким клубком підперло під груди й залоскотало
в горлі. Він хотів зараз же розповісти про сутичку з вітчимом, але
почуваючи безсилля, з яким він спасував перед погрозами, йому

стало соромно. Соромно за свою хлопчачу, майже дитячу, податливість, знічнення. Хіба він повинен бути таким? Хіба такі перемагають?

— Юхиме, не лай мене!.. Ти визнаєш, що я...

— Що ти? — обірвав той.

— Що я не йду за ним... Я з вами... з тобою, Юхиме!.. їй-бо... Правду кажу!..

Юхимові трохи одлягло від серця, й ніяково стало за свій наглий напад.

— Ну, ждять недовго залишилося... побачимо!.. — промовив він спокійніше і рушив далі.

— Що ж далі? — думав собі Андрій. Коротка, трохи загрозлива, явно призирлива Юхимова розмова лишилася на серці важким грузом, що муляє й давить вагою, якої немає сили скинути. Бо й справді що тепер він зробить. Добре мріяти про щасливі береги за бистрими ріками, звідки відкриваються далекі, обарвлені вранішнім сонцем, рожеві обрії в прозорих переливах фарб, що своєю мінливістю манять, чарують, кличуть і говорять про вічну радість оновленої землі. Це з того високого берега. Але як його дістатися? Шлях туди лише один — через бурхливу каламутну бистрину життя, що чорторями вирує в глибокому мінливому річищі. Чи кинутись? чи плести? Що подужає: молода сила, чи темна бурхлива стихія? І думка Андрієві працює швидко й стукотливо, як колеса запізненого поїзда, що йому конче треба дістатися на місце призначення в точно визначений час.

Приїхавши додому, Андрій довго сидів на полові, не рухаючися. Нарешті він ізліз і сів на призбі під хатою, здавивши скроні руками. Потім устав і рішучим кроком попростував попід городами. На самім краю станиці жила його тітка, рідна сестра покійниці-матері, — їй він вирішив повідати своє горе й шукати в неї втіхи.

Слідом за Андрієм у станицю приїхав і Троян. Побачивши випражені коні, Денис дуже здивувався. „Це щось не сплота... на обід же випрягати ще рано“ — з'явилася думка. Він голосно почав гукати на все подвір'я, але Андрія не було. Щоб попередити Троянів гнів, Андрієва тітка прийшла ввечорі сама й розповідала Троянові про небожеву втечу. Вона довго докопувалася причини незгоди вітчима з пасинком, але так і не могла дізнатися правди. Бо Денис говорив про Андрієву грубість, розповідав усякі вигадки, приховуючи справжню суть діла. Проте, Андрієва втеча не дуже стурбувала Дениса. Боявся він, що як не дати деякий час спокою Андрієві, то він чогось доброго може ще й до Юхима перейти. А це йому було небажано й просто невідгодно. Тому не подав виду, що не перестав сердитися на пасинка, однак і не висловив бажання, щоб той повернувся до його хати. Певніше — не міг зважитися, якої руки держатися. Час, на його думку, був найкращий порадинок, і він вирішив почекати.

Минали дні. Зорівський табір зовсім роз'їхався. Корній і Терешко переїхали на баштани, і на тік не показувалися. Мотря й Юхим перебралися додому. Іван Бабій зі своєю сім'єю переїхав на кілька гін від току убирати соняхи й пшінку. Денис щодня звозив полову й солому в станицю. Тут він кілька разів несподівано натикався на Юхима, але робив вигляд, що не помічає й старався скоріше зникнути. Не набивався особливо на побачення й Постолака, бо, правду кажучи, Троянові підступи так його ізнітили, що, власне, не знав як же бути далі, а дядько Бабій ладен був зовсім спасувати. Між Троянами та Юхимом і його прибічниками зав'язалися приховані, мовчазні стосунки, які бувають між двома заклятими ворогами, що з них кожен ще не зовсім є певен власної сили, щоб зустрінутися у відкритій сутичці, й тільки таємно гострить зброю на свого супротивника.

Врешті, змовившись з Мотрею і Бабієм стояти за одне, Юхим із ними одного вечора нагрянув до Трояна.

— Ну, що скажете?—зустрінув їх Денис, колюче посміхнувшись.

Але було помітно, що йому зараз не до сміху. В рухах і поглядах прибулих було стільки певности й рішучости, що це зразу занепокоїло Трояна. Навіть Мотря тримала себе якось згорда й незалежно.

Перший почав Юхим:

— Не будемо довго паятати, бо, здається, все ясно. Ви тільки скажіть нам точно: Корній і Терешко вийшли?

— Вийшли,—рішуче відповів Троян.

— А заяви їхні є?

— Заяви? Чудак ти, нащо заяви? Вийшли вони й край. Хто ж їм може заборонить?

— Ну, а далі що?

— Далі? самі знаєте що...

— Ні, ми нічого не знаємо,—відповів Юхим гнівно.— Нічого не знаємо...

— Так я скажу, щоб знали. Тепер ми не будемо говорити, хто винуватий: чи ти, Юхиме, чи Корній, чи Панько, чи ми всі. Ясно одне, що нашій артілі прийшов швах. І коли хоче Бабій, коли хоче Юхим, щоб украї не розоритися, то один вихід: зараз вийти, бо згодом буде пізно.

— Ях то?—вставився Бабій.

— Питаєте? Виплата за трактор підходить? А ну, розкиньте на чотириох те, що припадало на сімох. Витягнете? Та в вас тільки вугли од хат позостануться, ви це знаєте?

— Це діло погане,—роздумуючи процідив Юхим.—Подленьке...¹⁾

¹⁾ Кепське.

— Не то що „подленьке“, розор!.. Куди там!.. — якимось по-чуждому закричав Троян і замахав руками, ніби його хто допіру пограбував.

— Що й говорить, — журно похитав головою Бабій, — так скрутно виходить, як ото, буває, маховиком тебе зачепить і тягне, тягне. Бачиш, що закрутить, потрощить, а вирватися не можеш...

— Як не можеш?

— Сили немає...

— Ніякої сили не треба. Взять та й розійтися, як зішлись.

— А ви ж як? Теж виходите? — запитала Трояна Мотря, що до того мовчала.

— Чудна ти! Що ж би я мав робити один? Пойнятно...

— Вийдете? — насулено звів брови Юхим.

— Таке діло...

— Ну й вилітайте, — сказав Юхим із притиском, — а ми поки що не думаємо.

Троян раптом одхилився від столу, — на його був зіперся, — витягнув шию і заблискав очима, ніби їх запалив хто:

— Ти з умом? А трактора хто виплатить?

— Якимось виплатимо, — байдуже кинув Юхим і пильно подивився на Дениса.

— Він здурів!.. — схопився з ослону Денис. — Виплатить!.. Ха-ха-ха!.. Виплатить!

Юхим торкнувся вуса рукою й було помітно, як вона нервово задрижала. Обличчя залило буряковою фарбою.

— Здурів? Ха-ха-ха!.. Не смійтеся, щоб на кутні не довелося сміятися, й не думайте того, що думаєте!..

— Чого?

— Бо трактор вам не вигорить!.. — гостро, з притиском, майже закричав Юхим.

Троян скипів. На таку самовпевнену відповідь він ніколи не сподівався. Обернувшись лицем до Юхима, він биндючно підвів голову й злорадна посмішка приснула на його обличчя.

— Ах, так? А грошки хто платив?! Дай мені зараз п'ятдесят карбованців, що за трактора!.. Зараз мені давай!..

— А ти думав, — відрубуючи слово по слову, і переходячи на „ти“, почав Юхим, — що тобі тепер отаманські порядки? На бога хотів узяти! Дістати земельку та ще й трактора загарбати? Млина в комітеті налапав... Багатіти задумав? На дурних хотів виїхати? Ні, забудь вовче, за кошару, бо й зуби вибіраєш! Не такі тепер порядки...

Мов розпечене залізо, спущене у крижану воду, зашипів Троян: — Ти... ти... злидень!.. Так ти пам'ятаєш хазяйський хліб?! Геть із моєї хати! Щоб духу твого!.. В мене син у комсомолі, а ти що? Шваль! прохач! старцюга!..

Вони насувалися один на одного, раздратовані, червоні, розмахуючи руками, ладні кинути на кулачки. Бабій і Мотря посхвачувалися із своїх місць і, боячись бійки, кинулися між ними.

— Цур йому,— умовляв Бабій Юхима, відтягуючи його на бік.— Ходімо, що ж говорити здря.

А до Трояна кинув:

— Ех, і совість же у вас слизька, Висильовичу,— і потяг Юхима до порогу.

Троян, лишившись один, довго бігав по хаті, мов звір у клітці.

VI

Від Трояна Юхим із товаришами йшли пригнічені наслідками невдалих переговорів. Лише один Юхим намагався підбадьорити своїх товаришів. Дивлячись на розгублену зігнуту Бабієву постать, що якось по-дитячому несміливо коливалася на клишоногих ногах, він ляпнув його важкою долонею по плечі й промовив:

— Ех, дядьку!.. От каша!.. Ну, не падайте духом до землі...

Хто зна, де там жевріла в Юхима надія. Може рішуча Скорокова відповідь піддавала йому сили, чи може, присутність Мотрі, що йшла обіч, висока, пружна й кликала своєю мовчазністю й блиском полонхливих очей. Проте, становище було досить скрутне, й його треба було обговорити. До Мотриної хати було найближче, й вони, не вважаючи на пізню добу, зайшли до вдови й довго радилися.

Всі розуміли, що за всяку ціну треба виплатити борг Троянові, бо без цього їм нічого й пред'являти свої права на трактора. Але де тих грошей узяти? Юхим і Бабій спроможніші,— в них є що дати під заставу, й вони мали надію дещо дістати в банкові. Найгірше доводилося Мотрі. Продати зароблену пшеницю—нічого буде ні їсти, ні сіяти. Малося ще невипланих хазяїном Уляні за строк карбованців із двадцять, та витратити їх, значило залишити свою дітвору босою й голою на цілу зиму. Проте, іншого виходу не було. Мотря зіцпила вуста, промовчала, придушила розпач, що холодним вужом закрадався в груди.

Другого дня Юхим із Бабієм рушили до банку по гроші. В сінях довго змовлялися: скількома то вони можуть обійтися. І вже Юхим узявся був за ручку дверей, щоб увійти до канцелярії, як ізвідти, мов ціпова собака, вирвався Троян. Юхим з Бабієм оторопіли.

— От тобі й на!..— Розвів руками Бабій.

— Погане діло...

Думка, що Троян не спроста зробив візиту до банку, кольнула обох. Так воно й вийшло. Голова банку (так називали станичани кредитове товариство), що раніш обіцяв Юхимові позику, тепер скося, непривітно глянув на прибулих і процідив: „а“... Догадуючися про причини приходу, він сказав:

— Доведеться зайти вам через тиждень, бо зараз грошей нема...

Голова банку був стріляний горобець, що добре наспеціялізувався на банкові справи ще за старих часів. Він знав, як вести

справу так, щоб відсотки на видані гроші потрапляли не лише до скарбниці, а й до власної кишені. Мало не вся станиця знала про цю його вдачу, але всі його вважали за спеца, й він ось уже кілька років і за нового ладу сидів у банкові.

Змова з Трояном, і, мабуть, не без хабаря, була очевидна. Юхим і Бабій вийшли з банку ні з чим. Проте, вирішили ждати. Кожний день їм здавався за рік. Не минало й дня, щоб хтось із них не навідувався до банку. Там минуло більше тижня. А час летів, як налякана ластівка. Врешті, втративши всяку надію на банк, Юхим і Бабій вирішили вибиватися власними силами. Бабій продав теличку, трохи збіжжя та одвіз кілька возів кавунів до міста, стягаючися на гроші. Юхим, кинувши всім об землю, загнав свою скляпину й половину врожаю пшениці—ішов на одчай: що буде, те й буде, аби не поступитись Троянові. Мотрі пощастило в КОВ'ї дістати насіння на сівбу, отже вона, продавши трохи заробленої пшениці та додавши 20 карбованців зароблених Уляною, могла майже повнотою сплатити Троянові борг. Такечки, з величезними труднощами, Юхим, Мотря й Бабій стяглися на гроші, щоб розквитатися з Денисом.

Тепер треба було вручити їх своєму кредиторіві. Одного дня вони зібралися всі троє й пішли до Трояна. Той саме вийшов із хати. з ціпком у руці—очевидно зібрався йти на станицю. Забачивши нежданих гостей, він, зупинився, насторожившись, і почав нервово копирсати ціпком землю.

— Що ще скажете?—невдоволено запитав прибулих.

— Та ми ось...—почав неспіливо Бабій, якого лякала Троянова суворо-насторожена постань.

— Борги свої принесли,—рішучо заявив Юхим.

— Які борги?—Що ви од мене хочете?..

— Як які? Ви ж за нас платили... за трактора...

Руда Денисова борода загорілася в прикорні, тулуб йому швидко завертівся то в один, то в другий бік. Потім він повернувся до прибулих, гордо звів голову, і обдаючи їх сердито-призирливим поглядом, хрипло процідив:

— Ніяких я грошей не знаю!.. Платив,—за себе платив... На чуже добро нічого зазіхати!

— Як так?!..—підступив до його Юхим.

Мотря, ахнувши, сплеснула руками:

— Дядьку Денисе, що ви кажете? Хіба ж ми гуртом про це не вмовляли, як думали трактора брати...

— Кажу те, що чуєте. А по чужих дворах нічого дражнить собак, коли вас не прощено...

— Мошеннику патентований, так ти он що?!..—заревів не своїм голосом Юхим і кинувся кулаками на Трояна. Але той, як собака, що вирвався з петлі, винувато згорбившись, боком відскочив осторонь і побіг геть до другого кінця садиби. Юхим рванувся був наперед, але дядько Бабій його здержав!

— Нашо це здалося, Юхиме!.. не треба...

Добігши до сусідської загати, Троян на хвилину зупинився й кинув:

— Спізналися ви трохи, було б раніш... А ти, товстоносий зайдо,— посварився він на Юхима,— за такі слова, начувайся! Я знайду на тебе право!..

Постолака ввесь дріжав, як на лютomu морозі. В грудях йому клетотіла нестерпима злоба. Лихе слово просилося на язика, і тільки присутність Мотрі здержувала його. Всі троє стояли як тороплени. Нікому й на думку з них раніше не спадало, що справа обернеться в такий спосіб.

— Що ж... до суду треба його,— сумно проговорив Бабій.

— Да... оце значить „комуною жить хочу“, ха-ха-ха!..— зло зареготав Юхим.— Будь же я тричі проклятий, коли я не доб'юся свого й не скручу йому в'язи!..

І до товаришів коротко:

— Ходім!

Мотрі дріжало підборіддя й вії обважніли прозорими росяними краплями.

Денис мав рацію відмовитися від грошей. Міркував так: поки Юхим із товарищами ходитимуть по судах, тимчасом надійде другий строк виплати, до якого він зуміє зібрати гроші, а що колектив формально не ліквідований, то він зможе знову сплатити внесок, на який у його ворогів безумовно грошей не вистачить, і юридичне право на володіння трактором зостанеться за ним.

Уперед, ніж притягати до суду, Юхим спробував був передати гроші Троянові через станраду. Сторожив там цілий день. Але на виклик голови станради Троян не з'явився. Зоставалася надія лише на суд. Та подавши позов, Постолака й на цьому не міг заспокоїтися. Він надумав використати ще один засіб, що, як йому здавалося, був чи не найпевніший і міг найшвидше прискорити розв'язання справи з фордзоном.

VII

Велику кучу соняхів обсіла вся Бабієва сім'я. Дітвора жваво вибивала посохлі бурі голівки й перекидалася жартами. Любина й Одарка сиділи поруч і щось жебоніли, очевидно про останні вуличні новини. Торохкотіли вибивалки, насіння прискало на землю й змішувалося з головками. Іван Бабій сидів мовчки, неохоче стукаючи качалкою по рудій шляпці соняха, про щось думав. Нараз коло Бабієвого тину показалася висока Юхимова постать і жвавий оклик:

— Здрастуйте!..

Юхим швидкою ходою підійшов до Бабія й зупинився. Вся його постать виявляла якесь нетерпляче чекання, а по тому, що поздоровкався весело і голосно, було помітно, що він у доброму гуморі.

Його настрій зразу передався Бабієві, й той схопився на ноги в надії, що прибулий має розповісти щось цікаве. Він не помилився. Доторкнувшись злегка до Бабієвої руки, Юхим одвів його трошки осторонь і тихо спросив:

— Надумав'я, дядьку, сурйозне діло...

Козак чомусь скинув картуза, провів долонею по блискучій лисині й дивився на співбесідника своїми добрими очима, в яких світилася недавно втрачена надія. Він мовчки потягнув Юхима до хати; там вони сіли на призьбі й Юхим почав:

— Надумав собі ось що... Радився із Скориком і він таке совітує.. Напишемо ми на Трояна в газету... Не майстер от я писать лиш, а доручати комусь не хочеться, щоб не розплескали, та щоб Троян попереду нас на поспішив. Думаю собі так, напишемо як уміємо... Вхаті-читальні, може читали коли, є газетка, що нашою мовою пишеться.

Бабій, пригадаючи зморщив лоба:

— Чи не „Червоною“, буває, звється?

— Вона, вона... „Червона Газета“!

— Так це Омелько Вергун передплачує, сусіда... Він частенько мені її читає.

— Отож думаю, — продовжував Юхим, — черкнемо ми до неї як уміємо, по-простому, по-мужицькому, там поймуть... Бо читав я раз, як одного кулака там протягнули за те, що задумав сам торгувати, а на одного наймита патент узяв. І за це його так прохворостили, що мабуть йому не солодко довелось. Це ж така сама сторія і з нашим Трояном.

Козакові радісно заблищали очі:

— Прохворостили!.. Нуда... така сама. Давай, давай, чому б не написати? Може воно й допоможе...

Тоді вони обидва пішли в хату і там довго-довго метикували, складаючи свого дописа. Дядько Бабій був грамотніший, тому писав він, а Юхим усе підшукував такі слова, щоб були влучні та дотепні і до того ж смішні. Так, йому здавалося, буде дужче; казав: „Щоб, прочитавши, людина й сміхом і слізьми пройнялась“... Списали все: як Троян їх умовляв пристати до колективу, щоб дістати крашу землю, як підкупив п'яницю Панька вийти з колективу, як він ошукав, заплативши за них завдаток за трактора, а тепер не хоче від них брати грошей, щоб не довелось позбутися машини, все, все.

Нарешті дописа скінчили. Обидва почували таку втому, ніби викосили добру десятину пір'ю.

— Оце то вшкарив, — промовив із посміхом Бабій, витираючи піт.

Потім перечитали від початку до кінця. Виходило, ніби, краще й не треба. Бабій переписав ще раз, начисто. Розглядаючи рукопис, він не без задоволення зауважив:

— Ну, побачимо, як тепер на цугундер візьмуть Дениса. Жаль, як це ми раніше до цього не додумалися.

Сірим туманом клубочиться осінній день і сіє холодну мжичку. Перлами-росами плаче шумлива отава, що недовго їй зеленіти зосталося. Вітер-пустун бабиним літом закосичує землі й навіває сум осінньої самоти, тягучої, холодної, дріжкої.

Юхим важко ступає по мокрій землі, стиха погейкуючи на коні. Сум опанував йому душу й тому йшов мовчазний, похмурий, як далека хмара. Цвѡхнув по конях батогом, оглянувся на Бабію, що чоловік клишного за плугом, і посміхнувся болізно:

— Ха-ха-ха!.. От так одірали колектив! Га, дядьку Йване?

Той копірснув істиком по обліплений полічці плуга і вийшов із борозни:

— Лиха наша доля, Юхиме. От і до редакції написали... Либонь два тижні минуло, а не пишуть...

— Не пишуть, — понуро мовив Юхим.

— Що б таке сталося, як ти думаєш?

— Думаю я, що коли б наша респонденція та не потрапила до Трояна, бо вже занадто якісь улесливий той поштар до мене був та лисицею стромляв носа в наше письмо.

— А... свободна вещь, свободна вещь, — згоджувався Бабій.

— Ні, — почав якось невдоволено сам на себе Юхим, — який чорт нам надав послать на тракториста того мимрю, Андрія? Комсомол, із бідного роду, мати з наймів не виходила, аж поки не підібрав Денис, а, на тобі, крутиться, як муха в окропі, а од вітчимових ясел, не бійсь, не наважиться одійти. Тьху, шкура!

Постолака сплюнув і цвѡхнув по конях:

— Молодий, малодухий, що ж од його?..

— Ні, до чого я це кажу? — перебаранчив йому Юхим. — Кажу це я на те, що знавши б я, як орудувати трактором, давно б він зашумів із-під Троянкової повітки. Нехай тоді він нас судить, а не ми його, коли такий.

І натягуючи плетінку на вуха, з досадою на промах, якого вже не поправити, вилаявся грубо, міцно, що аж Бабієві стало ніяково. І раптом, пригадавши останню розмову з Андрієм, швидко заговорив:

— Да, ви ж нічого не знаєте? Троян трактора на цеп припнув під повіткою й на замок запер, га? Як вам це? Знає кішка, чие сало ззіла!.. Це Андрій хвалився. Сидів ото він, бачте, в тітки, — думав, що Троян його проситиме, щоб повернувся... Чудило!.. Троянові цього й треба було. Так от не діждався, сам із повинною прийшов. Дивиться, аж трактор уже припнутий... Ге, а ви думали... Боїться, стерво, й на Андрія не надіється, мабуть. А то хіба б вислав орати плугом?

— Ото історія, — дивувався Бабій. — Хто б тільки думав, що таке вийде? Хто б тільки ждав?

Кілька хвилин Юхим ішов мовчки. Доц уїдливо мжичив, розстеляючи на приземлях туман і звужуючи обрій.

— Он він, розбагатілий бідняк, щось куняє над плугом,—показав він на Андрія, що десятини через три від них зупинився на зайнятій ділянці. — Що то воно собі міркує? Ех, горенько наше...

Коні дійшли до шляху і круто звернули соб. Юхим кинувся вперед і крикнув на передню (орали трояком):

— Гайда, гайда прямо! Но!

Зайшовши в борозну, орачі стали відпочити. Юхим налагодився закурювати.

— Знаєте що? — рішучо сказав він. — Піду я зараз до Андрія. Це ж зарізі!.. Я без коняки zostався. Ви тільки подумайте: орать нам нема чим, що ми засіємо? Другий строк платежу не за горами... Поки ми добиватимемося права, а він обкручуватиме нас. Піду. Хіба не я буду.

І він покрокував через ріллю, важко вгрузаючи в землю.

Бабій трохи з острахом дивився вслідом Юхимові, що віддалявся. „Коли б не накоїв чого лихого“, — думав.

Юхимове становище ставало дійсно безпорадне. Продавши за безцінок коняку (кому потрібна така шкапа?), тепер він, аби що засіяти, випросив в одного свого знайомого коняки спрятитися з Бабієм. За те мав викопати льох. А засіяти чим? А далі що? Мотря, та зовсім руки опустила. Витратити гроші на найм худоби не ризикувала, а КОВ одмовлявся помощи, говорячи, що в його й так злиднів до біса, „а в вас, кажуть, колектив, звертайтеся до кооперації“. Лише один Бабій із гріхом пополам міг посіяти як не в ріллю, то хоч під борону, бо мав пару конячат. Що-правда, Юхимові товариші не сплять. Вони стукають де можна, кричать де треба, вони сподіваються, що візьмуть гору, але, як кажуть, поки хвалько нахвалиться, будько набудеться. Як не квапить Юхим суду, але там черга і на неї треба чекати, та й справу з одного маху навряд чи розрубаєш. Редакція поки що мовчить. Якесь зачароване коло, давлюче, задушне. Його треба розірвати, тоді видніше буде...

Тимчасом Андрій сидів над борозною похилий, пригнічений якимсь важким тягарем. Зір його блукав десь далеко, за навислими туманами, а мислі комашником ворухилися. Помітивши Юхима, він ізхопився й наказав Ксенді поганяти, а сам стояв похнюпившись й обчищав грязь, що поприлипала до чобіт. Підійшов Юхим. Розгублений парубків вигляд стишив його пристрасть, що недавно сполум'яніла.

— Ну, як діло? Чом же ти трактором не ореш? — І в голосі забреніло кепкування.

— Сам знаєш, — похнюпився Андрій і ледь посміхнувся.

— Слухай, Андрію, — промовив чітким, але не грубим голосом Юхим. — Виручай!.. На тебе, брате, вся надія.

Парубок чомусь часто заморгав повіками, стояв мовчки.

— Ти ж сам поміаєш, на якій ти землі виріс, де твій ґрунт... Чи не твоя мати, як і я, гнула спину на чужому полі? Чи не своїми мозолями вона заробляла таким - от жеретіям, як твій вітчим, на пухо-

вики? Та й сам ти хіба не скуштував гіркої долі? А тепер? Бачу я куди Троян гне. Він хоче за твоєю спиною вигодувати дочок, та щоб ти своїм горбом і головою придане їм надбав. Ти, думаєш, йому потрібний? Подумаєш, усиновив!.. Усиновив він, щоб зідрати було легше з тебе три шкури. А світу не тільки, що в вікні... Та що тобі говорить, — копірснув Юхим мокру землю пужалном, — ти сам комсомол, і знаєш, де того світу більше і як до його йти.

— Я знаю про що ти хочеш сказати, — сумно мовив Андрій. — Про це я ось тепер думав. Та куди ж я подінуся?

— Куди? Переходь хоч і до мене, — не прожену. Тільки солодошів у мене нема, та ти, мабуть до їх не дуже й звик. Проте, не в цьому справа... Без трактора нам заріз... Осьдечки що нам треба! Тобі одному це доступно, бо я тут безрукий і сліпий, як кріт. Ех, Андрію, Андрію! От вона, війна, брате, підійшла! З одного боку хронт, з другого боку хронт, як на барикадах. Степ на барикадах. Он воно як... Давай же, брате, набій... Бо як обійде неприятель з крила, ми пропали... Чуєш? Ми тебе в науку оддавали, ти в нас ніби за кулемотчика повинен тепер... Чуєш?

Що далі говорив Юхим, Андрієві густішала фарба на лиці і в очах виблискував огонь щораз твердішої рішучості й завзяття.

— Я знаю, що ти хочеш, — промовив він рішучо, — про це я думав. — Його голос міцнішав і обличчя ставало мужнім, навіть суворим. — Я знаю... і я зроблю, — сказав, як одрубав.

Небом клубочилися безформені розірвані хмари; вони то густішали, то рідшали, мов виривалися десь далеко, з невидимого димаря велетня заводу, що роздмухував тисячі палючих горен.

Юхим ще довго стояв і слухав палкі, повні надії й що-раз повніші назламної рішучості Андрієві слова.

IX

Андрій стояв під повіткою, намагаючи в руді ключ. Вийняв, оглянув: такий малесенький почорнілий шматочок заліза — з кільцем і трьозубою борідкою. Давно він не бачив цього ключа. Після одної гострої суперечки з Андрієм, що знову ледве не скінчилася бійкою, Троян старанно переховував цей дорогий шматочок заліза. Кілька днів Андрій націлявся вкрасти в вітчима ключ, і все не щастило. Троян пильнував його більше, ніж власного ока, не розлучаючись ні вдень, ні вночі. Лягаючи спати, він кожного разу клав штани, до яких був прив'язаний на мотузочкові ключ, під голову, щоб було безпечніше від чужих рук. День при дні підстерігав Андрій Троянову неувважність і безпечний сон. Але все ні до чого. І лише цієї нічі, вставши серед сну, Андрій надібав на батьковому ліжкові його штани і ключ, заповітний ключ.

Тепер він тут, в його руках. Андрій міцно стиснув чорний шматочок заліза й посунув руку до кишені, — ніби боявся, що хтось

несподівано наскочить і видере його. З твердим переконанням не зупинятися на півдорозі, пішов запрягати коні в гарбу.

На поле збиралася вся сім'я, вкупі з Троянм. Треба було докопувати картоплю, бо зачастішали дощі й починалася негода а за нею багнисте кубанське бездоріжжя.

Як рушила гарба з подвір'я, Троян до парубка кинув:

— Ти ж тут не барися! Наша в млині третя черга, то вже і йти пора. Та гляди, щоб мірошник тугіше камінь держав!

Зерно вже лежало в млині і Андрієві треба було йти молоти. Він не міг дочекатися тої хвилини, поки старий виїде з двору. Так чомусь трусилися ноги, ніби передчував, що трапиться щось лихе, непоправне.

— Глядітиму...

— Може Ксенька нехай зостанеться, допоможе.

— Добирайте вже картоплю, а то ще погніе, — похнюпився Андрій. — Сам справлюся...

Накрапав дрібний дощик. На вулиці вже з'явилися калюжі. Гарба виїхала за ворота й почала засотувати на колеса чорні пасма глеюватої землі.

Андрій довго не вертався від воріт. Як пройшло з добрих чверть години, він прибіг під повітку й тремтячою рукою підбираючи ланцюга, намацував замок. Швидко вийняв ключ, встромив у темну дірочку, повернув. Замок глухо клацнув раз, другий і шербата дужка вільно подалася в пальцях.

— Єсть...

Андрій мерщій ухопив відро й подався до коморі за горючим. Не пам'ятаючи себе, вовтузився, розводячи мотора. Тепер уже хотілося, щоб хвилина за мить була. От уже... вже... Трояненко забирається на сідло й пригнає голову під низеньким сволоком. Переводить регулятора на найшвидшу швидкість. Єсть...

— Трррк-ка-ка-ка. Бух-бух-бух... — лопотить під солом'яним дахом повітки й пострілом б'є в уші.

— Тільки б не нагодився батько... — рушаючи трактора думає Андрій.

... Виїхавши за станицю, Троян раптом зупинив коні.

— Сті...-й! Ключ... Де-де... ключ... — закричав він голосом, що зривався, а руки тремтіли, мацаючи по кишнях.

— Ксенько, суча дочка, де ключ — зайорзав він на місці.

Дівчину смішив несподівано тороплений розгублений вигляд хазяїна. Приховала посмішку, а сама заклопотано:

— Що ви, дядьку? який ключ?

— Ключ!.. ключ!.. Що в мене!.. отут... коло штанів!..

Ксенька сховала голову в плечі: убий — не знаю.

Нирнувши під крижівницю, Троян плутався в посторонках і швидко розпрягав коняку. Не скидаючи шлеї, важко перевисівся через спину коняки і, підбираючи ноги на ходу, ошаліло хльоскав оторопілу тварину поводом:

— Но, но!.. щоб ти здохла!..

І пустився вскач, тільки з під кінських копит летіли приски гязі, мов на землю з кожним плижком падали набіі і рвалися.

Не встигло-пройманути мимо очей кілька хат станичної околиці, як до Троянових ушей здалека долетіло приглушене шелестом вітру й шумом коня бухкотіння:

— Так-та-так-тах!..

— Мій!.. мій!..— кольнуло отруйним жалом мозок.

Не пам'ятаючи себе, осатанідо бухав товстими закаблуками коняку під черево, гатив кулаком по здухвинах, несамовито нокав, захиляючися від фатального передчуття.

А трактор лопотів, віддаляючися в протилежний бік і реготав своїм бухкотливим хриплим сміхом.

Доскочивши до свого двору, Троян стрілою влетів у ворота, в голові так затуманіло, що навіть не йняв віри, бачучи коло воріт сліди лапятих коліс. Під повіткою, там, де стояв кількадесять хвилин тому фордзон, валявся довгий товстий ланцюг, одпертий замок, а в ньому ключ. Той самий ключ...

Троян круто обернув коня і, схопивши на лету коромисло, що висіло під хатою, помчався свіже зірваними слідами машини. Мчався вулицею, потім провулком. Пересік пустир, знову ввірвався в довгу широку вулицю, завернув ліворуч, праворуч...

А трактор густо чмивав і лопотів вузьким завулком.

— Ага... ось... ось він!.. До Юхима!..

Андрій оглянувся й прикипів: „батько!“

Ще хвилину, одну хвилину і він сховається в Юхимовій хаті.

Розлюченим змієм навідав Троян:

— Уб'ю, шибенику!..— прохрипів.

Андрій надав ходу. Затремтіли, мов перебиті, руки. В очах замерехтіло.

— Юхиме! Юхиме!

Шльопання кінських копит стугоніло в ушах. В машині щось клацнуло. Колеса раптом зупинилися, Андрій зірвався з сидіння й плигнув.

— Уб'ю!..— засичало над головою. В повітрі зафургалo коромисло. Андрій захитався і вмить звалився в грязь, широко розпластавши руки, а з правої скроні цівкою вдарила кров і змішалась з чорною рідкою гряззю.

Того дня станиця була схвильована двома незвичайними подіями: козак Денис Троян убив свого пасинка Андрія й повісився сам. Зі швидкістю блискавки, що прорізує небосхил від краю до краю, облетіла ця новина станицю. З хати в хату, з вулиці в вулицю перекочувалася неймовірна чутка, і народ валом валив разом до двох хат: Юхимової—де лежав Андрій, і на старе Троянове дворище. На щастя сумна звістка про вбивство Трояненка вийшла перебільшена.

Звалившись від Троянового удару, обливаючись кров'ю, Андрій тільки знепритомнів, але життя не втратив. Під впливом хвилини, Троян, якому помутів розум, вже не усвідомлював будьяких несприятливих наслідків свого вчинку. Він застогнав від злоби й розпачу і кинувся стрімголов назад в той час, як Юхим вибіг з хати, і кричав на гвалт.

За кілька хвилин біля Юхимового подвір'я зібрався величезний натовп, що з криками обурення й погрози кинувся до Троянкової хати. Там на подвір'ї самотньо ходила коняка в упряжі й іржала. Трояна знайшли ще теплого, але без ознак життя, повішеного на бантині під старою повіткою. В кишені у нього знайшли розпечатаного листа, на конверті якого чітким почерком станційного поштаря стояло:

Сількорівське

Ростов - Дон

Редакція „Червона газета“

Читаць догадується чий то був лист.

За кілька годин свідомість повернулася до Андрія. Про вітчимове самогубство йому сказали лише другого дня, коли сили йому зміцніли й розвіднілося в голові. Сумну звістку Андрій прийняв стримано, не проронивши жодного слова, тільки очі йому затуманилися вогкістю.

X

Кошлатою отарою проходили короткі осінні дні. Здоровля Андрієві поволі міцнішало. Побиту голову часом проймав тупий біль, але рана була без ушкоджень кісток й заживала швидко.

Тим часом доля колективу дуже турбувала Андрія. Юхим намагався поки що держати Трояненка якомога далі від усього, що заважало б його лікуванню, але парубок на такі заходи ображався й вимагав не втрачати гарячого часу. З нетерплячкою він чекав, коли лікар дозволить йому покинути ліжко й виїхати в поле. А Юхим бігав то в кооперацію, то в КОВ, шукаючи допомоги на перший засів своєї й Мотриної частки в колективному полі. Він хотів дістати позику до того часу, поки встане Андрій, щоб, не затримуючися, можна було сіяти. Іноді Юхим ловив на бігу Скорика й вони радилися про нових кандидатів до колективу, замість Терешка, Корнія та Панька. Кілька разів їздив до міста, шукаючи грошей для осіннього внеску за трактор, бо було таки дуже сутужно. Великі колективні лани на той рік могли дати врожай, якого б вистачило на чергові виплати, а поки що, стояла велика скрута. І з дня на день його обличчя на побаченні з Андрієм веселішало проблисками надії. Здавалося, що от-от пролетить кілька днів і всі нестатки, вкупі з тяжкими спогадами про недавні сумні пригоди одлетять в далеке минуле.

.....

У неділю, перед Покровою, станиця гула ярмарково-святочним настроєм. На базарному майдані, де розпочинався ярмарок, була вся станиця. Гучно вигравала шарманка й вертілася строкатим кольоровим мереживом карусель. Дітвора навипередки кидалася сидлати дерев'яних баских коників і гомовіла гороб'ячим дживкотінням.

Уляна стояла побіч каруселі й з задрістю дивилася, як діти мчалися вихором на каруселі, а вона от хотіла, й не могла. Чому? Не було в матері зайвого п'ятака. „Ну це нічого“ — думала Уляна. Колись і вона покатається. А тепер от їй добре, що за кілька днів вона скінчить свій строк. Тоді їй не болітимуть плечі від в'язок і руки від важких навильників, тоді, може, і в груди їй не колотиме, як polegшає робота. Вона пригадала, що матір наказувала не баритися на обід. Підождала поки зупинилася карусель, і швидко подалася додому. Йшла станицею й думала про те, як їй буде вільно і легко при матері.

Біля хати, повертаючи на подвір'я, Уляна зустріла по святковому вбраного дядька, що поважною ходою йшов на вулицю. Дядько пильно оглянув дівчину й зупинив:

— Це ти сама Уляна й будеш?

— Я. А що?

Уляні трівожно закалатало серце:

— Та так, питаю... Там мати скаже...

В хату не ввійшла, — влетіла.

— Мамо, що то за дядько? Питався як звуть...

Мотря обмітала пірцем витягнуту з печі хлібину, ховаючи погляд на високих грудях і винувато, з запинкою, мовила:

— Та ж наймати тебе приходив.

— Ну? А ви що?

— Та що ж я...

Сьогодні Уляна така була весела, так щебетала зранку і Мотрі до болю не хотілося вразити дівчину неприємною новиною. Хвилину мовчала, думаючи: „Сказати, чи після? А, однаково“... Вона глянула на Улянину, що стояла перед нею бліда, нерухома, мов підсудний, що чекає на суворий вирок.

— Дочко!.. Уляно!..

Дівчина закрила обличчя руками — зрозуміла все...

— Голубко... Нам же ось за тиждень гроші виплачують за трактора, а він уперед за три місяці дає. Чоловік добрий...

З грудей дівчини вирвався приглушений стогін:

— Ви ж казали...

— Уляно!.. Ну що ж робити?.. Хліба ж у нас обмаль. А грошей треба — це ж останній строк... останній...

Повз вікна промайнула швидко Юхимова постать.

— Гай — гай!.. — переступив порога Посталака й зупинився в нерішучості, дивлячись на Улянину. — Що це ти заради празника? Мати, — звернувся до Мотрі, — чим дочку зобидила? Ай-я-й!..

Говорив він голосно, з посмішкою і тою бадьорістю в голосі, що мимоволі відганяє тугу й сулить надію й жадання несподіваної віти.

Юхим підійшов до Уляни, взяв за обидві руки, глянув у лице:

— Ну, чого ти? Ну?

— Та, Вернидуб приходив... Хоче в строк найняти...— винувато мовила Мотря.

— А ти?

— Та де ж ми тих грошей добудемо? на трактора ж...

Юхим змахнув руками, як крилами птах:

— Аха-ха-ха!.. Ну й чудаки. О, всі забили мені баки. Оце ж у городі я вчора був із Скориком. Банок же... банок виплатить за нас осінній внесок під заставу трактора. Чули?

Мотря забула про хліб у печі й сплеснула в долоні:

— Та що ти плещеш?! Банок?!

— Та не який біс! Можна сказати напевно, що заплатить. Бо заявили: дайте документ, що ваш колектив є справді бідний. Ну, а наші ж багатії одлетіли, а ще сьогодні... Да, сьогодні прийматимемо нових членів... Скорик там таких ізнайшов, що куди!.. У мене сходка вчорі.

— Не родичів, буває, Троянових?— посміхнулася Мотря.

— О, ні! Це надійні хлопці, а головне— голі як бубон.— Ну, от... а ти дівчину мучити— у строк... Хай вони показяться з їхніми строками. Витягнемо й так. Нам аби до літа. Факт!..

— Мамо, доставайте вже хліб, а то загнітяться,— проясніла Уляна, витираючи обличчя.

— Достаяю, достаяю, дочко...— кинулася Мотря, а сама тремтіла в радості, не вірячи щастю.— А ти сідай, сідай,— присолашала вона Юхима, виймаючи хліб.— Це ти просто звеселив нас,— глянула на його, приголубила довгим укоханим поглядом.

Юхим сів на лаву й довго розповідав про те, якого труда йому обійшлася вся ця біганина по установах, як він надокучав Скорикові, ремствував, лаявся скрізь.

— Ну, а проте, свого добилися—це факт. Тепер заживемо. Хотів Троян трактора проковтнути, та подавився,— залізний.

І замовк.

Чи спогади томили, чи може йому нові думки заповнили голову.

Потім сказав:

— Ти б, Уляно, йшла, гуляла. Який там строк,— докірливо обернув погляд на Мотрю,— дівчина, як та стеблина на вітру.

— Та ж обідать зараз будемо! От своїх іще шибеників жду, десь там бігають.

— Та воно дитяче діло таке. Ну що ж, мабуть, я й піду— неохоче підвівся Юхим,— бо ще треба ж сповістити дядька Бабія.— А коло дверей замнявся:

— Чи ба, трохи не забув. Знаєш що? Терешко подав заяву, щоб його знову прийняли в артіль, бо ніби виступив з не своєї волі, а Денис на його насів...

— Чого ж, слободна вещь...— заговорила Мотря, співчутливим тоном. Він не жеретій же який небудь, а наш, трудящий чоловік.

— Нуда... нуда... — погоджувався Постолака, — та тільки ж поплічник він глитайський... Про це ще поміркуємо...

Юхим вже одчинив двері, а сам не переставав говорити. — В тебе все готове? Бо з понеділка Андрій з трактором виїде. Через день — два й сіяти почнемо.

Мотря проводила його в сіни.

— Ну, от...— промовив Юхим зупинившись проти надвірніх дверей і оглянув Мотрю довгим запитливим поглядом.

Мотря здригнула, ніби від сильного холоду, склала наперехрестя руки під повними грудьми й покірно тримала їхню важку вагу.

Стишеним голосом, до якого Юхим не звик, почала:

— Я вже така рада... така рада... Ти такого наговорив...

І пробачливо додала:

— Посидів би, чого спішиш?

Юхим беззгучно посміхнувся і зморшки злегка засуворили його чоло.

— Та ти ж не любиш, щоб у тебе довго засиджувалися... Пам'ятаєш, на степу?..

Вона хвилину думала:

— А... а!..

— Згадала?

Мотря дивилася кудись у бік, через Юхимове плече.

— Що тепер скажеш?

Вона озирнулася навколо боязко й переступила з ноги на ногу.

А очі були повні покори й бажання. Вона мовчала.

Але ця мовчанка була красномовніша від усяких слів.

Ростов над Доном

1927 — 28 р.

ТРИСТА КІЛОМЕТРІВ УМАНЩИНИ

(Нотатки фейлетоніста¹⁾)

П. Нечай

НЕВЛОВИМИЙ ГОЛОВА РАЙВИКОНКОМУ З ФАНТАЗІЯМИ

У містечко в'їжджаємо, коло сутінки гаснуть.

— Вам голову райвику? Отам коло станції грає в крокет.

Сьогодні бачити голови немає змоги, бо їдуть до райвику в село Христинівку за п'ять кілометрів від станції, а голова райвику грає в крокет — поки що нам не по шляху.

Вечір. На червоному заході — стрункі, високі тополі. Купа зелені в великій долині. Село Христинівка. Райвик. -

— Голову? Голова в Умані.

Якийсь він „вездесуший“: і в Умані, і в крокет грає на станції Христинівці.

— Нехай побачимося взавтра, або сьогодні в містечкові.

Містечко. Родина залізничника-інваліда.

— Захистіть, товаришу.

— А хіба що?

— Не дає дихнуть нам голова райвику тов. Вакуленко. 28 родин залізничників викидає з квартир на вулицю, хоче перевести райвик з села до станції; куди ж нам дітися, коли в містечкові вільного куреня й то немає. Їздили ми до округи — обіцяли нам припинити це діло. А це знову чутка, що таки нас викидатимуть. Думаємо до Григорія Івановича делегатів посилати...

— Не хвилюйтеся, товариші, переговорю з головою.

Ранок. Чудовий, бодьорий, ясний ранок. В холодочку під столом снопом Ванько пацає ногами. Жучок мурить на чужого чоловіка. Батько мантачить косу, мати в'яже, а Марійка, чи Софійка гребе колосочки за матір'ю, як і сто років тому.

— Доброго здоров'я, косивши!

— Дякувати вам.

Геть зникли два десятки років. Я, знову десятилітній Павлушка, вдихаю таку пахучу житню стерню, отой чудовий, жовтий, житний

¹⁾ Закінчення. Див. „Плуг“ № 4

пах мого дитинства. Його не переказати, не змалювати. Тисячну хіба крихотку його можна переказати словами:

— Життя минуло!

Більше не будуть поколоті стернею ноги, більше не плести мені бриля з м'яких шовкових житніх цівок, більше не обідати з татом та мамою в холодочку полукіпка смашним черствим хлібом, не запивати теплою смашною водою. Більше не буде неповоротного дитинства, більше не буде неповторної дитячої втоми — неповторних дитячих радощів. Тепер те все — література.

Іду в село Христинівку до райвику, серед жовтих житів, усміхаюся жінцям, усміхаюся і моїм молодощам, усміхаюся тобі, село моє рідне, запашне, нагруджене, темне, любе і вільне. І хочу решту сил моїх нерозтрачених посіяти на твоїх безмежних перелогах.

Райвик живе. На ході ціла райвиківська машина.

— Нема голови... В Умані!

— Ні, він не в Умані!

— Ні, в Умані!

— То нехай ваша згори буде!

Райземвідділ. Агрономи, землевпорядчик.

— З тридцяти сел тільки сімнадцять землевпоряджено. А це гальмує налагодження культурного господарювання.

— Озимину пересіяно на 40%, ярина гарна. Буряки гарні.

— Заводимо сортові масиви пшениці й вівса.

— З колективізацією кепсько. З 18 колективів на район хіба три-чотири міцніших, решту треба звести по три-чотири, бо дуже дрібні.

— Немає райагронома. Тікають агрономи до центрів, до культури.

Сільрада й сельбуд христинівський в одному будинкові. Будинок — розвалище колишньої дякової хати.

— Будуватимемо нове велике приміщення. Кошти є — самообклалися.

— Давно час.

— Занепала в сельбуді робота на літо, як і завжди, бо робота в полі. З осені оживе.

Раз кинути палицею од сельбуду — бурякове товариство.

— Молоде наше товариство: з 1927 року. Членів чотири сотні. Законтрактували на цей рік буряку 400 десятин. Маємо машинний прокатпункт. Працюємо добре.

Погано тільки, що машини стоять серед двору, під дощем і сонцем — немає повітки.

Чорна хмара суворо хмуриться, залягає небо. Грім.

— Тікати, бо помочить.

— Вірите, ми б оце пороздігалися й бігали б голі по шляху, аби тільки дощ був, — жартують кооператори, — так уже напекло оте сонце буряки наші, що аж баланси засумували.

— Оживуть!

Несподівано налітає хмара пилуги — буря. Грім. Дощ. Ні, не добіжу, мабуть, до райвику, — гайда до хати.

— Добридень!

— Доброго здоров'ячка. Таки послав господь дощика! Може хоч бурячки будуть.

Удова-молодиця з купою дітей.

— Так ота озимина нас підкувала. Довелося пересівати. Пересіяла всю землю буряком. Гарний, неначе, тільки ж поки то він дійде. Сидимо без хліба. Купиш хлібину, тай дивись на неї. Та за віщо й купить, як нема за що.

Дощ більше налякав — тільки побризкав.

... Містечкова Христинівська міськрада, а в ній:

— Голова — я, а вона — секретар.

Товаришка-секретар охоче записує мій документ, а голова охоче оповідає:

— Сказати правду, то новий голова райвику, т. Вакуленко — якийсь кошмар. От і з отим виселенням робітників. Він виселяє, а ти, голова міськради, розхльобуй щодня отой борщ, бо до кого — до мене. А-а-а, — махає голова рукою, — не розумію! Чоловік молодий, не хочеться сидіти в селі, кортить у містечко, ну й заводить. А виселити 28 робітників на вулицю — це не в носі колупатися. Політичний момент.

— Жаль, що він в Умані сьогодні.

— В Умані? Дома!

Товариш Вакуленко дома. Він чистенький, свіженький, з нама-
ніюреною товстенькою дружиною і синочком ідуть десь у гості. Іділія!

— Поговоримо трохи, товаришу Вакуленко.

Товариш Вакуленко кривиться — пропав вечір.

— Іди, Люсю, а я незабаром.

Люся з синочком неохоче йдуть у гості, а ми втріох — у міськ-
раду. У міськраді сидить ще товаришка-секретар.

... — Правда, товаришу Вакуленко?..

— Правда... але... треба... райвик далеко від станції...

Товариш Вакуленко палко доводить, що йому конче необхідно
бути з райвиком у містечкові, бо:

— Щодня їздити на службу в село далеко. Потім часто про-
їжджають через станцію Христинівку відповідальні товариші й ми-
нають райвик, бо райвик у селі. А був би в містечкові, може б і не
минали. Далі...

Далі тов. Вакуленко змальовує чудесну картину нового, пере-
будованого ним, Вакуленком, містечка: замість теперішнього базар-
ного майдану — зростає розкішний парк, а посеред парку — розкішний
будинок культури. Тов. Вакуленко захоплюєчє мріє:

— Чудесно було б, коли б пофарбувати все містечко в один
колір. Скажімо: дахи червоні, а стіни блакитні!

І смішно й жаль: виліз наш радянський помпадур з Щедрина й колотить горох з купустою, замість діло робить!

— Дрібниці, товаришу Вакуленко. І за для цього викидати робітників на вулицю?

— Я власне...

— Чепуха... робітників на вулицю?!

Тов. Вакуленко має ще один аргумент останній і найсильніший:

— Райвикові необхідно бути біля станції, бо через станцію часом проїжджають безпритульні й немає кому їх заганяє назад у вагони!

Бррр... чи ти ідіот, чи хто ти?

— Здається місце райвикові, товаришу Вакуленку, найкраще серед селян? Там і помешкання чудесне. І краще було б, щоб робітники не дерлися зі скаргами до товариша Петровського!

Тов. Вакуленко згоджується:

— Знаєш що: я їх більш не зачіпатиму!

— Отак краще!

Тов. Вакуленко спішить у гості, а ми трое знижуємо плечима. На квартирі на мене чекає робітничка делегація.

— То як же воно буде, товаришу?

— Голова обіцяв не зачіпати вас!

— То добре!

За годину піді мною ніби схлипує ритмічно на стиках рейок поїзд. Дрімаю. Іду до станції Монастирища, до містечка Монастирища. Сорок кілометрів. Ніч.

ДВА ПОГЛЯДИ НА ГРОШІ, САМОГОННОБАНДИТСЬКЕ КУБЛО ОФІРИ НОВИХ ІДЕЙ, ПЕРЕМОЖНА ХВИЛЯ

До Коротнянського с.-г. колективу „Хвилі“ 15 кілометрів. Мій візник, монастирищанин, з містечка.

Візник — єврей, балагульщик — і візництво — його фах. Але хто б сказав, що він єврей, оте сонне опудало, яке от-от гепне з свого сідала додолу. Він дрімає. Рухливість і жвавість його нації висмоктали якісь невідомі монастирищенські упирі.

— Громадянине!

Опудало муркає і облизується, солодко тріщить щелепами, от-от вивихне.

— Не виспався?

— Та ні... так чогось...

Мене муляє питання: чого він здер з мене за 15 кілометрів 5 карб. І чого селяни возили мене за ті ж гроші по 40 кілометрів. Неможна сказати, щоб я не торгувався, ні. Я за всіма правилами доводив своєму сонному візникові в містечку, що драть за 15 кілометрів 10 карб. — велике свинство! Той згоджувався і скидав по півкарбованця. На 5 карб. він рішуче заснув на своєму сідалі, що

було ознакою ультимативності останньої ціни: хочеш їд — хочеш не їд!

Питання про сільські й містечкові ціни на хвилину протверезили візника. Він сплюнув на шлях і додав:

— Бо в селян дурні гроші!

— О?!

— Він по копійці замотує в онучу й закопує в землю, бо в його є що їсти, а я що заробив сьогодні, те й проїв. Крім конячок та брички в мене нічого нема.

Мимоволі згоджуюся: він має рацію. Тепер може знов заснуть. Але візник враз завертівся, зацмокав, заляскав батоном і ми, мов махнівська кулеметна тачанка, полетіли по-під лісом. Вигнувшись усім тілом періщить громадянин візник конячки, вигнувшись летять конячки шляхом, тарабанить бричка, хапаюся за скобу, щоб не злетіти.

Ху... ліс скінчився! Півгодини летіли.

— Не знаєте? Та тут же повно бандистів у лісі!

Згадав! Отже, ми проскочили!

— Коритня,— візник тикає батоном до високих топіль і засипає знов. Конячки тупають.

Коритня. Уманське звичайне, велике село. Різниця: став не край села, а серед села.

У дворі гурток громадян обступив жниварку, мацають її, зазирають скрізь, крутять. Далі під повіткою стоять ще жниварки, сівалки, плуги.

— Еге .. узяти ми оце гуртом жниварку в кредитового товариства... час косить!

Півдесятка громадян охоче хапаються за дишло — потягли з двору жниварку, тільки чути: цок-цок! Цок-цок!

Кредитове товариство за чотири роки пережило й розтрати, й судові позови й захалявну бухгалтерію. Сьогодні вже стало міцно на ноги. Кредитує бідноту до 300 карб. Машинами заливає село.

Сільрада поруч, тільки ж:

— Голова раз на рік буває, а секретар мабуть молотить дома.

... Прибігає.

— Драстуйте! Я, бачите, пошти вже й не секретар. Одне, що думаю вигнати, а друге, що думаю сам кидати.

Швидко маленьку кімнатку сільради заповнюють цікаві громадяни. Непомітно запалюється гаряча бесіда-лайка. Лають усі голову сільради — не буває в сільраді! В селі безладдя, самогон, піяцтво, хуліганство, бандитизм.

Розбійницьке кубло, а не село...

Ага, то коритнянські хлопці-молодці пугають народ у манастирищенському лісі!

— Да... (секретар). Треба протокола підписати, а голови не було...

Читаю протокола: сільрада ухвалила звільнити двох учительок за розпусту.

— У чім річ, товариші?

Знижують плечима:

— За вінчання!

Допитуюся: одна вчителька звінчалася в церкві десь у п'ятому далекому селі, а хтось довідався і завзялися до неї:

— Не має права вчителька вінчатися. Чого ж вона тоді навчатиме наших дітей, коли сама вінчається?

Другу бачили раз на селі: йшла під ручку з молодим хлопцем!

— Розпусту заводить — геть із села!

Так піклується про незайманість учительок той невловимий голова сільради Мандрик. Де й жвавість узялася: скликав сільраду, постанову устругнув. Шкодную, що не маю змоги вивчити справи — певний, що тут особисті якісь головини рахунки з учительками.

Громадяни сюди й туди:

— Кому яке діло, як вона вінчалася: кожному вільно вірити! Та ж вона не в нас вінчалася, а десь хто зна, може й неправда?

Молодий сердитий хлопчина:

— Як кому яке діло? Вона ж учить наших дітей. Вона ж каже, що церква та релігія — дурман, а сама вірить? Учителька повинна бути чиста, як скло! Як учиш, так і сама роби, бо ніхто не повірить тобі!

— Добрий день... — молодиця в червоній хустині, з певністю в рухах, увиходить до сільради.

— Де той голова? Мені акта треба скласти, що корова здохла. Порядочки. Ні, в нашому колективі не так!

Молодиця — член колективу „Хвиля“. Вона ще живе в селі, бо недавно вступила до колективу, але гадає перебиратися до гурту.

— О-о-о... у нас хороше!.. — Вона те „хороше“ говорить так, що враз відчувається і погорда до неорганізованих індивідуальних земляків, і задоволення з свого теперішнього стану.

— О! у нас хліб уродив!

... — Вам, кажете, треба візника? Я повезу... — Високий, тонкий, чорнявий, середніх літ селянин. Маленькими розумними очима він досі стежив по сільраді, іноді вставляв одно-двоє слів, продуманих, доладних.

... Риженькі, ситенькі, маленькі, одна в одну, мов двоє братів, конячки рвуться бігти.

— Біжіть, дурні... вони в мене не вміють ходити, — любовно кидає тов. Іван на конячок, — як вітер! Раз трапилася мені така історія: повертався я з-під хури з Уманя. Грошей мав трохи. А воно, певно, злодії стежили за мною, бо тільки я виїхав за Гумань, а вже попоночило — бачу: біжать верхи двоє наперейми. Цьвохнув я по кониках — недавно саме їх купив, — і понесли вони: ті гналися мабуть верстов двадцять за мною, стріляли, а мені байдуже. Покурюю і віжки кинув — самі мої коні, як не луснуть летять. Не чуть стало погоні —

побігли коні тюпки, припинив я. І вірите, хоч би цяточка мокрого стала на которму, немов і не бігли!

Можна дивуватися: мов вилиті з мусянжу, блискучі миші-кошки біжать граючись, не відчуваючи за собою великого воза з двома чоловіками. Цікава порода!

— Ото вже й колектив...

Ідемо поміж стінами жовтої, густої і рівної пашні — жито, пшениця, овес, ячмінь і зелений масив, застелений білим цвітом — мак! Пашня — шматками, окремими чималими масивами. Ген зеленіє буряковий лан.

На горбі нові хати, і ребра — лати величезної будівлі. Довжелезна будівля впоперек, друга така ж довга вздовж. Між будівлями ожеред сухої трави, мов гора.

— Драстуй, брате. А мати де?

— Драстуй. Десь мабуть у хаті.

Іван здоровкається з молодим білявим парубком у білому брилі.

— Мій брат... колективіст...

Іванів брат не схожий на Івана зовсім. Нижчий од середнього зросту, білявий, голений, а Іван високий, чорнявий, заріс щитиною.

— Наш голова т. Маліновський...

Тов. Маліновський скидається на робітника, засмаглий, припалий димом, сорочка на грудях навстяж. Очі оті: радісно-упевнені. З них летиться ласкавий гумор — не іронія, а гумор людини, яка багато-багато пережила, знає ціну всьому й прийняла все, як переможець.

Той же радісний теплий гумор у словах. Тов. Маліновський оповідає скупю, підкреслюючи переможні моменти в житті колективу. Для нього колишнє нещастя колективу, сьогодні лише веселі, сумовиті, теплі згадки про таке смішне, недоладне минуле.

— Що ж: організувалися ми щось десять чоловіка в 1923 році. Мали 41 дес. землі. І тільки. Звісно — старці. Узялися гуртом. Поробили літо — приробили. Ну, а потім ночами давай розкрадять прироблене. Отак: самі в себе.

— Да... Підчапалися — полізли мов раки з коша: хочемо індивідуально жити! Не помогли умовляння. Пішли з мотузком, поділили землю. Польову й садибну на 12 господарств. Вийшло згодом з колективу п'ятеро, а нас лишилося четверо: трое чоловіка й одна жінка.

— Сидимо цілу зиму в хатинці багатіємо. Хатинку, бач, збудували малесеньку напочатку, ото в ній і зимували. Не дуже ж багатієш, коли лишили нам колективісти одну криву коняку та поламану грабарку.

— Потішаємо себе та проекти всякі чудесні, казкові складаємо. Да... забув сказати, що колектив ще лишив нам на нашу шию боргу 600 карб...

Не журимося, словом. Нагріємо піч та й тепло нам і добре. А далі кинулися в село агітувати. Не раз тріщали наші ребра, з ми

свої: ідїть, старці чортові, в колектив, спасайтесь гуртом од нужди! Регочуться з нас, обідраних.

— Да... Наша взяла. Прийшов по-весні до нас один, другий, третій. А сьогодні...

— Комуна берьоть,— не витримує веселий червонощокий чоловік. — Збудуємо ось спільну кухню і комуна готова. До того йде!

Гурток колективістів захоплено слухає свою власну недавню історію. Усміхаються.

— Ходімо, побачите все...

Десяток нових хаток, великий, довгий, новий будинок — майстерні, довжелезний закат для реманенту, млин (хочемо на зиму двигуна дістати!) конюшні, короварні, будується нова короварня на 60 корів, закладено підмурок першого комунального житлового будинку на 8 квартир. (Дві кімнати на квартиру!) ще сім таких будинків зростуть незабаром тут півколом з восьмим — кухня й клуб — посередині. Будівельний плян уже складено.

— За самий плян 400 карб. заплатили!

— Ого!

Так же ж буде комуна — прекрасний городок на шпилі високого горба, оточеного ставами та степами!

Трактор тутукає в долині — оре. Сівалки, косарки — усі потрібні машини для обробітку 200 колективних десятин — є, 12 корів, 11 робочих коней, два кнурі, жеребець, бугай.

56 родин у колективі. Ідуть нові й нові, та поки що чекає колектив землеустрою, коли одрізано буде навколо колективу земля для всіх незаможників та бідноти. Тоді певно всі об'єднаються.

Співають мазільниці — нову хату колективну мажуть, цюкають майстрі — короварню-велетня будують. Стукають мулярі — підмурок камінний закладають під перший комунальний будинок, житло. Дзенькає залізо в майстернях, кують — ремонтуються колективісти. Переможний будівничий похід людської праці співає пісню серед жовто-зелених степів. Хвиля нового життя котиться, шумить, піниться, заливає. І вони всі будуть у нас! — Тов. Маліновський, усміхаючись, рукою — туди, де за 5 кілометрів село Коритне. — Сьогоднішнє самогоннобандитське кубло.

— Візьмемо всіх. А діла буде ще багато... — Тов. Маліновський говорить просто. Він чорний, закурений, у постолах, звязаних ганчірочкою, але навколо нього зростають, мов гриби по дощі, будівлі нового кращого життя.

— На все добре, товаришу Маліновський!

— Та не лайте нас дуже...

Ех, ти, непомітний герою, то ж про тебе:

Вставай, хто/серцем кучерявий,
Нова республіко, гряди.
Хлюпни нам море свіжі лави,
О, земле, велетнів роди. (Тичина).

Легко так прощатися з тобою, надійно. Немов колись, у революцію, надійного вартового лишаеш на військовому відповідальному небезпечному посту.

Сонце на заході. Ідемо. До Цибулева 30 кілометрів.

ЩЕ ПРО „СЕРЦЕМ КУЧЕРЯВИХ“, МОЯ ХАТА З КРАЮ, ДІД БІЛОШТАН, МОЛОДІ ВРУНА Й СТАРЕ БАДИЛЛЯ, „МАЛОРОСІЙСЬКИЙ АНЕКДОТ“, ТЕРНИСТА СТЕЖКА.

Подоріж до Цибулева надто небезпечна: до заходу сонця лишилося півтори години, далі на 30 кілометрів порожнісінький степ — нас двоє, а бандити тут воруються частенько.

— Байдуже, товаришу Іване, однак колись умірать.

— Ну, як хочете, за себе не боюся, а за вас. Мене не зачеплять.

Іван не перехвалив своїх коників: ні! Вони, граючись, мчать нас вузьким степовим шляхом тільки жита миготять. Іван сказав, що до заходу сонця станемо в Цибулеві — не вірю: 30 кілометрів. Півтори години. За першим десятком верстов запевнююся, що дійдемо до Цибулева за сонця: за півгодини покрили 10 кілометрів, а коники сухі, мов не бігли.

— Дорогий чоловік, — міркує Іван, — таких би більше...

Він повертається до нашої розмови про товариша Маліновського, голову колектива „Хвиля“.

— Давно те було, десь до війни ще. Поїхав Маліновський до Америки на заробітки. Він сам наш, коритнянський бідняк. І вже аж 1921 року повернувся додому. Так ніхто й досі нічого певного не знає, що робив Маліновський в Америці. Скупий він про себе — не хвалиться. Знаємо тільки, що працював в Америці чи то на заводі, чи то журналістом був. Вислали його з Америки за революційну роботу. Привіз з собою багато літератури, особливо сільсько-господарської і взявся зразу до колективізації. Розумний і твердий чоловік. Що вже тяжко було попервах у колективі, а не кинув, довів діло до краю. Сьогодні вже є чому повчитися в колективістів...

— Ну, а як ви дивитесь, тов. Іване, на колективізацію?

Він просто:

— Колективізація — штука потрібна, просто таки: тільки один для нас селян, вихід — колектив...

— Чого ж тоді ви не вступаєте до гурту?

Іван:

— Бачте... такі в мене умови склалися: моїх три брати й мати в колективі. Давно вже. Один брат учитель, а один ото в канцелярії колективу працює. Пішов би й я — коли ж лишилося мені все наше батьківське дворище, то я так-сяк верчуся. Думаю, що незабаром і я вступлю до гурту — нема діла одному господарювати.

Землі в Івана мало. Сім'я чимала, діти дрібні. Іван — дбайливий господар, — розкидається на сторони, хурами заробляє чимало. Іздить

часом, коли трапляється, і далеко. Головні ж заробітки восени: перевозка до заводів буряку. Добрими кіньми можна якусь сотню за осінь заробити.

Очевидно, що та господарська натура й тримає Івана ще на індивідуальному господарстві. Він ще не почуває безвиходности насамоті, ще має змогу викараскатися з злиднів. Крім того, він мандрівник з натури. За чумацьких часів напевне був би завзятим чумаком не ради наживи, а ради отого:

... Хай щастя, — як метелик одноднівка,
Нехай чума чигає й вигляда —
Але запахла, п'янючи, мандрівка,
Дзвенить підсніжна весняна вода,
А черноока Рівка
Давно гостей з порогу вигляда, —
І знов у давній коршмі Деренусі
Збираються поети сивоусі.

(М. Рильський)

В колективі Іванів брат жартома попереджав Івана:

— Та гляди, щоб знов не шукать тебе по всій Україні.

Бо з Іваном уже траплялося: поїде з хурою і згине. Доводиться братам та жінці розсилати скрізь телеграми, чи не вбито де? А він блукає своїми конячками з хурою десь верстов за 200 від дому.

Уранці, коли сонце піде своїм шляхом по небі, — містечко Цибулів видаватиметься великою сковородою: рівна, кругла долина, повна хатів, дерев, води, церков, а навкруги — вінцями здіймаються гори.

Базарний майдан великий і порожній. Тільки пастушок верхи на бикові жене корову на пашу через майдан, та табунець гусей на чолі з гусаком, мов банда кардиналів на чолі з папою, виступає гордовито, простуючи ген до тієї латки шпоришу, під тином.

Пізній ранок. У Харкові вже, певно, по всіх установах парують самовари й службовці п'ють чай. у Цибулівській же сільраді ще нікого немає. Великий замок дрімає на дверях.

Поруч, через шлях — великий парк. Старі липи та клени своїми кронами утворили високе зелене шатро й унизу на землі густа тінь та приємна прохолода. Навкруги парк огорожено цегловою стіною. Колиш тут виплодилось в холодочку, під захистом мурів, не одно покоління пана Рогозинського.

Але махнули крильми Жовтневі дні, й од розкішного панського гнізда-палацу залишилася тільки купа цегли, а сам пан з панятами пішов шукати поза кордонами „где оскорбленному есть чувству утолк“.

На уламках панського кубла виріс прекрасний будинок лікарні й біліє з-під струнких густих тополь. Серед зеленого майданчика червоніє дерев'яна трибуна: там громада згадує дні своїх перемог над старим ладом, там організовується нова колективна думка.

На сільрадівських дверях уже немає замка, а в сільраді за столом сидить і пише молода товаришка:

— Секретар сільради.

— Як урожай у вас?

— Хто зна, не знаю. Не була на степу.

— Колективізується?

— Йй-бо не знаю. Нехай голови розпитається...

— Охоплює школа дітей, працює лікнеп?

— А мені клопіт? Може й охоплює!

— Ви ж секретар?!

— То що, я не тутешня. Я з Уманя!

— Давно тут секретарюєте?

— Декілька місяців...

Ой, товаришко, насекретарюеш!

— Он і голова наш іде. Він про все знає.

Голова знає про все. Озимину пересіяли. Ярина добра. Жнива почалися. Школи — одна семирічка й одна чотирьох річка — охоплюють усіх дітей. Сельбуд щось не дуже одвідує населення, комнезам працює кволо, а найголовніше наше: сільрада бюджетна й не тільки справляється з видатками, а часом позичає грошей і райвиконку. Взагалі — налагоджується життя. Спрямовуємо народ до колективізації. Як би нам затягти до колективу діда Білоштана, тоді б да — пішло б село в колектив.

Дід Білоштан задоволено киває головою:

— Може й так. А тільки я в колектив не піду. Нехай уже молоді вигадують, а я доживу по старому!

Молодий агроном умовляє діда:

— Ідіть, діду, до колективу. Нам як раз такого господаря й треба, як ви. Навчатимете народ... Дід Білоштан наш найкращий господар — хвалиться агроном. — Я коли не їду селом, неодмінно звертаю повз дідів двір, бо люблю глянути на його господарство: будівлі добрі, у дворі чисто, як у хаті.

Дід згадує:

— То ж дивіться, — не занепав дід Білоштан, бо робить. А скільки разів я горів, усе горіло, а я знов оживав і знов робився господарем, хвалити господа. Земельки в мене не було й немає багато, а вмію я коло неї ходити й люблю ходити, то вона й дякує мені. Син мій та невістка, дякувати їм, хазяйновиті вдалися, не діляться од мене, як інші, то до якогось часу й живемо та господа дякуємо.

— Таки затягнемо вас, діду, до колективу!

— Ні. Я люблю, щоб у своєму дворикі, у своїй хаті бути хазяїном. Для колективу я вже старий. У колективі все народ ледачий, а я не здужатиму робити на всіх.

Увесь білий: чуб, борода, кошлаті брови, сорочка, штани, він усе ж бадьорий. Метушиться, лається, саме судиться з залізницею за землю: проклала залізниця колю через цибулівську землю, обі-

цяла компенсувати за рахунок радгоспівської землі в збільшеному розмірі проти занятої під колію, бо тут громадяни втрачали багато гарної і близької землі. Потім залізниця уже почала одводити землю гектар за гектар, обдурила. Обрали потерпілі цибулівці діда Білоштана за уповноваженого й ось він з купою паперів під пахвою літає по установах, воює за землю.

Сонце саме припікає, коли в'їжджаємо в село Івахни. Івахни. поруч з Цибулевим. В Івахнах кажуть цікавий молодий с.-г. колектив.

Колектив зовсім молодий, тільки організовується. Має вже 12 родин членів, з них сім червоноармійських. Енергійний молодий голова колективу, червоноармієць, тов. Коломиєць.

Характерна не історія заснування колективу, бо вона звичайна: порішили й заснували. Так засновується стихійно тисячі колективів на Україні. Характерне те, що колектив немов переїхав важкими колесами й розчавив село. Досі воно борювалося по прадідівському в злиднях, не находячи виходу. І на: колектив! Гуртом! Машини! Кредити! Краща земля! Кращі врожаї!

Звичайні сояні сходи громади тепер закипіли: громада поділилася, розкололася на двоє — на старичків і на молодь. Усі старички проти колективу, уся молодь за колектив. Колектив на думці й на устах в усіх.

Зачалася запекла боротьба: посипалися анонімні загрози — писульки до колективців, а ті сміються:

— Не злякалися! Били білогвардійців на фронтах, битимемо й ворогів колективу, ми ж червоноармійці!

І фактично й ідейно перемогла в селі молодь, колективна думка зазеленіла в селі соковитими врунами нового життя, а старе сухе бадилля „своєї хати“ — зламалося, не витримало. Йому лишилося догнивати свій вік і тільки.

От-от одбудеться землеустрій у селі, колектив і біднота одержать кращу землю і в одному місці, тоді колектив остаточно стане на твердий ґрунтовий економічний підмурок.

Сусіднє село Яцківка — довге село — шнуром понад ставом-болотом.

На сільрадівських дверях замок. Поруч крамниця споживчого кооперативу на замку. Посеред вулиці стоять: старий дід і дівчина підліток.

— Не знаєте, де голова сільради?

— Косить ячміль...

— А де ваш комнезам?

— Комнезам? — дід загадково-здивовано міряє очима дівчинку, — хіба у нас, Вусте, комнезам є?!

Дівчина здвигує плечима:

— За революції, знають, що Оверко був комнезамом, а тепер, мабуть, нікого нема!

— І я кажу, що мабуть нема, — згоджується дід, — а коли котрий і є, то мабуть ячмінь косить, бо сьогодні всі косять. Он і куперацію замкнули.

— Кажуть, у вас колектив десь тут є?

Дід скидає запитуючи очима на дівчинку:

— Хіба є, Вусте?

— Мабуть є.

Дід згоджується:

— Може і є, тільки ж ніхто не знає, де він. А сьогодні всі косять.

Рушаю далі, думаю: для анекдота годиться шкіц, а для реалістичного нарису не годиться. Ніхто не повірить.

Загну: написав я гумористичну новелку. Лікарським ланцетом препарував дійсний випадок, узагальнив його на підставі сотен подібних випадків із життя сьогоднішнього села. Кожне слово, кожний рядок новелки пригрів теплим любовним гумором. Я поставив собі за завдання: не моралізувати фразами із азбуки комунізму, а подати клептик живого села, як матеріял, що з нього візьме початок нова мораль.

Мені сказали: такого немає й не може бути. Село вже не те, село пішло вперед.

Я згодився: так село пішло вперед, а ви його, товаришу, бачили, як воно пішло й де саме стало?

І ще: не робіть із дзвінких фраз сьогоднішнього села, а вивчайте село там, „де верби над ставом“.

І ще: „малоросійські анекдоти про хохла“ — уже наше минуле, але вони є. Ми їх повинні вишукати серед живого життя села, щоб боротися з ними. Краще зайвий раз іронічно усміхнутися сьогодні, ніж потім засновувати лікнели для ліквідації наших зівків.

Самокритикуючись отак, дістаюся до містечка Лукашівки (п'ять кілометрів од Івахнів), до єврейського с. - г. колективу „ім. Леніна“.

Містечко — звичайне. Рундучки серед майдану, голярня, кози й свині. Бруд і антисанітарія.

Колектив край містечка. Власне, тут мешкають колективісти, а поле їхнє на полі.

Жовтнева революція дала єврейському населенню містечка Лукашівки землю. Євреї, нарівні з українцями та поляками, одержали з поміщицької землі свої норми.

— Сіли ми вперше за тисячеліття, — каже голова колективу тов. Володарський, — на землю.

Поставила революція лукашівських євреїв на твердий земельний підмурок.

Справа нова й небувала в колишній царській Україні — єврей хлібороб! Через те не один і не два, а чималий відсоток євреїв здали свою землю в оренду українцям, чи полякам, а самі сіли латати чоботи й шити штани та картузи, як і до революції.

Тільки невеличкий гурток — п'ятеро євреїв (п'ять родин) об'єдналися і заклали колектив.

Подія нечувана: євреї не тільки сіли надовго і навсправжки на землю, вони сіли на неї колективно!?

Розпочалася запекла боротьба. Селяни на чолі з сільрадою рушили походом на єврейський колектив. Доклали свого й ті євреї, що здали землю в оренду.

Тяжка, тричі терниста, була стежка молодого колективу. Колективістам загрожували, колективістам палили хліб, колективістів усіх позбавили виборчих голосів. Стікаючи кров'ю боровся колектив за право існування, за панування над індивідуальним господарським хаосом.

Минуло. Згадують тепер ініціатори колективу — усміхаються:

— Живемо й будемо жить!

Сьогодні колектив складається з 62 їдців на 59 дес. землі. Увесь потрібний живий і мертвий реманент є. Колектив повноправний і авторитетний: українські селяни вже просяться до колективу!

— Ще важкувато, ще тепер багато галім і економічних і з боку сільради та райвику, але тепер уже не те: живемо!

Живуть колективісти досі в своїх старих квартирах у містечку.

Глянеш на них, поговориш — не розрізнити від українських селян: та ж українська уманська мова, ті ж господарські розмови, такі ж замурані...

— Бракує ще нам помешкань для культроботи.

— Багато вільних ще рук. Упораємося трактором та машинами коло землі й більше немає де рук прикласти. Гадаємо будувати крохмальний завод та молочарню. Поставили вже їх у будівничий плян.

— Разом з усім трудовим світом до загального кращого.

— На все добре, товарищі-колективісти!

ЗАЄЦЬ ТА БУБОН, ЧОГО ПЛАЧЕ ЄВРЕЙСЬКИЙ НАРІД, ВИНОГРАДСЬКІ БУДНІ, АНГЛІЙСЬКІ СКАКУНИ, КООППАТРІОТИЗМ, КОЛЕКТИВ КОМБІНАТ, ПРОБЛЕМА ДВЕРЕЙ ЩЕ РАЗ І ОСТАННІЙ

Матвій — молодий господар. Недавно повернувся з Червоної армії, недавно господарює окремо. Не пофортунило йому з господарством: згоріла хата, тепер буде нову. Хату вже збудовано — в одній половині сидить, а другу ще треба закінчувать.

— Багато треба грошей, а взяти ніде, хіба ото заробиш конем на стороні.

— Можна взяти кредит.

— Е, — махає, — немає кумів!

— Для чого ж куми?

— Без кумів діла немає в нас. Хочеш мати пільгу — май у сільраді кумів, хочеш мати кредит — май кума в кредитовому товаристві, хочеш одержать дефіцитний крам у споживчому кооперативі — май і там кума. Без кума немає ходу.

— А комнезам?

— Е, спить. Був і я в комнезамі — вийшов. Немає там ніякого діла. Бачу — нічого мені там і бути.

— Невже у вас такий народ у селі?

— У нас такий народ, як той заець слухає бубона: бубон грає, а заець тікає. Так і наші незаможники: їм про Хому, а вони про Ярему. Тягне кожен у свою кишеню. На збори не докличешся. Приїде хто з району з доповіддю, то вони вислухають, а роблять своє зовсім інше. Через те й охота відпала від усього. А я тепер ніде. А повернувшись з Червоної армії, скрізь працювати хотів. Важкий народ наш, мов камінь, не зрушиш його, тільки щиколотки позбиваєш. От приклад: маємо с.-г. кредитовий кооператив і споживчий. Засіли в тому й другому Ковалі: один Коваль головує у споживчому, другий у кредитовому кооперативі. Щось давно вже вони засіли. Спробуйте їх викурить — ніколи. Мають собі кожен свою партію, і тільки надійдуть перевибори, так і починається. Переобирають споживче правління — кредитовий Коваль з своєю шатією голосує за споживчого Ковалю. На перевиборах кредитового — споживчий Коваль зі своєю братвою голосують. Отак і вибирають один одного, а наші дяюшки послухають та й розійдуться. Так і живемо: нове життя бубонить, а ми мов зайці — хто куди!

... Служив я в Туркестані два роки. Чудний той край, і народ чудний. — Певно давно вже Матвій оповідав про Туркестан на селі, певно всі вже чули його оповідання не раз і він давно оповідав. Йому кортить ще раз згадати ті два роки, що внесли багато екзотики в його нудне, одноманітне життя.

Його дивують: і мова сартів та таджиків, і одяг, і звичаї. Дивують і дичавина та темрява тубільців, їхня жорстокість, їхня любов до зброї, їхній звичай викрадать собі молоду. Дивують Матвія і туркестанська спека, піски та камінь. Дивують арики й розкішні сади та городи між ариками.

— Дивний, не наш край: цілий день лежиш, бувало, в холодку, умираєш од спеки, а вночі холодно. Тільки вночі й одбували ми навчання. Вдень навчання неможливе.

— Ловили ми й контрабандистів. Хитрі й спритні страшенно.

Оповіді Матвія цікаво, дивуючись і порівнюючи з Україною. Матвій досить письменний, двохрічна школа Червоної армії навчила його розумно дивитись на речі й події.

Баченого й пережитого вистачило б певно ще на день оповідати, коли ж ми вже доїжджаємо до м.-ка Винограду.

Завжди приїжджаю у нове село чи містечко, як вчоріє, а в сутінках нова місцевість, якась загадкова, якась примарна трохи.

Таке й містечко Виноград: воно на високій горі, а на самому шпилі біліє церква. По цей бік — село: у глибокій щилині — долині, повній зелені. В сутінках долина здається чорним проваллям, застеленим сизою наміткою вечірнього туману.

Стоїмо на горі, над долиною. По той бік долини сіріє церква, мов башта середньовічна, на неприступній скелі.

У долину віз біжить сам, пхаючи коні, а з долини коники надимаються, напружуються — високий узвіз з села до містечка.

Виїхали. Церква. Позаду та ж чорна паща долини, помережана світлячками — світло з хатніх вікон. Попереду нас голий майдан.

— Де ж містечко?

— Забув. Колись малим був тут на базарі з татком, а отже забув, де містечко.

Минаємо церкву й шляхом далі. Далі містечкові бляхові хатки.

Ще далі — містечко, центр, базар. Колись Виноград був чималим містечком з чималими базарами. Тепер багато кам'яниць — крамниць, мов, у невеличкому глухому місці.

Сьогодні маю маленьку, але вперше за всю подоріж — чисту біленьку кімнатку. Вона така чиста, що навіть відчувається: під розчиненим вікном куш бузку застиг. Нічна прохолода так приємно лоскоче голі груди, так легко й приємно сьогодні працювати коло маленького столика, вкритого білою, чистою скатертиною.

Життя в містечку ще не завмерло: чути розмови, часом прогукотить віз, веселий дівочий сміх забренить і стихне за рогом хати.

Чуть сонце позолотило крізь розчинене вікно клаптик стелі над дверима — якась незрозуміла тривога опанувала мною, і я прокинувся.

Зелене бузкове листячко чуть-чуть тремтить під вікном, прохолода потоком летить в мою кімнату. Вікно навстяж:

— У нас немає злодіїв, — попередила старенька чистенька єврейка-господиня, — нехай вікно так, не зачиняйте, краще спатимете.

Я спав залізним сном, тим сном, що його не відчуваєш: ніби тільки що ліг, а глянь — прослав добрих шість годин! Здоровий, бадьорий, мов викупався в морі вранці. Бадьорий.* Хочеться заспівати на весь голос і зареготатися... І все ж та тривога ворухиться в грудях. Здається ніби хтось плакав голосно, коли я спав і той плач і досі бrenить у моїх вухах.

Вихожу на ганок: сонце визирає з-за будинку краєчком, сивий тоненький туман висить праворуч над долиною (певно там річка, або став), ліворуч — базарний майдан. Вчора в сутінках він здавався урочистим і таємничим. Сьогодні він буденний, надто буденний, скупий на фарби: сірі кам'яниці крамниць двома рядами, ні одного деревця на все містечко, ні однієї людини, як ото:

І тінь моя, мов тінь Титана,

Лягла вздовж вулиці кудись...

І стало страшно, як на пожарищі.

(П. Тичина)

Пожарищем сірим і похмурим здається сьогодні мені містечко.

Плач... о, той самий плач я вже чув! — він мабуть і збудив мене. Колективний, розпачливий плач, що затихає і знов вихором звуків

налітає. Плачуть поруч... в сусідньому будинкові. Крізь одчинені вікна ллється той плач на майдан, потоками тужних згуків.

То плачуть євреї над небіжчиком. Я не люблю того плачу, він пронизує важкою тугою мене всього, придавлює.

Здається за тим плачем немає більше шляхів. Далі смерть і жах. Плач безнадійний, безсилий, невільницький...

Думаю: так плакали запорожці в турецькій неволі...

...Умерла дитина. І плаче все містечко. Плаче над померлим, плаче скрізь по хатах. Мої хазяї — двоє молодих і стара мати — сидять круг столу й плачуть. Що їм до чужої дитини?

Усі євреї плачуть за померлим одним єврейським життям. Одним життям стало менше. Єврейський нарід-мандрівник зменшився і знесилився на одну силу!

...Крізь тисячоліття проніс єврейський народ інстинкт до буття. Чужий серед чужих націй, він беріг своє життя, знеможений, боровся за місце під сонцем. Тисячеліття ніс свої старі скрижалі й плакав над кожною крихоткою витрачених сил — щільно купчився...

До сьогодні зберіг єврейський народ свій безумовний рефлекс самоохорони й сьогодні рефлекторно плаче. Сьогодні, коли став він рівноправним членом вільної сім'ї народів, коли настав час боротися не за життя нації, а за життя вільної вселюдини, за перемогу над природою!

Як колись, на зорі людства, пішов розвиток людини двома шляхами: до малли — виродження і до сьогоднішньої людини. Так і тепер, на зорі нового людства, коли розвиток людини іде знов двома шляхами: один до виродження — національний ухил і другий до нової, вільної, інтернаціональної людини.

...Плаче єврейський народ по інерції.

...І той плач муляє — непотрібний.

...Не до Сіону шлях твій, народе-мандрівче — до комуни.

...Плаче за Сіоном старе містечко.

...Бореться за комуни нове місто!

Сьогодні неділя й Виноградська сільрада не працює — вона готується до сходу. Давно вже чекають громадян голова й секретар сільради, та не йдуть громадяни, спочивають у холодочках, нажнувавшись за тиждень.

...Виноградська сільрада об'єднана: українсько-єврейська. Бюджетна. Працює без перебою. Населення задоволене. Школи, сельбуд, кооперація, колективізація — все не краще й не гірше, ніж скрізь.

Поки був у Винограді район — жвавіше було життя, а тепер наші межі сільські вузчі в роботі.

— Живемо. Темряви ще вистачає. Побачили, наприклад, жінки аеропляни над містечком і вже чутки: буде війна, жінок усіх мобілізуватимуть!

— Не такий страшний самогон, як злодії. Так надокучили, що зібрав голова сільради громаду з вилами, з кійками й оточили на степену всю банду. Забрали. І здали в Бупр. Тепер тихо до якогось часу.

...Дід Юзеф вартував ще з ночі. Учорашній мій візник Матвій порадив йому одвезти далі мене до Звенигородки, і дід Юзеф зранку вже сидить проти моєї квартири в холодочку, чекає на мене.

— Неділя, коні гуляші. Повезу. Коні в мене добрі — 45 кілометрів за півтори години прибіжимо. Заплатите чотири карбованці.

— Давайте, перебіжимо!

За годину ми вже біжимо до Звенигородки. Невеличкий кований візок цокотить, коники біжать. Не коники, а кобилки: Одній три роки, другій чотирі. Чистокровні англійські скакуни. Високі, тонконогі, вони ковтають шлях, рвуться з напнутих віжок, скакають.

— Я їх згори не пускаю, бо й кісток не збереш, а на гору — біжить, дурні, скільки хочете!

Кобилки скакають уже мокрі, але:

— Вони як змокнуть — тоді саме в силу входять. Їм не шкодить мокнути.

Дід Юзеф — поляк. Лагідний, чемний дідок. Питає щось — пробається, слухає вухами й очима. Великий дипломат. Оповідляє про врожай і зараз же ілюструє: жене своїх скакунців просто стернями, понад копами й дає змогу висмикнути й жита, й пшениці, й ячменю просто з полукіпків — розтерти колосок у долоні й подивиться на зерно й спробувати його на зубах:

— Згоріло!

Зерно морхле, маленьке, спечене. Таке жито, така й пшениця... Ячмінь дійшов, — зерно повне й здорове.

Дід Юзеф — середняк. Землі має мало — щось три десятини на п'ять душ сім'ї. Дворище в нього заможніше од сусідських. Дві клуні, хата, повітка.

Дід Юзеф має пару чистокровних англійських кобилок і чистокровного англійського жереба. Ще мав і чистокровну англійську кобилу — матір оцих-о лошат — продав.

— Порішив оце продати й жереба, бо треба грошей. Командир корпусу, товариш Криворучко, сам приїжджав купувати жереба для якогось радгоспа, так я пошкодував тоді. А це написав — нехай забирають. Давав тов. Криворучко півтори тисячі. Нема діла держати дома: заробляю малючим, бо наші селяни мало водять маток до нього, а годувати нічим.

Дід Юзеф незвичайний середняк: до революції він був економіком на кінському заводі. Отже, добре розуміється на конях і любить їх:

— Що ж — для наших країн годиться виводити арабських коней, вони кращі для роботи, англійські не такі. Наш теперішній український кінь поганий. Треба багато часу й роботи, щоб окультуришити його. Слід би завести мішану породу арабського з англійським, такий кінь і дужчий і легкий.

Коні, то дідові коники для розмови. Він ладний цілий день говорити про коні.

— Да... були мені в революцію сутички через коней. Прийдуть поляки—вези, дідусю, бо в тебе добрий кінь, придуть червоні—знову—вези, дідусю, бо в тебе добрий кінь. А я такий що везу. Хто б не брав мене,—запрягаю мовчки й везу. Інші ховалися з кіньми по лісах, а я ні. Може ніхто через те не зачепив мого скакуна. Добрий кінь був, молодий жереб. Тепер йому вже десять років. Одвезу, бувало, ще й подякують, записку дадуть, щоб ніхто не зачіпав мене. Як згадаю, то отак цілу революцію і проїздив, дома мало коли був.

Скакуни мокрі, але ще з більшим запалом біжать.

Їдемо півтори години.

От і місто!

Ми зробили надзвичайний марш: за півтори години 45 кілометрів!

Місто Звенигородка в долині, за рікою Тікичем.

„Гнилий Тікич“ виправдав себе: він і сьогодні гнилий, як і сто років тому. Палюче сонце висушило його так, що селяни, напуваючи коней по шляху з базару, переїжджають Тікич, не замочивши коням колін, а возам маточин.

Через Тікич—міст, за мостом уже місто починається. Передмістя не містечкове, а міське. Такі передмістя усіх невеличких міст: кузні, міські будинки, бакалійні крамниці, широкий брукований гостинець, труський до нуду, відсутність кіз та свиней серед шляху.

Рух незначний, бо сьогодні неділя. Де-не-де сидять на лавках коло дворів громадяни й лускають свою святкову дозу насіння.

Далі до центру місто чистіше, будинки чепурніші. Центральна вулиця, широка, брукована. Обабіч тротуари, де „не один чорт ногу виломив“. Тротуари такі ж, як і в Харкові, й громадяни ходять „колихаясь, как в море челнок“: вибоїв більше, ніж живого цілого.

У місті спека відчувається дошкульніше, ніж на степу. Розпечене каміння та бляшані дахи сприяють такій задусі, що вона забиває дух у легенях.

Надвечір спека грохи спадає й місто оживає. Тисячі громадян запружують тротуари та гостинець.

Головна вулиця просто через місто. Широка, симпатична. Тут гуляють громадяни.

Хто б подумав, що у Звенигородці така сила населення?

Гуляння примітивне: парочки під руку, або у обнімку, шпацирують сюди-туди, штовхаються і лузають насіння. Суміш „французького з звенигородським“, лакові черевички, шовкові, до тіла, панчішки, спіднички вищі колін, парфюми „коті“ і кармін; а поруч селянські грубі черевички, широкі, на дев'ять пілок, спіднички, конфітури й насіння, класичне стріляння вогких очей і просте штовхання в плече замість „стріляння очима“, реверанси й шупання за пазуху при всій шановній громаді—так розважаються звенигородці, коли сонце нарешті залізе к ліхій годині за обрій.

Озиваються музика коло кіно й коло саду. Тоді починається диференціяція: громадяни з бюджетами — пруть до кіно та до саду, а громадяни безбюджетні — жвавіше сновигають по головній і починають хуліганити.

У саду має йти єврейська оперета. Охочих дивитись і слухати її малувато. Більшість селянські вози по гостинці — на базар. Метушиться населення містечкове — на базар.

І все. Більше нічого. У робклубі звичайна неорганізована безладна штовханина.

Вранці Звенигородка буденна: сьогодні понеділок і базар. Безустанку торохтять селянські вози по гостинці — на базар. Метушиться населення містечкове — на базар.

Цікавому кожен звичайний звенигородець скаже:

— Що в нас є? О, в нас є кооператив!

— А більше?

— Більше нічого немає!

Звичайний звенигородець не аналізує оточення, а синтезує. Через те він мимоволі помічає і визнає поки що у Звенигородці тільки робочий кооператив.

Той робочий кооператив посів місто: усі великі крамниці — його крамниці. Робкооп у Звенигородці, це цілий завод постачання: тут є все, тут купують усі.

Робкооп скрізь. Найбільша, й таки величенька, універсальна крамниця робкоопу посіла увесь майдан коло самого базару й розчинила всі свої двері — заходьте, купуйте!

За кооперативом приватних крамниць якогось непомітно.

Робкооп у Звенигородці визнаний всіма непереможний факт і навіть місцеві гордоші.

Колись окружне місто — сьогодні Звенигородка — районне. Але районні масштаби самі по собі, а місто само по собі. Воно досить жваве й екзотичне: центральна вулиця — то камінне східне біле місто, а вже подальші вулиці — затишні, зелені „тихі пристані“.

З-поміж інших Уманських районів Звенигородський вигідно виділяється своєю колективістичною установкою. Колективів власне в районі небагато, щось разом з СОЗ'ами їх буде десятків вісім.

До колективізації район узявся насправжки лише цей рік. Колективи зростають масово, а райземвідділ оформлює їх і скеровує роботу.

Головна ж колективна подія сьогоднішня в Звенигородському районі: організація колективу-комбінату. Комбінат організовується коло самої Звенигородки на державній землі. На трьох тисячах десятин буде організовано вісім колективів, об'єднаних в один с.-г. комбінат. Кожен окремий колектив матиме свій фаховий ухил: скотарство, садівництво, насадництво й інше.

Райвик і Окрвик кидають сюди силу засобів та енергії, щоб поставити колектив враз на ноги: вилучається 30 тис. кредитів для колективу, мобілізовано трактори мало не по всій Уманщині для обробки землі.

Підприємство має бути велике, але ж чимало заперечити можна йому: організовується комбінат згори, примусово, не маючи серед місцевого населення ані потрібних симпатій, ані попередніх колективістичних традицій, бо дрібних колективів ще тут не було. Населення воліє краще одержати 3 тис. десятин державної землі для індивідуального користування.

Організувати колектив-комбінат, не мавши попереду зміцнілих окремих фахових колективів, то бодай чи не Сизіфова робота!

Комбінат — перша спроба в Радсоюзі. Таких комбінатів ще не було й немає. Звенигородські колективісти повинні дати перший досвід у великій комбінованій колективістичній роботі.

Лишається побажати їм успіху: не викувати з леміша швайку!

Станція Звенигородка за десять верстов од міста.

Теліпаємся годину в балагулі, що про неї можна сказати: „мала купа, дайте ще“. І нарешті станція.

Квиток до Харкова — в кишені. У вокзалі по лавках дрімають пасажири. По стінах дрімають мухи, у буфеті — буфетчик.

Самовідчування таке: немов викупався в кришталевій живлющій воді й виринув на станцію Звенигородка. Бадьоро й разом чогось жаль.

З гуркотом підлетів потяг і завмер.

... І ожили мішечні роки: громадяни в комірцях і в свитках, з карміном на губах і з клунками на плечах, яструбами налітають на вагони. З вагонів яструбами вилітають ті, що приїхали до станції Звенигородки. Два людських потоки зустрічаються у дверях вагонів і починається українська діалектика руху з прокльонами, кулаками й сльозами.

Нарешті проблему Уманських дверей розв'язано. Бевкнув дзвінок, гукнув паровіз... Побігла Уманщина назад, а поїзд:

— І-ду впе-ред, і-ду впе-ред...

Сутеніє...

Липень 1928 р.

ФАКТИ КРИЗИ

А. Ярмоленко

(Нотатки про поточну гумористичну літературу ¹⁾)

Сучасна гумористична література переживає кризу. Малий фейлетон, що став за основу майже всім пореволюційним гумористам, себе вичерпав. Не треба цього розуміти так, що він непотрібний, але на сьогодні констатуємо факт, що Вишнівські фейлетони, з доброзичливим ставленням до негативів життя, поступаються перед сатиричним, злим фейлетоном Вочревісущого та Котка. І дружний шарж поступається місцем перед бойовим, непримирним памфлетом.

Криза, на нашу думку, крім особистої вдачі того чи того письменника, полягає в тому, що зміни громадські, класова боротьба, що точиться і в місті й на селі, вимагає не легенького похльоскування батіжком, а справжнього бича. І викривальний характер фейлетону і доброзичливий сміх з себе, з своєї класи, зрештою, поставили перед письменником загрозливе питання: чи не сміємося ми з себе ради сміху, чи, ганяючися за дрібними хибами своєї класи, не прогавили ворога?

Коротше: чи не повернути тупеньке перо гумору від своїх грудей і, загостривши, вдарити по класовому ворогові? І не тільки бити по конкретних носіях зла, а знайти коріння цього зла, знайти зло узагальнене й віддати його під гостру сатиру.

Сатира — значно складніший тип комічного, ніж гумор: в гуморі у великій мірі в основі є реальність (часами ця реальність аж занадто „реальна“), гумористичне узагальнення все таки носить в собі елементи конкретного; сатира ж більше символізує, вона орудує відтяглішими образами, дотепи її двозначніші; сатира, це — часто двуликий Янус, і письменникові, що невиразно володіє сатиричною зброєю, краще до неї не братися.

Проте, це аж ніскільки не відкидає сатири, що є могутній фактор громадського усвідомлення узагальненого зла.

Явища не так соціально небезпечні, явища, що не потребують гострої сатири (щоб не вийшло: „з гармат по горобцях“) гумористи

¹⁾ Антоша Ко — 30 гуморесок; Юхим Гедзь — Троглодити; Павло Нечай — Зачароване коло; Його ж — Крисогон.

починають виводити з вузької конкретности, з даного випадку на шлях ширших співставлень. Письменник шукає форм широкого полотна гумористичної літератури, щось на зразок гумористичної повісти чи роману.

Тут забувається досить важлива особливість сміху, що криється в самій природі комічного: замкненість сміху, швидке набридання, конкретність висміюваного. Вихід за ці межі знаменуватиме перехід до ширшого, до сатири. Гумористичні сцени з „Швейка“ Гашекового, з „Мертвих Душ“ Гоголевих, розгортаючися, помимо авторової волі, перетворилися в сатиру. До того самі гумористичні сцени, як сюжетні мотиви, зв'язані не міцно: кожний елемент занадто штучно нагизується на „героя“, що стоїть в центрі.

Шляхом шукання гумористичного типу пішов і молодий сучасний гуморист Юрій Вухналь: його Федько Гуска є досить зручний тип для нагизування комічного.

Отже, гумор дрібних жанрів (малий фейлетон, гумореска, гумореска-анекдот) заступається помалу то соціальною сатирою, то ширшим гумористичними полотнами через створення комічного типу. Споглядно до цього, розглядувані збіри дають мало нового.

Тематика „30 гуморесок“ Ко — службовець-міщанин дома та на роботі. Міщанин не войовничий, а дурненький, лагідницький чоловічок, незлобний паразит. Поруч актуальних, щоправда, вже шаблонних, тем як: рідня в установі, закоханий зав і друкарка, література й критик, половину книжечки заповнено анекдотами про інвалідів, як наслідок поставки радіощогли на хазяйському будинкові, про суд із-за онучі, описаний під Гоголя, про одруження з-за штанів на перекупці і про таке інше.

Повторення ситуацій, слів — найпоширеніший засіб гумору; сміх досягається механічним повторюванням одноманітного. Воно (одноманітне) у Антоші Ко обумовлене соціальним станом героя. Тумба, скарбник з „Комбінації“, механічно повторює: „не діджать би мені тридцять першого числа“, учасник зборів з „Дозвольте висловитися“ — „я не проти радянської влади, не проти партії, не проти місцевого“, безвірник в „Листові до редакції“ — „я оприділююнно знаю, що бога немає, релігія — опіум для народу, земля крутиться, а сонце стоїть на місці“...

Дія інколи повторюється, але комізм досягається не так повтореннями, як незначними модуляціями повторюваного. Поет Моторний їде до критика, в кімнаті віддає примірник свого твору „Полотняні дзвони“, а зійшовши поверхом нижче, зустрічає критикову дружину, дарує їй тій примірник і проводить нагору. Поверхом нижче зустрічає тещу, далі сина; щодалі то об'єкт незначніший, а тягар важчий. Комізм виходить із фальшивого чекання на повторення: „Лише в дворі він заглядив критикового кота, що вихром від нього кинувся. Проте, критиків кіт абсолютно ніякої ролі в цій справі не відіграв“.

Повторення — найкраще в засобах гумору Ко. Його кінцівки, наприклад, неоригінальні, перебільшені (герої то, хворіють, то божевільють, то труяться). Гумор повинен поковзом проходити ті місця, де є елементи почуття, Аноша ж Ко придавлює надмірним перебільшенням явище до землі. Відчуваючи це, автор після тяжких кінців живає словесної протилежності: після трагедії герой звертається... по аванс, по цигарку.

Комічні ряди полягають в тому, що поруч слів однієї категорії стоять слова з іншої. У Ко ефір „пре з самісінького Берліну“, „партиєчка качаністая“, опера „Свиня в житі“... За допомогою таких рядів знижується основне, з високости стягається вниз. Тут у пригоді стає сприймання явища через атрибути своєї професії: поет Кнопочка заявляє, що в нього „в шлунку алітерація, в кишені верлібр, в голові ціла літдискусія“.

Незначним, здавалося б, словотворним відтінком автор створює смішне: „і вродиться ж отакенний талантога“.

Імена героїв інколи просто „для сміху“: Кандьориха, Танюся Гумбиха, Дем'ян Пилипович Туз, а здебільшого його назви характеризують вдачу героїв: поет — Моторний, критик — Сердешний, прикажчик — Кілограменко.

Словесного стилю автор не виробив і, здебільшого, сходить до короткої Зощенківської фрази: „Прийшов... Сів... Сиджу...“ До словесної гри, якщо Ко і вдається, то базується на повторенні: „отчот треста за отчотний 1926 — 1927 год“.

Орудуючи неабияк комічними повторами, Ко певного комічного героя-типа не дав. Всі його герої говорять однаковою мовою, роблять однакові вчинки.

В дрібних же комічних жанрах Антоша Ко виявив неабияку вправність: його гуморески є кращі зразки „вагонної“ літератури. (Назва трохи брутальна, але ліцемерством було б відкидати значення такої літератури за наших часів). І все ж гумористові треба вийти за вузькі тематичні, а звідси й композиційні, межі і ніяк не обходитися дріб'язками міщанських пригод.

„Троглодити“ Юхима Гедзя — ті ж службовці, інколи селяни, інколи поети. Гедзь шукає інших засобів комізму, ніж Антоша Ко. Він прагне вийти за межі дрібного жанру. „Секретар Пухтресту“, „Автор Троянденко“, „Шевченкова мова“ — виходять за поняття гуморески. Замість комізму анекдотичної ситуації, автор висуває кілька рівнобіжних мотивів, переплітає їх (як у „Секретареві Пухтресту“), або робить одні мотиви причипкою для інших, щоб вкінці звести нитки всього. („Автор Троянденко“). Це вже гумористичні оповідання.

Межі між окремими жанрами провести неможливо, проте, можна визначити основне: в гуморесці, як і анекдоті, є одна ситуація, в оповіданні їх кілька.

Якщо в Ко переважають повтори, як засоби комічного, то Гедзевим гуморескам та оповіданням властивий нежданний кінець: одне

одного обдурюють в „Пухтресті“ й читач тільки наприкінці про це довідується. Доповідач з катедри нежданно прочитує записку своєї дружини до коханця...

Тут інтересно порівняти „Жіноче“ Ко й „Запитання“ Гедзя. У „Жіноче“, по наведенні розбіжності слів і вчинків, подано героєві міркування. У „Запитанні“ ж всі міркування подано раніше, щоб під кінець нежданною деталлю висвітлити ту ж саму розбіжність.

У Гедзевих гуморесках повторення відіграють значно меншу роль. Повторення він, здебільшого, бере на доказ протилежного. На зауваження друкарки, що новий секретар — метеор, бухгалтер розвиває її думку проти неї ж: „Метеором? Астрономії, товаришко Лисова, не знаєте... Земля наша теж колись була метеором. І секретар, що кілька днів тому промайнув у канцелярії метеором, завтра теж буде землею...“ Бундючно, пишно зустрічають секретаря Пухтресту промовою — „...Ти стовп... Отже, стовп ти...“ На це секретар резонно зауважує: „Заткніть рота тому стовпові!“

Доведення явища через перебільшення, через постановку в невідповідне оточення, до абсурду, вживає Гедзь. Діловод — справний виконавець усього, застосовує справність і на почуття до начальства:

„Діловод Гумів погоджується й застерігає, що він тремтітиме, як уміє, а коли його тремтіння не задовольнить секретаря — нехай вибачають зарані“.

Комічні ряди гірше вдаються Гедзеві: відтяглі поняття він намагається знизити неконкретними, знизу ж відтяглими словами: Бухгалтер: „крім впевненості астронома, глибокодумності геолога, поміркованості архітекта й винахідництва інженера, Задуха мав ще й розмаїті з дібності свахи“.

Другий значний твір Гедзевої збірки — гротеск „Шевченкова мова“. Гротеск — такий вид комічного, де перехрещено дві площини, як, скажімо, площина дійсного й вигаданого, житьового й літературного. Через один предмет, як крізь призму, бачити інший — основна передумова гротеску. (У Нечая хлопець крізь запам'ятовану п'яту намагається згадати дівчину).

В пореволюційній літературі маємо гарні зразки гротеску в Пилипенкових оповіданнях.

Гротеск Гедзів побудовано на сприйнятті літератури, як реально-сти. Вивчання Шевченкової мови ревнива дружина вважає за кохальні розмови.

Qui pro quo (одне замість іншого) — поширений прийом в естетичі комічного. У „Секретареві Пухтресту“ Гумів Лисову вважає за Ганну, в „Шевченковій мові“ наймичка навчання зрозуміла, як залицання.

Асоціації за суміжністю, а не за подібністю, гуморист вживає, щоб найяскравіше виявити механічність ситуації чи слів.

Семен Іванович у „Шевченковій мові“ механічно засвоює українські слова:

... повнозгучний, як спідняк...

патетично заявляє він. Спідняк — дно від бандури, але спідняк має разом і далеко не поетичне значіння.

Гедзь намагається подекуди й типізувати дієвих осіб за мовою: беззмистовне пятаккання канцеляриста, викрутасна мова зукраїнізованого урядовця й спрощена мова шевченконізованого Нитки.

Ми весь час розглядаємо більші розміром гуморески. В дрібніших жанрах Гедзь не пішов далі зрадянкованої анекдоти. Така анекдота про злодія, що дарує крадене адвокатові за оборону; Гедзь передає її, як анекдот про виправданого лісокрада в той момент, як цього злодія забито украденим деревом.

Гедзь переходить межу дрібної гуморески й попри всі хиби, як елементарність ситуації, малоросіянізми, значно більше успіхів досягає як раз гумористичними оповіданнями, аніж невдалими гуморесками-анекдотами.

Анекдота без власних стилевих ознак характеризує набагато й третього гумориста — Нечая.

Якщо такі оповідання, як „Крисогон“, з утрируванням перебільшенням, має хоч антирелігійне настановлення, то гумореска „Воли“ це — еkleктична [мішанка з Гоголя, Вишні й анекдота про чоловіка, що зміняв живку на воли.

Переходячи до ширших річей, Нечай пускається гумористичного берега й пише поганенькі оповідання, намагаючися втиснути туди комічне. От у „Сватанні з високом“ іде мова про трагічну долю жінки в пазурах куркульського побуту. Спокійний тон розповіді наводить на думку, що автор мав на оці інший тип гумору: Galgenhumor — гумор шибеника, на шиї якого віршовка, а він спокійно розказує про щось другорядне. Розтягненістю ж, пересуванням уваги з основної думки на другорядну, Нечай зашкодив своєму задумові й вийшло грубо-натуралістичне оповідання.

З головного дієві особи зосереджуються на другорядному, вважаючи це за головне. Цей прийом автор загострив, але перебільшив до трагедії. Гості гуляють, п'ють на весіллі, а нікому й на думку не спаде, що зібралися на весілля, а тут бракує такої дрібниці, як... молода...

„Гості поговорили про міжнародні події, про „решку“ комуні, перейшли на проподаток і закінчили... самогоном власного Жменівського виробу“.

Останнє в рядові знижує й останні рядки, показуючи їхню „самогонну“ спрямованість.

Щоб поновити шаблянові прислів'я, в них вставляється нове конкретне поняття: „хоч громадську неремонтовану греблю гати“. Манашка, вставляючи матеріяльні слова в ряд, знижує патетику: „повернемо землю та... кожухи...“

Беззмистовне пятаккання героїв, топтання на місці на перший погляд непомітне: воно закрите порядком слів:

„Дістати Йоркширського кнура для села Гузирів... Йоркширського кнура для села Гузирів дістати... Для села Гузирів дістати кнура Йоркширського...“

Й нарешті:

Придбати йоркшира для громади, хоч кров з носа... Інколи автор надуживає гумористичними рядами:

„Він узив своє поранене куторгівське серце в лапи свідомості й гордо рушив до селябуду робити доповідь: „Про Чемберлена й що з того може бути...“ (розр. моя. А. Ярмоленко).

Гумор слова у Нечая набирає неабиякого значення: тут і малоросіянізми — „конешно“, „без уніманія“, „жизнь“, „не“, „помни“, „рощот“ прізвиська: Хома Клюкало, Гриць Кандібобер, Павлушка Перепічка; і, чужі слова: „кворум на сході“ „А хіба ж це факт? Обратно ж не факт і нічого тут...“

Дія закінчується рівномірно, без нежданностей, але висновки часом автор намагається подавати з нятяками на дотеп... „Цей не заблудить і вночі“ — самокритикується негосподарчий голова Райвику в сторону хазайновитого голови сільради...

Про Нечаєву тематику говорити багато не доводиться: малопомітне дріб'язкове явище патріархального життя на селі розтягнене на 15 сторінок, а вся суть цього явища в тому, що баби полаялися й ходять по судах... Про це давно сказано в невмирущих оповіданнях Нечуй-Левицького і повторюватися, копіювати в наш час такі явища, навряд чи є рація.

Нечай в зачарованому тематичному колі. Тематичне замкнене коло, „заворожений круг“ матеріалу, блідість, брак гостроти в зачеплених темах характеристичне всім трьом письменникам. Соціальна невиразність, а то й пасивний етнографізм в сільській тематиці, відсутність правильної спрямованості, спрямованості на класового ворога, стоїть на заваді до створення здорової радянської сатири.

Ліричні відступи, нятякувальні іронічні дотепи відіграли б ролю в романтичному гуморі, а в реалістичному вони тільки заважають. Тут є тільки один шлях шукання типового, узагальненого, шукання гумористичного героя наших часів.

Таким героєм може стати не тільки Вухналів Гуска чи Вишнин дядько Панас, а, передусім, війновничий, з вищереними зубами класовий ворог.

Тематичну обмеженість гумористам пора переступити.

ЛЕССИНГ

(1729 — 1929)

„Чесність і мужність, ненаситне прагнення істини, знання, ненависть до всіх пригноблених, і любов до пригноблених, постійна готовність до боротьби з не-правдою“ — такими словами определяє Лессінга відомий марксист-історик Меринг в своїй „Легенді про Лессінга“. І ця характеристика без найменшого збільшення відбиває духовний образ письменника. Але тільки на фоні тогочасного життя зрозуміла його постаць, з тим духом боротьби, яким просякнута вся його творчість.

Лессінг жив в епоху найбільшого занепаду німецького культурного життя. Економічна та політична розруха, наслідок тяжкої тридцятилітньої війни, зокрема важко відбивалася на духовному боці життя країни. Національна література, національний театр існували тільки формально. Фактично ж і в літературі, і взагалі в мистецтві, панував безроздільно чужоземний, головню французький, вплив. Наслідкування античним, грецьким і римським письменникам, що панувало у Франції, перенесено було і в Німеччину, але тут воно обернулося в жалке формальне наслідування французьким зразкам. Французькі авторитети вважались за непохитні, і найменше відхилення від них було вже ерессю. І на фоні цього сірого, безпросвітнього культурного життя з'являється людина, що не визнає ніяких авторитетів, що проголосив одверту боротьбу з пустим формалізмом в літературі, і бездушним наслідуванням французам, проповідує правдивість мистецтва і наближеність його до життя. Такою людиною був Лессінг.

Готтольд Ефраїм Лессінг народився 22 Січня 1729 р. в містечку Каменці, в Луїзії, в родині пастора. (Його батько не тільки був дуже освіченою людиною, але й

мав чималий письменницький талант. Принаймні, біографи Лессінга подають назви 14 його видатних богословських творів і чимало перекладів). На навчання письменника, з малих його літ в родині звертали велику увагу. Батько призначав його до пасторської діяльності, але побачити здійснення своїх надій йому не пощастило. Слухаючи в Ляйпцизі лекції з філософії та математики, молодий Лессінг захопився театром, і це вирішило його дальшу долю. Він пише

комедію „Молодий вчений“, і її ставлять на сцені Ляйпцигського театру. Правда, в ній ще не можна було помітити слідів великого таланту, але все ж на фоні загальної бездарності репертуару тогочасного театру вона виділялася і мала великий успіх. Це сприяло захопленню Лессінга театром, і не звертаючи уваги на незадоволення своїх батьків, він відмовляється від будь-якої іншої діяльності, переїжджає до Берліну і тут майже цілком віддається літературній роботі. Він пише п'єси, критичні статті, переклади. В Берліні, як і взагалі

в Німеччині того часу, німецька драма не тішилась успіхом; до неї ставились з призирством. Берлінське суспільство з королем Фрідріхом II на чолі, захоплювалося французьким театром, як і взагалі французьким мистецтвом.

За цих обставин нема нічого дивного, що й Лессінг головним чином перекладав французькі трагедії, хоч до цих часів відносяться і дві його самостійні комедії: „Вольнодумець“ та „Євреї“. Слабі з художнього боку, п'єси ці цікаві тим, що в них вже намічаються ті ідеологічні напрямки, які потім становлять одну з найяскравіших рис його творчості. Це — віротерпимість та гуманність.

Готтольд Ефраїм Лессінг

Але першим літературним виступом Лессінга, що дійсно мав велике значіння для німецького літературного життя, були „Листи про новітню німецьку літературу“, які починають виходити з 1759 р. і продовжуються до 1765 р. Враження від цих листів було надзвичайне. З юнацьким захопленням Лессінг відважно розбиває ті репутації і авторитети, що до нього вважались за непохитні. Він висловлює тут вже ті думки, які потім в пізніших його критичних творах розвиваються в цілу систему. Одна з найголовніших з них та, що німецька література не мусить рабські наслідувати зразки французької, що вона повинна прокласти собі свій самостійний шлях, повинна за матеріал брати не „високі“ сюжети класичних французьких трагедій, а черпати його або з сучасного німецького життя, або з національної народної творчості.

Тут Лессінг з надзвичайною для тих часів сміливістю вказує на художню перевагу англійського драматурга Шекспіра над французькими драматургами Корнель і Расін. Висловити таку думку в Німеччині, в середині 18 століття коли не тільки публіка, а і всі німецькі письменники дивились на Корнеля та Расіна, як на свої недосяжні ідеали, значило виступити з одвертою боротьбою за всім суспільством. І дійсно: своїми „Листами“ Лессінг придбав собі так багато ворогів, що вони зуміли отруїти йому майже все життя.

Але Лессінг не міг задовольнитись тільки теоретичним викладом своїх поглядів на драматичне мистецтво. Він добре розумів, що їх необхідно підкріпити практично, необхідно показати публиці, що може існувати і національна німецька драма, визволена від сліпого наслідування чужеземних зразкам. І це показав Лессінг в своєму першому великому творі „Мінна фон Баргельм“.

Талант Лессінга був своєрідний. В ньому не було тієї великої стихійної сили, яка визначає творчість Гете, або Шіллера. В драмі він був таким же свідомим реформатором, як і в художній критиці. Для повного розвитку його письменницького таланту потрібна була велика підготовча праця. Вона складалась з вивчення чужоземних письменників, критичного ставлення до них і критичного ставлення до самого себе. „Мінна фон Баргельм“ і з'явилася наслідком такої серйозної праці. В ній талант його досягає найвищого ступеню свого розвитку. Вона

вже зовсім не має на собі слідів чужого впливу. Навпаки нею Лессінг сам прокладає нові шляхи німецькій драмі. Всі типи драми утворені ним з рис, які йому доводилося спостерігати в дійсності.

Давши в „Мінні фон Баргельм“ перший зразок сценічного відображення сучасного німецького життя, Лессінг рішуче порвав і з французьким класицизмом і з англійським сентименталізмом і проклав шлях німецькій національній драмі Шіллера і Гете.

Не менш самостійним шляхом ішов Лессінг і в своїх естетичних поглядах, цілком виявив він їх в своєму славетному „Лаокооні, або про межі між малярством і поезією“. Для оцінки естетичної теорії, що її висловив Лессінг в „Лаокооні“, треба пам'ятати, що в XVI, XVII, а зокрема XVIII століттях багато письменників свідомо змішували межі між різними мистецтвами, вважали, що поезія це те ж малярство і навпаки. З порівняння ж малярства та поезії Лессінг робить такі висновки: малярство користується для своєї мети гадузю просторини, поезія — часу. Малярство не може відображати дії, вона може подати тільки натяк на дію. Навпаки, поет може відобразити зовнішню форму речі тільки за допомогою дії. З цього погляду Лессінг критично ставиться до так званої описової поезії і вказує на Гомера, як на зразок того, як слід давати описи речей одним або двома яскравими епітетами, а не детальним описуванням всіх їх зовнішніх рис. Друга важлива різниця між поезією і малярством полягає в відображенні огидного, потворного в природі. Поет може відображати і огидне, але в малярстві воно не може мати місця. В малярстві повинна панувати тільки краса. Для ствердження своїх думок Лессінг провадить тонку аналізу творів античних поетів, подає багато глибоких думок щодо трагедій Софокла, гомерового епосу т. ін.

Поява „Лаокоона“ викликала серед сучасників і великі хваляння і велике обурення, але безсумнівно одне, що важко назвати твір, який мав би такий великий вплив на естетичні погляди німців, як саме він, хоч Лессінг і встиг написати тільки першу його частину.

Не менше значіння від „Лаокоону“ мав і другий великий твір Лессінга, а саме „Гамбургська драматургія“. 1767 року Гамбурзі було відкрито театр під назвою „Німецький національний театр“, і Лессінг з

великою охотою згодився взяти широку участь в його праці. Рецензії на вистави цього театру, об'єднані під назвою „Гамбургська драматургія“, утворили цілу епоху в історії німецького театру. В той час коли Лессінг почав писати свою „Драматургію“ німецький національний театр фактично ще не існував. За таких обставин нема нічого дивного, що Лессінгу довелося зосередити головну увагу на класичній французькій драмі, що панувала тоді по всіх німецьких сценах. Він протиставляв їй Шекспіра і деяких сучасних другорядних англійських письменників. Багато місця уділив Лессінг Вольтеру, якого тогочасна критика вважала за найгеніальнішого драматурга в світі. Лессінг визнавав за ним певні вартості, але надзвичайно вище за нього ставив Шекспіра. Лессінг по новому вилучив „Поетику“ Аристотеля і при світлі цього тлумачення стало ясно, що французьких класиків не можна вважати за продовжувателів античних письменників.

До цього періоду творчості відноситься і друга велика драма Лессінга „Емілія Галотті“, так звана „міщанська трагедія“. В „Емілії Галотті“ естетичні ідеї Лессінга, які він висловлював в „Гамбургській драматургії“, знаходять яскраве художнє відображення. Лессінг за Аристотелем вимагав від трагедії, щоб всяке страждання було обов'язково наслідком деякої провини. „Людина може бути дуже гарна, але все ж мати деякі слабості, зробити деякі помилки і цим кинути себе в невимовні бідування“, що думку Лессінга можна цілком прикласти до Емілії Галотті. Тут нема ні цілком правих, ні цілком винуватих, нема ні ангелів ні очайдушніх злодіїв, як то було звичайно для тогочасних трагедій. Світу царів і героїв класичних трагедій Лессінг протиставив в своїй драмі життєву мораль звичайних людей. Це була цілком сучасна драма, протест проти розпущених німецьких князів, провозвістник Шілерових трагедій. В ній Лессінг показав себе поборником гуманності і волі, ворогом насильства.

Останні роки свого життя Лессінг обличав проробку естетичних проблем і віддався боротьбі з обскурантизмом і рутинною в діяльності релігії. 1774 року Лессінг видав низку так званих „Вольфенбюттельських фрагментів“, які були написані професором Самуїлом Реймарусом, тоді вже померлим, і трактували з великим вільнодумством де-

які богословські питання. Поява „Фрагментів“ викликала палку полеміку між богословами і Лессінгом, що погодився з більшістю поглядів Реймаруса. Головна думка, що проходила крізь всі його полемичні виступи, була та, що справжнє християнство не в формальній належності до релігії, не в вірі, а в моральних вчинках. Ясно, що ця думка викликала люте обурення багатьох богословів, і, не маючи інших засобів боротьби, Лессінга примусили замовчати за допомогою влади.

В художній творчості Лессінга ця полеміка виявилась в утворенні славетної драми „Натан Мудрий“. З художнього погляду ця драма стоїть далеко нижче за попередні його драматичні твори. Лессінг відходить в ній від своїх принципових естетичних поглядів. Але її надзвичайне значіння полягає не в художніх вартостях, а в глибокій проблемі яку вона ставить, проблеми помилковості формальних критеріїв в релігії.

В „Натані“ Лессінг з надзвичайною для тих часів сміливістю вступає, як поборник віротерпимості, навіть не віротерпимості, а рівновартості релігій. Він виводить, як головну дієву особу, і особу позитивну, єврея. Цього не осмілювався робити до нього ще ніхто. Лессінг протиставить патріярха, християнина, але християнина формального, для якого важливий тільки зовнішній обрядовий бік релігії, і єврея Натана, що моральну вартість людини бачить в його вчинках і почуваннях. І саме в Натані подає Лессінг свій ідеал людини, і його вустами висловлює свої власні думки. Нема релігії вищої, або нижчої, а право на звання праведної людини определяється вчинками і любов'ю, а не виконанням пустих обрядів — така головна думка Лессінга в „Натані Мудрім“.

„Натан Мудрий“ був останнім великим твором Лессінга. Помер Лессінг ще в розквіті сил, 51 року. Тяжкі обставини, за яких йому довелося жити та працювати, мали не мале значіння для його ранньої смерті.

Нема жодної ділянки в духовній історії німецького народу, в якій не відбивався б вплив Лессінга. В поезії, критиці, — естетичні він був справжнім реформатором, що підготував німецьке відродження, проклав нові шляхи, по яким вже легко було йти його нащадкам.

О. Пільовий

БІБЛІОГРАФІЯ

Ф. Ладухін. Загоряни — п'єса на 3 дії. Глухів, В-во „Червоне село“, 1929 р., п. 30 коп.

В роботі радянських органів доводиться спостерігати чимало болячок, що їх треба у всякий спосіб лікувати. Чи не найбільше таких болячок припадає на долю низового апарату, зокрема на сільради.

В „Загорянах“ автор показує село, де в сільраді, а також в сільсько-господарчому товаристві, верховодять шахраї. Проти шахраїв провадить активну боротьбу секретар комсомолу, що на його боці стоять неможлики, куркулева наймичка та дід-сторож сільради. В першій дії подано сільраду, в другій — таємну нараду куркулів у куркулі в хаті, в третій — перевибори сільради, де секретар комсомолу викриває шахраїв.

Ф. Ладухін зробив свою п'єсу в примітивний спосіб, на зразок агіток. „Загорянам“ бракує міцного архітектурного кістяка, не відчувається в них напруженої боротьби двох ворожих таборів. Герої п'єси здебільшого говорять і зовсім мало діють. Подекуди монологи героїв подано на цілу сторінку. А театрові не досить словесного матеріалу: театр потребує дії.

Прикре враження справляють деякі персонажі із „Загорян“. Сторожа сільради просто вихоплено з „По ревізії“ Кропивницького і втиснуто в „Загоряни“. У Ладухина, так само як і у Кропивницького, сторож починає й кінчає п'єсу, замітає кімнату і „філософує“ про своє начальство. Секретар сільради — Оливець — це вилитий Шеластян Салатонич з „По ревізії“; піп нагадує численних дячків із дореволюційних водевілів. Як секретар сільради, так і піп, розмовляють у „Загорянах“ жаргоном.

Відавав певну ланину автор і натуралізму. Він так захопився з п'янки куркулів, що в

ремарках радить акторам на сцені „рватися блювати“. Авторіві, очевидно, недосить, що його персонажі смертельно п'яні, — він призводить їх ще до блювання.

За зразком водевільних персонажів примушує автор діяти і свого позитивного героя — секретаря комсомолу. Він садовить його у куркуля в хаті до шафи, щоб він підслухав таємні розмови куркулів. У водевілі, в шаржові, це б може було б і гарно, а тут такий трюк недоречі. Є в п'єсі й прикрі коректорські помилки. На сторінці 5-ій читаємо:

Корній: Бувало придеш до нього жадобу писати, так поки не підмогаричиш — не буде діла, а покладаш якогось карбованця, ну, тоді хіба напише.

А темою п'єси актуальна. Не зважаючи на зазначені хиби, її можна виставляти на сільських сценах. Декорації нескладні, дієвих осіб небагато. П'єса може йти підчас різних кампаній, як от: чистка раднапарату, перевибори сільрад, органів кооперації тощо.

Авторіві „Загорян“, що є зовсім молодий, і поспішати йому нема куди, надалі до роботи над п'єсами слід ставитись уважніше щоб уникати зазначених нами помилок.

А. Г.

І. Сенченко. Дубові Гряди. ДВУ. 1929 р. Стор. 210 — 2. Ціна 1 крб. 50 коп. тираж 5000.

Деякі письменники вважають за обов'язок дати своїм читачам щастя ще раз читати ті роботи, що на них вони (письменники) вчилися колись. От мовляв, усе, що є, витрушую, що маю. В наслідок читає читач книгу й не вірить: хіба це одна рука писала?

І сам же автор програє, бо поруч сильних речей бліді здаються вже зовсім марно-

тратством паперу. Отакі міркування виникають, читаючи „Дубові гряди“. Ця книга складається з оповідань, писаних протягом кількох років (Найперше—„Інженери“—означене 1924 р., найпізніша дата 1927 рік, „Подорож до Червонограду“). То ж книга нерівна, не об'єднана ні єдиною художньою магією, ні єдиною тематикою.

Хоч автор, упорядковуючи книгу, цього не зробив, але хочеться виділити в окремі рядки чотири речі: „У золотому закуті“, „Історія одної кар'єри“, „Земля“, „Подорож до Червонограду“, як речі, об'єднані бойовою тематикою. Це пульсує сучасне село, де росте й буває нова буржуазія, де „система продподатку плентається десь позаду за життям“. Це сильні, промітні Головаті, що вміють як-найкраще використовувати ситуацію для своїх комерційних справувань Коли Сенченків персонаж не сільський спекулянт а вантажник, то: „що то за велетні ті шахісти, де плечі міряють метрами а зріст сажнями, де треба плести цілу зиму рукавицю на одну руку і чинбарити волячу шкіру на один чобіт... для яких мішок у п'ять пудів легший, ніж для вас портфель“... (149 ст.).

Звичайно, вони віддають належну шану самогону. Взагалі це життя таке, як воно є, воно розбігається самотинними струмками, хоч „десь і є центр з його пуританськими газетами та робелькорами“. (44 ст.).

Весь оцей матеріал не організований коло будьякого сюжету, чи фабули. Це ще в великій мірі матеріал, списаний до купи окремі спостереження, дрібні й великі, саме враження з подорожі; до речі, подорож служить рамкою для одного з оповідань („Подорож до Червонограду“).

Вони швидше об'єднані оптимистичним світовідчуженням автором і функцією від цього світовідчуження — ігристим словом, дотепним і маніризм воднораз, що часом захоплює, часом фальшиво брязчить годинником, часом докочується до публіцистики й вузько літератських реплік, як отаке: „За нарис мене вилаяли Биковець і т. Коряк. І знаєте що, перечитавши я сміявся. Йй богу сміявся з людей, що, перечитавши безодні книг, нічого нікому не розуміють у живому житті. Якийсь Київський критик, засохлий над атрамен ом, теж писав“ і т. д. (139 ст.).

Це в речі, що призначається для масового читання. Зворушливе самомишування.

Близько манірою до цієї групи оповідань стоїть „Малий Мацапура“, що можна писати

про немовля, яке вчиться лазити? А от І. Сенченко обволік нескладну поведінку героя Мацапури світовідчуженням юнака-фантаста, вчитаного в авантюристичній літературі.

Поеднання цих двох площ дає прекрасний ґрунт для мережева Сенченківського дотепу. Хата — Долина Радості і сліз, сонце — велика жижа, кругом будуть джунґлі, юрта, скелі, печери, сам Мацапура — великий, відважний мандрівник і винахідник — висловлюється по науковому складно, хоч він уміє тільки „с-с-с“, тощо.

Не маючи сюжетного хребта, цей літературний жарт, тим часом, з великим інтересом читається, завдяки цьому химерному поєднанню.

„Скарб“ — знов юнацтво, але з певною мораллю, перелицьована байка про батька, що заставив синів розшукувати скарб, а скарб той — праця. Отже, маємо юнацьке оповідання, з словесними піруетами, кокетуванням з дотепом ще й до того — тенденційне.

Поруч цих речей виразніше стає видко, що лірична задума, „крапчастий“ стиль не личить І. Сенченкові. Ось тенденційне оповідання „На руїнах“, як бідний Герш хоче хліборобити, а багатий Менахем кривдить бідного Герша, руйнує Гершові перші грядки.

Ось вона „Тоска смертельна“, невизначний шкід, де батько, колишня людина, доживає останні дні, а син-більшовик приїхав і поїхав. Ось фантастичне й малозрозуміле „Білий палац“, що не залишає жодного сліду в голові найважливішого читача.

Нарешті „Інженери“, перше в книзі, і, безперечно, дуже невдале оповідання. Кілька стилів і жартівлива манірність, що потім у дальших речах набирає принагідного вигляду, стає за основний стиль, найвластивіший Сенченкові, й ліричні й неоригінальні авторські міркування про загибель старого та міць нового, і непотрібним рогом витикається історія Левадового батька, і старанно-сумлінно подано біографію пролетарського інженера Левади, і недоговорений кінець, наче автор не зміг звести кінців і утік, не доробивши. Незрозуміло чому названо книгу „Дубові гряди“. Очевидно, для назви написано й заспів „Дубові гряди“. Вже ж ні заспів, ні назва не об'єднали окремих оповідань. Вже ж від нудоти до захвату і напакі, — дуже близько в книзі „Дубові гряди“.

Д. Гуменна

Григорій Епик. Облога. ДВУ 1929 р. стор. 407. Ціна 2 карб. 10 коп.

Стало шаблонно говорити про нерівність оповіданнів будьякої збірки, про неоднакову їхню художню вартість. І все таки, прочитавши нову збірку Епіка, треба підкреслити оцю нерівність і тематичну, і, головне, стилістичну. До збірки „Облога“ увійшло п'ятеро оповіданнів, друкованих в різні часи по журналах.

Малюючи „Облогу“ воєнну, автор вживає, або, правильніше, шукає гострих, чорних кольорів, та вони в нього виходять рудуваті. От оповідання „Чорний Борух“ про героїчне викрадення документів з виконком, захопленого білими. Оповідання не виходило б за звичайну хроніку, може й не погану хроніку, але йому шкодить сентиментальність. Запитання з єдиноможливими страшними відповідями, з традиційним „О“, шаблонно-овороженою црочою мовою з її повтореннями:

„Збирай стару бляху і будеш зі мною клепати хухлі. Її багато на замських смітниках і на ближчих вулицях. Йди, збирай, Боруху, і будеш зі мною клепати хухлі“. (384 стор.)

Сам автор не відстає стилю своїх героїв:

„Та й як йому було не плакати, коли велика батькова рукавиця завжди спала, а сніг же такий холодний, холодна й жужелиця“. (381 стор.)

Часами логіка слів героїв просто дивоглядна. Борух, плюгавий, миршавий чоловічок, заявляє: „Він був гірший за мене — миршавий, підсліпуватий“... Ніхто себе певно не буде гудити: як що Борух, справді, був з себе такий поганий, то чому він про це мусив усім говорити? Чи не механічно автор вклав йому ці слова?

Загалом, повість про бідного єврейчика підсентименталена й навряд, крім, хіба, любителів слюзливих драм, хтось нею зацікавиться.

„Зустріч“ малює облогу революції куркульськими бандами, підтримуваними через шпиків польською жандармерією. Зустрілися два брати, з яких один, чесний петлюрівець, переконується в куркульській суті бандитизму, а другий брат — більшовик мало не гине від бандитів. Оповідання читатиметься з інтересом, як сюжетне, з авантурними пригодами, з переходами через кордон, ловлею шпика, схематично, правда, змалюваними бійками. Мотив пізнавання дівчі використовує автор: бандит кидає під потяг жінку отаманову

думаючи, що то агент ЧЕКА, а червоні охоронці садовлять до холодної секретаря партосередку вважаючи його за бандита.

Схематичність, психологічна неумотивованість вчинків, грубі ефекти, надмірний героїзм, „натуралізм“ сценек у вагоні — відомі риси цього твору.

„Непія“ оповідання з комсомольського життя. Написане року 1926 і в свій час обговорюване на сторінках преси, це оповідання було однією з спроб створити комсомольську повість. Дію облямовують до речі, не до речі...

(74) „А йому на зустріч з неба слалися ясні пухнасті зорі“. Або: „Шляхами наввипередки вітри сізі хапуються, біжать здімають високі темні стовпи і сильно шарпають Маркову постать“. (159)

І в „Непі“ ж лірична сентиментальність дружини комсомольця до зрадника і чоловіка й слюзлива така сентиментальність непмана до укоханой, здавалося, втраченої доньки. Коли десь року 1926 таке оповідання справило б певне враження, то після „Кучерявих днів“ Кириленка ясно стало, що голих схем недостатньо до дівчини з ворожої класи (й обов'язково шпика) для повісті замало. Горбатий Сашко, комсомольський ортодокс, з метою підкреслити соціалогічну настанову і протиставити соціологію біологічній красі поданий горбатим. Докази романтичні, але не переконливі.

На більшу увагу заслуговують сатиричні повісті. Проблема сатири в наших умовах — питання занадто складне й недовсліджене. Ми маємо кілька вже спроб сатиричних творів і всі ці спроби суспільство визнало за не зовсім вдалі. Чи не через це у „Літературной газеті“ якийсь Блюм виступив з одкиданням взагалі сатири, мотивуючи це тим, що всяка сатира переходить в сатиру проти державності і що взагалі непотрібна в пролетарській державі. Негативні явища треба бороти через громадність, бо до того сатира мовляв, ніколи нічого не поборолася.

Фактична довідка: Ювена, Кузьма Прутков, були носії ідеалів панівних клас і це їм не завадило дати глибоку сатиру на поодинокі хибі своєї державності, своєї класи. Далі, Блюм узав тільки одну сторону сатири, як літературного процесу. Це її здібність боротися. Сатира ж, як літературний факт, має другу властивість — пізнавати життя. Попробуємо пояснити на прикладах: редактор

Астраханської газети після викриття „гної-ника“ пояснював свою мовчанку тим, що, мовляв, рибна справа нова й він не міг помітити клясового збочення в цій роботі. (Журналіст. № 12). Редактор безперечно знав про Смоленську справу, про Артемівську, а, проте, він не міг знайти у фактах розкладу своєї організації спільного з відомими йому фактами. Література ж і є якраз такий засіб пізнання, коли через загальне ми подаємо конкретне й через цю конкретність можемо вбачати спільне. Сатира про якийсь гноїник була б дуже корисна для отаких о недалекозорих редакторів. Громадськість бореться з хибамі, але вона не може попере-дити негативного, як це робить конкретно яскрава сатира.

Невдача сатири по нашому полягає в тому, що за об'єкт беруть тільки міщанство, а це, як відомо, категорія і соціальна і разом з тим етична. Така сатира, попри бажання авторого, перетворюється на мораліте з невиразним клясовим спрямуванням. Викривання клясового ворога сатира ще не зробила. Ми не маємо творів ні про куркулі, ні про неппама й нашим сатирикам тут ще треба багато попрацювати.

Отже, невдача Епікова з його сатирою „Восени“ криється в помилковій скерованості сміху. Оповідання про житлокоопівську білизну автор намагається підперти клясо-вою настановою, виступаючи проти міщанства. Щоб подати позитивне, Епик виводить робітника, що живе в підвалі, тоді як Бризгунов, член партії, влаштовує по квартирах неппанів. Широко відомий принцип, за яким обо-в'язково поруч негативного героя треба виставити позитивного. Це спірне твердження а на наш погляд помилкове, у Епіка дало сентиментального, знову ж таки, робітника, його забиту дружину й нарешті орда при-борканого, що клює робітничу дитину.

Епик шукав, як вийти за такого стану і на наш погляд вийшов не погано. Негативному героєві він протиставив позитивне своє — це сміх. „Радіозматор“ найкраще з оповідан-нів збірки. Службовець колишнього земства тепер — бібліотекар підтехнікуму. В пед-технікумі під час ревізії виявлено нестачу півтори тисячі книжок. Степан Іванович Ку-рочка (так звати цього службовця) весь час боїться кари, йому все виважається що за ним гоняться ДПУ.

В описові автор починає доброзичли-вим Гоголівським гумором:

„Ніхто на весь Хорол не міг закинути йому в його недисциплінованості чи не-принципильності“. (9)

„Порядок, головне порядок, бо він є початок всього“. (10) Тут, як і в багатьох інших місцях, Епик пише під великим впливом „Сонячної машини“ Винниченка (пригадайте Ганса Штора).

Курочка гарний службовець добре виконує свої обов'язки.

„Мав за спиною лише 30 років, молоду дружину Глахвіру Полікарповну, зачу-вдачу і принципіально позапартійну орі-єнтацію“ (10).

У громадському житті Степан Іванович бере активну участь: „Ще Лорд Керзон пам'ятав гарячий протест Степана Івановича, про Остіна Чемберлена. Курочка слова не міг вислухати без вогню ненависти в очах, проти Пілсудського Курочка протестував, зрадників Чан Кай Ши загрожував гільйоти-ною“ (10).

Ситуацій великих у творові немає. Автор намагається перейти до комізму типу й в цьому його, як сатирика, неабі яка заслуга. От як він малює нашого героя:

„Маленький на зріст, смиренський і улесливий, тихий як ніч в степу, з маленькими бляклими очима, і від при-роди повороткий, навіть, більше, вертля-вий, що зовсім неприродно любив слу-гувати старшим і виконував це завжди з помітним задоволенням... виконував свою роль з вдячністю з помітною гордістю, ентузіазмом (12).

Дома, в побуті він не вимагає пояснень: вся його службовська революційність перетво-рюється в скиглення проти равлдади, бо,

„Бо хіба тепер крашанки. Раніше були да... настоящі, а тепер...“

„Пам'ятаєш, як тільки ми побралися Глахфірочко! Ти щоранку смажиш яєшню пухку з цибулькою, з салом“. (23)

Поруч порядку, тишини обиватель може й „пужнуть“, заявивши Марії Івановні, що він пописує.

Страхи виявились безпідставними: вини за нестачку книжок поклали на вчителів та на некультурність студентів; агент, що при-йшов на засідання й перелякав так Курочку оштрахував зава педтехнікуму на 50 копійок за нереєстроване радіо. Таким розв'язанням автор сатири звів на гумор; вістря на-

прикінці вийшло затуплене, та власне по такому ворогові серйозно бити й недоводилося. Розв'язання через сюжетний хід цікаве знову ж таки для змалювання доброзичливого, незлобного обивателя. Для ворога клясового, на якого треба гострої сатири, Епiк не найшов нових засобів, або вірніше засоби відомі йому від „Восени“ не вмів правильно скерувати.

Епiк любить до кожної книжки подавати епіграф з Ленiна. До „Облоги“ він його подав не зовсім вдало:

„Сила революції, сила натиску енергії, рішучості й торжество її перемоги збіль-

шують разом із тим силу опору з боку буржуазії“.

За цитатою виходить, що опір буржуазії десь 1927 року, як писалося „Восени“ буде сильніший за опір 1929 року в добу „Радіо-аматора“, бо Бризгунов значно страшніший ворог, аніж безсилий Курочка. Невідповідність цитати й творів, напевно, виникла з труднощів розв'язання радянської сатири, про що ми вже говорили.

Романтичний Епiк значно слабший через сентиментальність від Епiка — сатирика й тут перед ним стоїть ще невичерпне тематичне джерело.

А. Ярмоленко

ПИСЬМЕННИКИ НА ЗАВОДІ В В. ТОКМАШІ

Письменники В. Сосюра й С. Божко в цеху

ХРОНІКА

Письменники в Запоріжжі

В середині травня група письменників: А. Панів, В. Сосюра, В. Кузьмич, С. Божко та В. Чечвянський виїжджали до Запоріжжя на літвиступи. Письменники відвідали підприємства й клуби Запоріжжя, Дніпрельстану, зробивши загалом до 25 літвиступів. Крім виступів письменники знайомились з побутом робітництва й будівництвом Дніпрельстану. Частина групи (Божко та В. Сосюра) з Запоріжжя виїхала до Мелітополю й провели там кілька виступів по підприємствах і клубах. В цьому числі журналу ми подаємо фото з цієї подорожі.

Всеросійський з'їзд селянських письменників

На початку червня в Москві відбувся Всеросійський з'їзд селянських письменників. Центральним місцем дебатів з'їзду було питання: „що таке селянська література й селянський письменник в радянських умовах“.

Цьому ж питанню присвячено було й низку статтів у пресі. Спілка „Плуг“ дістала запрошення відвідати цей з'їзд. Від „Плугу“ на з'їзд поїхали письменники С. Бен, Д. Гуменна, С. Добровольський, В. Алешко, О. Свекла, Ю. Савченко, С. Пилипенко, В. Жицький, В. Таль та В. Чапля.

В наступних числах „Плугу“ редакція гадає подати спеціальну статтю, присвячену цьому з'їздові.

Літературно-мистецька секція при Пресбюро ВТКС

З метою налагодження інформації Закордону про літературно-мистецьке життя УСРР при Товаристві Культурного Зв'язку

з закордоном відбулася нарада в справі організації літературно-мистецької секції при Пресбюрі Товариства.

За ухвалою наради вищим органом літ-мист. секції має бути Рада, а робочою частиною — Бюро секції. Рада складається з постійних представників таких організацій: всіх літорганізацій (ВУСПП, Плуг, Молодія, Західня Україна, Авангард і „Організація письменників при Літературному Ярмаркові“) видавництв (ДВУ, Книгоспілка, Український Робітник, Рух і Пролетарій) журналу „Критика“, Інституту Шевченка, катедри літератури ІНО, представників від Агітпропу ЦККП(б)У, ВУРПС, НКО, ЦКЛКСМУ, МК письменників, Робмису, Факультету журналістики, Головліту, Будинку Літератури ім. В. Блакитного і тих представників, що виділить до Ради нарада мистецьких організацій.

Бюро секції складається з 9 чоловіка. І голова і по чотири представники від літературного й мистецького (театр, музика), секторів. Літнарадою до Бюра обрано т. т. Білокриницького (НКО) Ткачука, Микитенка й Любченка.

За пляном роботи секції, переданому на детальнішу проробку Бюрові, інформаційна робота секції має йти в таких напрямках: висвітлення сучасного стану радянської літератури на Україні, літературної критики та науково-дослідчі праці в галузі літератури й мистецтва, методології літератури, літературознавства, історії літератури, мовознавства і т. д.

1) Організація письменників при Літмаркові — літгрупа, що нещодавно утворилася. Ані платформи-деклярації, ані назви цієї групи досі не оголошено. Подаємо назву умовно, за протоколом наради.

Висвітлюватимуться ці моменти як науково-критичними розвідками, так і поточною хронікою з літературно-мистецького життя.

Намічено подати матеріали загального порядку: про пролетарську, радянську, попутницьку й дожовтневу українську літературу; статті про окремі літературні й літературно-мистецькі групи на Україні, Плуг, Молодія, Нова Генерація, Авангард, Західня Україна, групу письменників, згуртовану навколо (досі „поза групового“) Літературного Ярмарку, письменників поза організацій, Федерацію Письменників.

Секція гадає подати серію літературних портретів сучасних письменників: П. Тичини, А. Головка, І. Кулика, І. Микитенка, І. Кириленка, М. Хвильового, В. Сосюра, В. Підмогильного, С. Пилипенка, В. Полящука, М. Семенка, П. Усенка та інш.

Плян передбачає вже зараз замовлення авторам розвідок про твори, що знайшли найбільше відгуків у нашій пресі: „Буря“ — А. Головка, „Вуркагани“ — І. Микитенка, „Голубі ешелони“ — П. Панча, та „Без ґрунту“ — Г. Епіка.

Дніпропетровське Літературне Об'єднання

Після того, як літературна філія „Плугу“ в Дніпропетровському „розплилася“, після невдалих спроб організувати „Молодую кузницю“, Юний перевал“, „Молот“ то що, — літературно-громадське життя Дніпропетровського майже заглохло.

Перший Всеукраїнський з'їзд пролетарських письменників р. 1927 трохи розбуркав і Дніпропетровське. В Дніпропетровському організувалася група ВУСПП. За ініціативою цієї групи почала виходити літературна сторінка при Дніпропетровській газеті „Звезда“. Тим часом невідомо звідки з'явилася група АРРП (Асоціація Революційних Русских Писателей) зі складом людей міщанського походження, що нічого спільного не мала з літературою. Почалася боротьба, що й закінчилася перемогою ВУСПП'у.

Це розбуркало літературні сили Дніпропетровського і тоді ж виникла потреба організувати єдиний літературний революційний фронт. За ініціативою ВУСПП'у в Дніпропетровських „Плужанин“ і було організоване Літературне Об'єднання. До складу об'єднання увійшли 4 члени ВУСПП'у, а члени

„Плугу“ — Мусіяк, Чапля і Саєнко, двоє з організації „Західня Україна“, решта — товариші, що не належать до будь-якої літературної організації, але друкувалися в Московських, Харківських та місцевих часописах. Всього в Літоб'єднанні — 15 чоловіків.

Протягом лише минулої зими Літоб'єднання встигло випустити з читанням своїх творів майже у всіх робітничих клубах. Читали свої твори й робили доповіді про Українську культуру — її минуле й сучасне. Об'єднання випустило чотири радіоальманахи, а нині готує до друку два альманахи творів російською мовою й українською. Альманахи незабаром вийдуть друком за допомогою місцевих культурних установ.

Об'єднання зажило широкої популярності не лише серед робітництва Дніпропетровського, але й усієї округи. Від багатьох районів надходять листи — запрошення на виступи, але літній час не дає змоги задовольнити цілком ці заклики. Проте два виїзди відбулися, це — до Кам'янського й Перещепина. З осені Об'єднання гадає щільніше зв'язати цей зв'язок із робітництвом.

М - к

З'їзд селянських письменників Північного Кавказу

19 — 21 травня в Ростові на Дону відбувся перший з'їзд селянських письменників Північного Кавказу. Від Всесоюзного Товариства селянських письменників був присутнім на з'їзді т. А. А. Богданов.

Центральним пунктом дискусій, що точилися на з'їзді, було питання: кого вважати „селянським письменником“. З'їзд якраз відмежувався від „крестьянствующих“ попутників (Клаєв, Кличков, Орешін то що), що звиваючи себе селянськими письменниками відбивають назидницькі, реакційні, куркульські настрої села. Селянський письменник — було вирішення з'їзду, — співець соціалістичної перебудови села, і мусить пліч-о-пліч із робітничою класою боротися за перемогу соціалізму, за перевиховання селянства.

Доповідь про стан селянської літератури в селянських письменників РСФРР зробив т. Богданов. Велику увагу з'їзду забрали питання творчості письменників Північного Кавказу. З'їзд обрав Краєву Раду у складі 8 чоловіків. Від письменників-українців до складу Ради увійшов т. Луценко.

Видає „Плужанин“

Редагує Колегія

Відповідальний редактор С. Пилипенко

